Видавництво
«Донбас»

ПАРАМИТЪЯ ПУЯ ПРАТУН МЕСА АС ПРИАЗОВСКИ РУМЕЙС

Казки греків Приазов'я

ПАРАМИТЪЯ, ПУЯ ПРАТУН МЕСА АС ПРИАЗОВСКИ РУМЕЙС

КАЗКИ ГРЕКІВ ПРИАЗОВ’Я

Донецьк
«Донбас»
2007

ББК 82.3(4Укр) — 6-Гр

К14 **Казки греків Приазов'я.** Румейськ. та укр. мовами/Упор. Л. Н. Кір'яков, перекл. А. Д. Андреєва. — Донецьк, Донбас, 2007. — 144 стор. (у т.ч. 16 стор. ілюст.).

Читаючи цю книгу, ви потрапляєте у чарівний світ міфів та легенд. Казки, створені під впливом грецького фольклору, увібрали в себе стародавні традиції, поєднавши їх з високою літературною якістю.

ISBN 5-7740-0834-7

Випущено на замовлення
Державного комітету телебачення
та радіомовлення України
за програмою «Українська книга»

ISBN 5-7740-0834-7

Уже вкотре видання літератури румейською мовою греків Приазов'я стверджує переконання, що цей нечисленний народ попри всі історичні незгоди зумів зберегти свій етнічний імідж. Протягом більш ніж двадцяти п'яти століть живе поміж людей успадкована від пращурів народна творчість: міфи, легенди, казки. Більшість з них мужні аргонавти привезли з собою із далекої Еллади у Крим, де спочатку облаштувалися, а потім перевезли на південний схід України, куди переселилися у 1778 році.

Серед нащадків відважних мореплавців та шукачів пригод було багато талановитих майстрів у різних сферах життя, а ще чимало романтиків, котрі поетичним словом та яскравим пензлем вміли піднестися над буденним життям, зобразити світ у всій його величі і різнобарв'ї.

Ініціатор видання грецьких казок лауреат літературної премії ім. М. Рильського Леонтій Несторович Кір'яков залучив до цієї справи вчителя історії з с. Мала Янісоль Дмитра Федоровича Пенеза та вчителя з с. Сартана Дмитра Савовича Папуша. Кожен з них зібрав чимало почутих у грецьких селах Приазов'я народних оповідей. В них – любов і повага до талановитих, чесних, мужніх, докора тим, хто прагне жити за рахунок інших, хитрунам та ледарям, хто безжальний до чужих дітей.

Казки як казки – повчальні, справедливі, мудрі. Написані румейською, вони були б зрозумілі тільки тим, хто володіє мовою румеїв. Та автори залучили до своєї роботи талановиту поетесу Анастасію Дмитрівну Андрєєву, яка переклала казки українською. Дуже приємно, що грекиня так досконало й вишукано володіє словом народу, з яким греки у мирі та злагоді живуть поряд понад два з половиною тисячоліть.

АШИК-ГАРИБ

Гурга пес эна базар зинышкин гарибку шира. Аты ишин эна педъи-ц ке кори. Пихта бариштрайвин ту педъи-ц ялчис. Ма ту бала эфивин асун сурбаджи ке ирзин с мана-т.

Са микрутъеис ту педъиц агапанын на лалнын пас саазайдъа. Мана-т чи порнын на тун агоразин сааза. Сато-па ипандун Ашик-Гариб.

Эна мера песу базар иртан саазантари (сааз – струнный музыкальный инструмент).

Ашик-Гариб-с паракалсин ке пирандун дама-тын на лалы.

Эна ора Ашик-Гариб-с пемнын манахот ке пирин ту сааз на лалы. Аман пирин ту сааз су шер-т ке пширсин на лалы, копин ту тэл. Саазинтар картаколсандун ке орфанос дъайн мача-скутна макра ах ту базар песу чол.

Тос булдрайсин ке эписин чимитъин. Драна сун ипнут энас папус иртын сма-т ке гомусин ту стома-т чихри.

– На ирис на пайс с саазинтар-с, – ипиндун папус, – ке на метъен-с на лалы-с. Си на ксер-с атоса трагойдъа тыхадар кучия чихри эш-с пес стома-с.

Ашик-Гариб-с айц-па экамин.

Саазиндар дъокандун палэо, петагмену пас таван, сааз.

Эна мера пелсандун ас сурбаджава на фер на трогны.

– Оспу сурбаджава тмас ту фаи, си лал, – ипиндун лон мегас саазиндар-с.

Ашикс пширсин лалы, сурбаджава катсин смат ке фукрат. То педъи айц омурфа лалнын ке сурбаджва змонсин на тмас ту фаи. Ананкастан лыгу саазинтар.

Песу кафэ, пу лалнан саазинтари, иртаны три кенур саазинтар. Ато ту заман песу кафэ вретъин падышах-с. Падышах-с дъината бигкенышсин т кенур саазинтар ке ола та сааза дъокинда атын-ц.

Палэи саазинтар нду хасивет дъаван са спича-тын. Харшу-тын иртын Ашик-Гариб-с ке ротсин:

– Пу пайт айц хасивитлълытъ?

– Падышах-с пирин та сааза-мас.

– Нами няшкиси-ц, – ипин Ашик-Гариб-с ке дъайн юрух су кафэ.

Ашикс паракалсин тун падышах ке лалсин плогут. Падышах-с дъината бигкенышсин Ашик ту лалыму ке дъокиндун ола та сааза.

Саазинтари чи тъелысан на лалун ке дъаван с алу ту базар.

Ашик-Гариб-с читун итмус ке ипандун су пую страта на пай ке нац вришк.

Атын алдайсан тун Ашик-Гариб. Тос пула муганайсин пес ксенытыя. Дама-т итан мана-т ке адърефит.

Эсусан с эна ватъи ке платы путам.

– Мия ас лалу пасу сааз, – ипин Ашик-с. Лалсин мия – тыпус-па, лалсин мия чалу – тыпус-па. Анда лалсин мия чалу чах та тэля эклапсан. Мия чалу ты дранас ту путам цуротъин.

Ашик-Гариб-с ан мана-т ке ан адърефит перасан ту путам ке дъаван су мечеть. Ашик-с дъайн су мечеть ту кафэ. Атос ачи лалсин, траготъсин. Кафэ сурбаджис бигкенышсиндун ке пириндун ас спит на зун сэна топу.

Ато ту базар илыганду Тифлис.

Тифлийски падышах-с ишин саранда курича. Олдугу эна куриц итун ан сивтызнот т инэка. Илыгандын Ахча-Хизь.

Падышах-с с ола дъината итъилын т Ахча-Хизь, тунс мана итун магиса.

Ахча-Хизь иксин: су кафэ лалы энас саазиндарис. Паракалсин тун падышах на пай на фукрат (аплогц-па лалнын пасу сааз).

Падышах-с пелсиндын.

Ахча-Хизь лалнын пула пусурка асун Ашик. Ахча-Хизь кирфа лэтун:

– Эла аври пес бахча ке песи п кас силвея. Апсаврит саранда курича кзеван пес бахча.

Ахча-Хизь идъин тун Ашик ке траготъсин:

– Пос певт-с ке змонсис т ханья-с. Гнэфа, палкар, т ханья-с флайсе.

Ашик-Гариб-с чи дъокин дауш ке падышах кор шопасиндун ан ту метакси.

Ас ауту стэр Ашик-Гариб-с иврин бекку топу пес Ахча-Хизь т кардъия.

Аты панда пратанын хасивитлыса ке т мурфядъа-ц пширсин марен.

Падышах-с сорепсин пес спит саранда саазиндар-с ке дама-тын тун Ашик-Гариб.

Катъа ис-тын храс на лалы ке на трагудъа. Эсусин сира сун Ашик-Гариб. Атос ротсин тун падышах:

– На друпазу олнус-тын мия, йохсам хоря, хоря?

– Ан пурис олнус-тын мия, – ипин падышах-с. Ашик-Гариб-с траготъсин: «Аашхаривтус ан ту саазан эн лыгус глоса. Пула иранъдъа эн су дуня, пулы козмус-па инны, ама храс камбос читъа перны сааз, а храс на пагны туварчидъ».

Ан ту хулай ол саазиндар эфипсан.
Падышах-с бигкеныпсин тун Ашик-Гариб.
Апсаврит Ахча-Хизь лэ тун Ашик:
– Падышах-с на се дъуй болка флурия, а си нами нышкис хаил-с, нами та пер-с. Ирипси то куриц-т.
Айц-па ипин Ашик-с.
Падышах-с тот лэ-тун Ашик-Гариб:
– Го эхо саранда саазинтар-с, катъа ина ан дъугу куриц, тот на пимену манахом.
Падышах-с лахирдыпсин ан тын инэкат. Инэка-т лэтун:
– Ашик-Гариб-с эн алях омурфус, ашус ке уев на нышкит гамбро-мас.
Падышах-с экамин мега спит янаша су кот.
Ашик-Гариб-с ан мана-т ке ан адърефит перасан зун песу мега, кенурю спит.
Пула заман мана-т чи пистывинду, путъи иртын-ц атытку вахт.
Лыгу стэра Ашик-Гариб-с эдъиксинт мана-т ту аравона-т: флуритку дъахлытъ.
Пес ато ту базар эзнын эна бабица ке эвтайн май – кайдъа.
Эна мера ас бабица иртын эна педъи (ос атора тос пратанын ан падышах ту куриц) ке ипин:
– Ос атора падышах кор агапанын мена, атора мена змонсин ке агапа тун Ашик-Гариб. Ками-ме ярдым, бабица, я го на агулатэвкум.
Бабица ушандрайсин ту педъи на хан тун Ашик-Гариб песу су базар.
Баба лэ тун андра-ц:
– Анда перна ап адъо Ашик-Гариб-с, си кзева харшут ке кримитъ са бдъара-т, а го на се кругу. Атос на се рута, пос се круй?
Тот си петун:
– Мега буч стэкит пес гула-м. Го-па ян сена пира плушку ке омурфу инэка.

На эркит ора ке сена-па инэка-с на се купаныс. Пула нунсин Ашик-Гариб-с.
– Камия на-ме нудъизны ту имны гариб-с. На пагу с ксенытыя на хазанэву плушия ке нда эркум на аравуняшкум с падышах тын кори.
Ахча-Хизь паракалнын тун Ашик-Гариб:
– Ашик, нами пайс бдъина-па.
– Иох. Гурга, аргос на-ме нудъис ту имны го камия гарибс, – ипин Ашик-Гариб-с ке траготъеин: – Ту ком т агап ан чи змуна-ме, ту сааза-м чи тъа на хан ту дауш-т.
Ашик-с дъокин т мана-т ту сааз ке-ипин:
– На лалы пану дъуйсту тыс анкев т оныма-м. Падышах кор дъокиндун путыр пану т оныма-т грамену. Ашик-Гариб-с дъокиндын кубок пану грамену ту коц т оныма.
Апса, йохса-м аргос Ашик-Гариб-с вретъин песу чол. Пула псела петанан иранцдъа. Петанан ачи, путъи кома ты эн кзейн атос, пу фикин кот т агап. Стайн Ашик-с ке рута та иранцдъа:
– Тыс эн хаил-с на-ме дъуй эна фтыро на гравту грама т агапименса-м ке на пай на ту вал песу коц ту ялы? Песу коц ту бахча камет фулэя.
Мия чалу чен эна иранцдъ тнахтын ке кремсин эна фтыро.
Ашик-Гариб-с апса-апса эграпсин та тъа эгра-фтын ке ту иранцдъ дъайн дъокинду падышах т кори.
Ахча-Хизь пула фуреис дъавазин ту грама ке ныфкиндун нда дъакрис.
Ашик-Гариб-с вретъин пес агнористу базар. Аргос ныхта хтыпеин ас эна спит:
– Ан эш чара пелсат-ме с певту эна ныхта.
– Мис имас дъи юронт, фовумиц на перум песу ксену, – ипин папус.
– Канына-па ан чешит, ипарет-ме андыс педъи, – папус инксин т порта. Ивта хрон-с Ашик-Гариб-с зинышкин ан дъи юронт-с, сайвандун ян кардъако-тын ту педъи.

Ашик-Гариб-с апса плушнын ан ту лалыму, апса на битэв ту стэрно ту хрону.

Эна заман Ахча-Хизь пирин Ашик т мана, т адърефит ке дъаван ас ина купец.

Ашик мана асу клапему писун йот-с су – хурясин. Ахча-Хизь дъокин тун купец пула флурия ке то кубок, пую дъокидын Ашик-Гариб-с анда чунайсин с кзенытыя.

– Паракалу-се пу чан вришка-се орси та педъия краси ас пины ас ауту ту кубок. Каныс ан рута т мана-т, петун, «мана-с сухурясин асу клэ аписус, а агапименса-с са трия мерис стэр на аравуняшкит», – ипин Ахча-Хизь тун купец.

Купец айц-па экайн.

Панду-па силяйвин та педъия краси ан ту флуритку то кубок.

Эна мера купец вретъин песу базар Алеппо, пу зинышкин Ашик-Гариб-с.

Аман Ашик-Гариб-с идъин то кубок, ротсин:

– Пу иврис то кубок?

Купец ола ипин та ипин Ахча-Хизь.

Дъината тъагмастын то педъи ке ватъея нунсин.

Ту зисму-т хатъин. Песа трия мерис тос мсут то мсо страта-т чи пернас.

Тот кзейн пас псело ту хаячих ирипсин на ранда, на скутут.

Ато ту тна эна дъинато шер пякиндун ап пису. То итун энас агнортстус алгадъус.

– Ты ирев-с на кам-с? – ротсиндун алгадъус.

– Го сбдъазу на пагу ас спит. Мана-м сухурясин, Агапименса-м са трия мерис стэр на аравуняшкит. Зер песа трия мерис го катасону? – ипин Ашик-с.

– Катси пас алгу-м ке фсал та мача-с, – ипин алгачис. Ашик-Гариб-с катсин пас алгу ке фсалсин та мача-т. Анда инксин та мача-т тос вретъин су Херсонес. Анда фсалсин пал та мача-т ке инксинда мия чалу – тос агронсин ту Тифлис.

Песу Тифлис зиншкан мана-т, адърефи-т ке агапименса-т.

– Мена чи тъа ме пистэвны ту эсуса айц апса атосу мега страта, – ипин Ашик-Гариб-с.

– Эпар ап кату с алги-м дъекшо апсно ту петалу пухна, анда то ту пухна ан малевс тыфло та мача, тос аман на драна, – ипин алгадъус.

Аман Ашик-Гариб-с пирин пухна, алгадъус хатъин. Дъината тъагмастан Ашик-Гариб-с анда ту эматъин алгадъус итун ай Йор-с.

Сма с эна пигадъ идъин т адърефит ке ротсин:

– Курасея, эш чара на певту с спит-сас эна врадъи? Курасея дъайн ротсин т мана-ц.

– Йох, – ипин мана-ц.

– Паракалу-сас, ас певту эна врадъи ас спит-сас, Ас Ашик Гариб ту хадыр.

Аман иксин йот-с т оныма, мана-ц индун хаилса то педъи на певт ас спи-ты – эна врадъи Ашик-Гариб-с идъин ту сааза ке ипин:

– Эш чара на лалу пасу сааз?

– То эн йо-м ту сааз. Ивта хрон-с каныс чи лалсин апану, – ипин мана-т.

– Ас Ашик-Гариб ту хадыр ас лалу. Тот манакица эклапсин ке дъокин ту сааз на лалы то педъи.

Ту сааз эвгалын атытку омурфу лалыя, тылу эвгалын анда чунайсмн с кзенытыя.

Атот мера хулксан т адърефи-т ас падышах су дугкун. Падышах кори на пандрев.

Манакица эклапсин ке ипин т кор-ц:

– Ма пос на пайс. Йохсам гака-с на пан – древ ан падышах тын кори?

Ашик-Гариб-с паракалсин т бабица ке пелсин т кори-ц су дугкун ан тун мисафиру-тын.

Су дугкун итан саранда мисафир ке катъа истын ишин эна саазинтар.

Олдугу ис чишин ке сма-т катъсан тун Ашик.

Тун Ашик каныс-па ч агнорсиндун.

Трагосан ке лалсан пулы. Сира эсусин ке трагодъсин Ашик-Гариб-с.

Атос траготъсин тылага песа трия мерис ах ту Алеппо эсусан су Тифлис.

Энас саазиндарис анангкастын ке ипин:

– Ах ту Алеппо на сонс су Тифлис песа трия минып, а си эсусис песа трия мерис? Си тына ирев-с на алдэв-с?

Ашик-Гариб-с ипин тылага ай-Йор-с дъокиндун ханача ке тос катэсусин.

– Ма си тыс иси ке ай-Йор-с экамен-се атытку калусин? – хулксан ах та ола та мареис.

– Ай-Йор-с дъокин-ме ап кату с алги-т ту петалу пухна. Анда то ту пухна ан малев-с тыфло та мача, тос аман на драна, – ипин Ашик-Гариб-с. Яшка педъия аман эдраман, ифиран Ашик Гариб т мана, сухура.

Аман маляйсан та мача-ц пухна, иныхтан бабица-с та мача ке агронсин тун йот-с, тун Ашик-Гариб. Ангкалсин бабица тун йот-с ке дъината эклапсин.

Ныф аман эсирнын ту спатъи ке ту агу, пуя тымаксин на агулатэвкиндун ан чи катэсунын на иркиндун Ашик-Гариб-с.

Ныф, Ахча-Хизь мону хулксмн:

– Ашик-Гариб-с эн адъо! Тъе-му ке панаия! Падышах-с аплогут саипсин тун Ашик-Гариб гамброт, тун шах Филет (тос пандривин ан падышах т кори) дъокандун кулунчитъ.

Шах Филет тот ипин:

– Та эн су фчал-с грамена, ата-па на дранас. Тос индун хаил-с Ашик-Гариб-с на пер падышах т кори. Адърефи-м чен ас инэка-м пусура, эпар т адърефи-м, – ипин Ашик-Гариб-с тун шах Филет.

Шах Филетс ан хара индуны хаил-с ке пес падышах ту спит пес эна мера экаман дъия дугкуня. Го-па вретъа су дугкун, ма пиназменус ирса. Пула краси эпна, пес стома-м чесусин.

Пула пурка, файмача фиришка сас-па, ма кзейн хартум Ширас ту шклы ке ола-па эсирната ту шклы. Камия чалу ан вришкум с кана дугкун, на нышкум мухатс ке та дъугун-ме ола-па на та феру сас.

Атора чимитъат. Т Амаксиц-па эписин ке сикусин т апснат та троша исапану. А фенкус-па на васлев. Калиныхта-сас!

Иксин-ду пес эна румеку хора ас ту Приазовья
ке эграпсин-ду Дмитрий Пенезс
1990

АШИК-ГАРИБ

Давним-давно в якомусь-то місті жила собі бідна удовиця і було в неї двійко дітей – синочок та донечка.

Хотіла чи ні, а частенько-таки мусила мати віддавати сина у найми. Напрацюється, нагорюється той за кілька монет та й повертається додому. Таке життя... Але хоч бідний ти, хоч багатий, а в кожного ж є душа, допоки живий. І до чогось прагне тая душечка, щось їй світить та гріє.

Так і хлопцеві тому з раннього дитинства світлом у віконці була музика. Над усе любив хлопчина грати на сазі.

Але бідна удовиця не мала змоги купити синові інструмент. То й прозвали його люди Ашик-Гариб – бідний музикант.

Минали дні. І сумні, і веселі... Минали, складались у тижні та місяці, а місяці, немов ручаї в річку, вливались у роки.

Підріс Ашик-Гариб, і вийшов з нього неабиякий парубок. Гарний та стрункий, працьовитий та розумний. Ще й хистом чудовим нагородив його Господь.

Одного разу приїхали до міста сазісти. Ашик-Гариб й умовив їх, щоб узяли його з собою. Невдовзі залишився хлопець на якусь мить біля інструменту самодин і вирішив пограти на сазі. Але тільки торкнувся його – луснула струна. Розгнівались музики й прогнали Ашика.

Пішов ображений хлопець куди очі дивились. Йшов, йшов і опинився за містом у глухому степу. Втомився – приліг і заснув.

І сниться йому сон: підійшов до нього старенький дідусь, насипав йому повен рот проса і каже: «Прокинься, синку, і повернись до музик. З цього часу будеш стільки знати пісень та мелодій, скільки проса у тебе в роті».

Ашик-Гариб так і зробив.

Живе з ними Ашик-Гариб, грає на старенькому сазі.

Якось послали хлопця до ґаздині по обід.

– Поки вона готуватиме, ти зіграй, – сказав йому старий музикант.

Заграв Ашик-Гариб – розлилась ніжна пісня, наче річка широка й прозора, – ґаздиня й про обід забула.

Одного дня у кав'ярні, де грали сазісти, з'явились нові музики. А на той час нагодився туди й падишах тієї країни. Полонила падишаха майстерність нових музик – узяв він і прогнав старих, ще й інструмент у них відібрав і першим подарував.

Йдуть сердешні – голів не здіймають, а назустріч їм Ашик-Гариб.

– Куди це ви? Й чому такі сумні? – питає.

– А як не сумувати? Прогнав нас падишах, ще й інструмент наш забрав і подарував новим музикантам, кращим за нас, – відповів старший.

– Не впадайте у відчай, – порадив Ашик-Гариб і попрямував до кав'ярні.

Підійшов до падишаха, вклонився низько.

– А чого тобі, хлопче? – спитав падишах.

– Дозволь, государю, зіграти тобі, звеселити твоє серце.

– Що ж, зіграй, музико, почуємо, чи й справді вмієш, чи похваляєшся, – відповів той посміхаючись.

Торкнувся струн Ашик-Гариб – озвався саз, розсипав довкола срібні дзвоники, заспівав, заговорив на різні голоси. Засміявся падишах від задоволення. А струни вже засумували, заплакали під вправними пальцями. Сповнилась кімната всесвітнім смутком, якому підвладне серце кожної живої людини.

Покотилися сльози з падишахових очей. Віддав він увесь інструмент, ще й подякував хлопцеві за насолоду.

Але товариші Ашик-Гариба не схотіли залишатися у цьому місті, узяли інструмент та й пішли до інших країв. А з Ашик-Гарибом домовились про місце зустрічі.

Прийшов туди хлопець разом з родиною, але нікого не знайшов – обдурили його музики. Довго блукав Ашик разом з ненькою та сестрицею по чужині. Аж ось, нарешті, прийшли вони до однієї річки – широкої та глибокої. Сіли відпочити.

– Заграю-но я на сазі, – мовив Ашик-Гариб і узяв інструмент. Грав, грав – втомився. Перепочив трохи і зіграв вдруге. Довгенько таки грав – заніміли пальці. Знов перепочив і заграв утретє.

Заплакали струни, обпекли простір безмежним смутком. Захвилювалась, закипіла тиха річка – і раптом висохла. Перейшли Ашик та його рідні висохле річище і попрямували до мечеті. А після молитви подався хлопець до місцевої кав'ярні najматися у музики.

Господар кав'ярні одразу ж оцінив здібності Ашика і запросив хлопця та його родину оселитись разом з ним. Й стала жити родина Ашик-Гариба у гарному місті Тіфлісі.

До казки «Ашик-Гариб»

До казки «Мачуха»

Багате місто Тіфліс! Але ще багатший його падишах. Повно у коморах палацу золота та срібла, самоцвітів та коштовних тканин. Але є у падишаха й те, що дорожче усіх скарбів у світі, – сорок доньок-красунь, одна одної краще.

Усі падишахові доньки від різних дружин. Та від першої дружини-чарівниці має падишах одну-єдину найулюбленішу донечку Ахча Хизь.

Дійшли до красуні Ахча Хизь чутки про Ашик-Гариба, й стала вона просити падишаха, аби дозволив їй піти до кав'ярні послухати чарівного музику.

А сама собі думає: «Піду – послухаю, та ще й позмагаюсь, адже і я неабияк граю на сазі».

Дозволив падишах. Пішла красуня. Послухала... Позмагалися... Бачить, що правду кажуть люди – немає кращого музики за Ашик-Гариба. Та й парубок нівроку собі. Що тут казати, сподобався їй хлопець, то й каже вона йому:

– Прийди завтра до нашого саду і зачекай на мене під тополею.

Вранці, тільки сонце на небо, вийшли в сад сорок падишахових доньок, наче ще сорок сонечок засяяло.

Ахча Хизь побачила Ашика під тополею і заспівала:

– Чом лежиш й не дивишся на свою красунечку? Прокинься, любий, я прийшла до тебе.

Не чує Ашик – спить, сердешний, бо дуже стомився, граючи всеньку ніч.

Підійшла ближче красуня, подивилась на парубка, посміхнулась. Потім тихенько вкрила його шовковою накидкою і відчула раптом, що прийшло до неї щире кохання.

З цього часу почала Ахча Хизь сумувати і худнути. Навіть врода її змарніла. Вирішив падишах звеселити улюблену доньку. Знав він, як полюбляє Ахча Хизь гру на сазі, то й запросив у палац сорок сазістів на змагання. Прийшов з ними і Ашик-Гариб.

Почали музики демонструвати своє мистецтво. Дійшла черга до Ашика, він і питає в падишаха:

– Посміятись над кожним окремо, чи над усіма відразу?

– Якщо можеш, то над усіма відразу, – відповів падишах.

Вийшов Ашик-Гариб на середину зали й промовив: «Інструмент у невмілих руках здається людиною без язика. Багато лебедів у небі, ще більше людей на землі, але не кожному варто торкатися струн».

Засоромились музики (бо знали, що мав право так говорити Ашик-Гариб) і помалу, непомітно порозходились.

Сподобався падишаху сміливий музикант.

Наступного дня Ахча Хизь говорить Ашику:

– За твою перемогу у змаганні падишах хоче дати тобі багато золота, але ти відмовся від золота – проси мене.

Розгнівався падишах: «В мене сорок музик! Якщо кожен попросить в мене доньку, з ким я залишусь?» Але все ж таки порадився з дружиною, матір'ю Ахча Хизь. Та й каже: «Ашик-Гариб молодий та вродливий. Ще й хист має величезний. Хай буде нашим зятем!» На тому й погодились.

Збудував падишах біля палацу великий гарний будинок для майбутнього зятя і його рідні. Перейшов Ашик з матір'ю і сестрою у нове житло.

Ходить удова по кімнатах, дивується, не знає, кому дякувати за таку радість.

Показав син неньці золоту каблучку і розповів про заручення з падишаховою донькою. Живуть собі далі. З великою радістю чекає Ашик-Гариб на той день, коли назве свою кохану дружиною.

А у тому місті жила одна бабця-чаклунка. Прийшов до неї юнак, який кохав Ахча Хизь і на якого й вона прихильно позиркувала, поки не стріла справжнє кохання, і сказав: «До цього часу я зустрічався з донькою

падишаха, а тепер вона забула мене й покохала музику. Допоможи мені, бабцю, бо отруюсь!» Вона і пообіцяла юнакові прибрати Ашика з міста. Пішов хлопець з надією.

А чаклунка й каже своєму чоловікові: «Як побачиш – йтиме повз нашу хату Ашик-Гариб, вибіжи йому назустріч і впади на коліна, а я буду бити тебе. Він спитає, чому дружина б'є тебе, а ти й скажи, що у горлі в тебе клубок від образи. Що ти теж колись одружився з вродливою та багатою. Що прийде час, і він, Ашик, буде мати те саме, що ти маєш тепер».

Так і зробили.

Довго думав Ашик-Гариб над тією пригодою і вирішив нарешті: «Піду у інші краї – зароблю багато грошей, а тоді й одружусь з падишаховою донькою».

Довго просила коханого Ахча Хизь не покидати міста. Не послухав її Ашик-Гариб, сказав: «Рано чи пізно почнуть мені дорікати й згадувати мою бідність». Поцілував кохану, заграв на сазі і проспівав: «Якщо моя красунечка не забуде мене, не згубить срібні звуки мій саз!» Потім віддав інструмент матері і сказав: «Тільки тому дозволь заграти на ньому, хто попросить від мого імені».

І пішов.

Довго-довго йшов Ашик і опинився у безмежному степу. Подивився у небо і побачив білих лебедів. Летіли вони, наче легкі хмаринки, до того краю, де полишив юнак своє кохання. Звернувся до птахів Ашик-Гариб: «Лебедики легкокрилі, не пошкодуйте мені однієї пір'їнки – напишу листа своїй коханій, а ви віднесете його їй на віконечко!»

Зронив один лебідь пір'їну...

Швидко-швидко написав Ашик-Гариб кілька слів, які промовляло його серце, й віднесли лебеді того листа доньці падишаха.

Багато разів читала-перечитувала його Ахча Хизь, поливаючи білий аркушик гіркими сльозами.

А Ашик-Гариб тим часом прийшов у незнайоме місто і пізно уночі постукав у крайню хату.

– Пустіть подорожнього на одненьку ніч, добрі господарі! – попросився.

– Ні, – відповів йому дід, – нас у хаті двоє старих, то ж боїмося пускати незнайому людину.

– Якщо ви самотні, прийміть мене за сина, – сказав Ашик.

По тих словах хлопця старий відчинив двері і впустив його до хати.

Сім років жив Ашик-Гариб у самотніх старих. Правда, вже й не самотніх, бо ж був їм за сина. Чарівною грою на сазі заробив Ашик багато грошей.

А в той час Ахча Хизь, мати та сестра Ашика прийшли до одного купця. Бідна удова давно вже втратила зір, вдень і вночі проливаючи сльози по своєму синочку. Ахча Хизь дала купцю багато золота, а ще келих, який подарував їй під час останньої зустрічі Ашик.

– Прошу тебе, – звернулась Ахча до купця, – куди б не занесла тебе твоя неспокійна доля – усюди пригощай хлопців із цього келиха. А тому, хто спитає, звідки він в тебе, скажи, що мати його осліпла від сліз, а наречена йде до шлюбу через три дні!

В багатьох місцях побував купець і усюди пригощав він хлопців вином, як і просила його падишахова донька.

Нарешті, одного разу опинився купець у місті Алеппо, де ось уже сім років жив Ашик-Гариб. Як тільки побачив Ашик келих, відразу пізнав й спитав купця: «Звідки в тебе ця річ, гостю?» Повідав йому купець усе, що казала Ахча.

Здивувався Ашик і засумував: згинуло його щастя – не встигнути йому до своєї любої й стане вона чужою дружиною. Упав у відчай Ашик, видерся на високу скелю, щоб кинутись униз і разом покінчити з усім.

У цю мить чиясь сильна рука міцно ухопила його за одяг. Озирнувся хлопець і побачив незнайомого вершника.

– Чого ти хочеш, хлопче? – спитав його рятівник.

– Сім років, які прожив я у чужих краях, проминули, як сім хвилин, – відповів Ашик, – бо жив я надією. Але за цей час, виявляється, осліпла моя матінка, а дівчина, яку кохаю більш за життя своє, виходить заміж. І не встигнути вже мені і не зазнати з нею щастя, адже весілля відбудеться через три дні!

– Ось що, – мовив вершник. – Сідай на коня позад мене і заплющ очі.

Заплющив очі Ашик-Гариб, а коли розплющив – побачив себе у Херсонесі. Знов заплющив очі, а коли розплющив удруге – був уже біля Тіфлісу, де полишив родину і свою наречену.

– Ніхто не повірить, що так швидко здолав я цю путь! – сказав Ашик.

– Візьми з-під копита правої задньої ноги мого коня пил. Якщо присипати ним очі сліпого, знов бачитиме, – промовив вершник.

Як тільки Ашик узяв пил, вершник пропав. Тільки потім здогадався Ашик-Гариб, що то був святий Єгор.

Пішов хлопець до міста і раптом біля джерела побачив свою сестру.

– Дівчино, – звернувся до неї Ашик, – чи не можна переночувати у вас одну ніч?

– Не знаю, – сказала та, – спитаю спершу в матінки.

– Ні, – відмовила жінка.

– Прошу вас, пустіть мене ім'ям Ашик-Гариба.

Як тільки почула мати синове ім'я, дала свою згоду. Ашик-Гариб зайшов у будинок, побачив саз і попросив дозволу зіграти на ньому.

– Це саз мого сина. Вже сім років ніхто на ньому не грав, – сказала удова.

– Ім'ям Ашик-Гариба дозвольте зіграти мені.

Заплакала жінка і подала хлопцю інструмент. Заспівав саз так чарівно, солодко, як і перед відходом Ашик-Гариба на чужину.

Того ж таки дня сестру Ашика запросили до палацу на весілля – Ахча Хизь виходила заміж.

– Нема чого йти тобі туди, доню, – з гіркими сльозами сказала їй мати. – Хіба це весілля твого брата?

Довго умовляв жінку Ашик-Гариб відпустити доньку. Нарешті погодилась удова, й пішла дівчина до палацу у супроводі гостя.

На весіллі було сорок гостей, і кожен мав персонального сазіста. Тільки один з гостей не мав біля себе музики. Тож і сів біля нього Ашик, якого так ніхто і не впізнав.

Почали музики грати і співати, гостей падишахових звеселяти. Заспівав і Ашик. Пісня його розповідала про те, як дійшов він від Алеппо до Тіфлісу за три дні.

Розгнівався один із сазістів, закричав:

– Чом брешеш, хлопче? З Алеппо до Тіфлісу й за три місяці не дістанешся, а ти кажеш, що прийшов за три дні!

Розповів Ашик, як допоміг йому святий Єгор. Узяли його гості на глум:

– Ти диви! Та хто ти такий, щоб святий Єгор допомагав тобі?

– Ось пил. Його дав мені мій рятівник і запевнив, що ним можна повернути зір сліпому.

Побігли хлопці за сліпою матір'ю Ашика й привели її до палацу.

Посипав Ашик чудодійним пилом материні очі, й прозріла жінка. Одразу впізнала вона сина, притисла його до серця.

Побачила парубка й молода – викинула подалі отруту, яку приготувала для себе, закричала радо:

– Ашик-Гариб! Дякую Богові – ти повернувся, коханий!

Зрадів і падишах поверненню нареченого його доньки, бо який батько не хоче бачити щасливою свою дитину?

Побачив шах Філет (молодий), що не бути йому чоловіком Ахча Хизь – змирився.

– Що приготувала тобі доля, те й отримаєш, – проказав стиха.

– Є у мене сестра-красуня – не гірша за мою любу, – сказав щасливий Ашик-Гариб. – Роздивись, хлопче. Як схочеш – віддам її за тебе!

Подивився шах на красуню і одразу побачив, що може вона й палке кохання подарувати і бути вірною дружиною на все життя. Тож і погодився з радістю. Так і трапилось, що відбулись в падишаховому палаці два весілля в один день.

Був і я на тому великому святі кохання, але повернувся додому голодним, багато вина пив, та тільки вуса змочив, ніс вам гостинців цілу торбу – та скочив у стріч собака – усе йому віддав, щоб не покусав мене.

Якщо ще раз попаду на таке весілля, буду обережним й обов'язково донесу гостинці.

А тепер – спати... Спить Велика Ведмедиця – поклала кудлату голову на м'яку хмаринку. Й Місяць пірнув у небесну глибочінь. Спіть і ви, мої любі. На добраніч усім.

Почув у грецькому селі Приазов'я
і переказав Дмитро Пенез
1990

ИВАНУС – ПРУВАТУ ЙОС

Итун бдъына то камия, с эна акрас василыю, эзнын папус ан тайфа ах ту вахт, тъа пис, карфа. Зулзин тона гариплыя-ти хуртэнышкан камия. «Змонсин, препна, тыц тъыгос» – нунзан, илыган камбос. Ет мегалнын. Дъайн ас т дълыя, кам ялчлых, пу эн плушия... Хрону экамин – гкумуш тос хазаныпсин ас плушс. Нызны: пу на ту ксуйдъасны. Пал варея тъа-на шмасны. Пал тъа инны мсоныстки. Вахт? Ты тиханду аки. Пу на сос на спосс тарпия? Нызны папус н та педъыят. Ти плушенс ах ту ялчлых, с пагум – с дъум ту юрмалых...

То суру гнэфа тъыгогс идъын ту пэдъы тукомас, вал акату на кадви эна провату на плы. Ипин – эклусин хурятус ки то тна катэн акату. Иртын эмбрус ту пэдъы, лоря-т провату праты. «Плуту, – лэ, – иреву эна го гкумуш хазанымену. Апаретту (назыс) лэт турк ан тисас сис, илбет». Докан шер ке уюшевны ке ас т хора-тын джунэвны. Иртан – сонны с ту ири, фер ту провату арны.

«Ты кало, – лэ папус, – дълыя х ту гкумуш, а индан дъыя». Иртан алях харумен... «Ап тъыгу то препна эн».

– Ныз тайфа ато вахцизку. Ато провату намлыдьку катъа мера фер арныц!!! Арта капосу пкадъыц. Лоря эхнду тъагмасию уюгунку туту дълыя, пую пширсан х ту гкумуш, тына илыган ауш.

С т аныкотос фтухос, лэс, щадъ, ама кзен с ту чол н ту пкадъ. Тен на пис адъо пула арта зы атос кала. Трия хронс арныц пес т мера фер ту провату ки стэра взын – ти фер ато арны, взын флюритку ту курны.

«Ас ту фсаксум», – ипин папус. Нунзму то петайтун дъракус. Лахардэс ата такат фтыя иксада пруват... Ныхта эписин – тынчлыя ту ири, п пъыгу, с т фтирия, инксин провату н ту бдъар-т, пкадъ хуризту мсо хадар кзен с ту чол ас т страта ису: «Го атора тъа вушкису» – ныз ту провату – паен иса айц пу круй – пу кзен. Сон с ту орус сихку, мега, та дъэндра х ту гмар чах клэгун. Статкан: «Храшкум туварчи» – ипин ке ина педъы. Ту педъыц усев н та' орис, пес ту чол макра х та хорис пкадъ та провата вушкиз, лыкс,аркдъыс пшира пканыз, хты авзар х та хараташа, хты хахра ке дъэи махаша – сурбаджис тыкмил прата, н ту хамиш щупаз ата. Ан та дъыныс-т махтанэфкит, ан хаяйдъа цатарефкит – сирн с та синьфис хапес, вгал, хуртар лэс, та дъриндес... Арта тос палкар мегалу. Икус хронс илат с тун валум.

Пай с кувалс – с ту мега хора: «Каметми тупуз атора бекку с эн, ас эн вары осун бгасас ту хуры.

Камбаныз ны та сандаля – то тупуз пех та масаля пес т вдъумадъа три кувал вай-вуй эвгалан с ту фтял. Пирин то тупуз Иванус кзен с т уба чулы апану ас та синьфа петай ки на эрт акату флай... А шуриз то исакату-вал ту дъахлу-т тос апкату... Докин пану ту тупуз дъайн хапес, ян ту халпуз. Пай с кувалс. «Ты иртыс пал?» «Камит-ме тупуз сис алу. Ксинда путя с эш то гмар, тыпус тен, ан эн н ту храр».

Камбаныз ны та сандаля пкас тупуз ах та масаля, мина пканзан три кувал на ту вгалны ас ту фтял. Кзен

тупуз то тъагмасию, олу пану ан та взыя, ян та хандя кафтыра, тьевс н ту шер-с – пимен ира. Пер тупуз с ту шерт атуту, пую зъяз чах ксинда путя, клотъту лорят чах шуриз, ян страпи ялстро ламбриз. Лэ кувалс «Та мсам та пкайда апаретта, валыт смайдъамитаны кувалс кримаз, – таяхиц атоса кшаз».

Пейн Иване-прувату йо-мас, пейн палкар кало тукомас страта авр иревнa пар ту дуня на дъы палкарс, ту дъафтот на дъыкс ке т дъына-т, на инкис ирев канына, курасея н та мурфемс на билэкс ас та марес. Иртын. Мана-т лэ-тун: «Ста-на. Кардъакос го ими мана, фкритъ-ме-алях нами збдъазс. Дъыныс матъыта такас. Ста пас энас бдъар ке виза трия орис, н сонси фиса, тот металакси ту бдъарс... Даянэв ас дъум ту джгкарс».

Статъын взан тос трия орис, металаз ту бдъар-т: «Атора ксеру эшс кало хуат, ан иревс дуня дра прат, – тун Иванмас лэтун мана-т, – ту како лун стратас с ханыт. Козму мирасиц кало, н пайс-прат сири с ту кало!» «Мана мел ас эн с ту стомас». Митаняз палкар тукомас, кзен ас т страта – с ту стыно ке джунэйв с илюфано.

Пейн Иванус эна мина, ти драна х зданыс канына. Эна мера ту врадъы, ас ту орус сон пэды. Эмбрут пез палкар ан т дъынат ти драна, палэст, канына ан ту шер-т хундра дъэндра вгал ке сирн падъо макра. Страта эмбру-т тымизлэйв иса, бдъына-па ти гнэв. Калмириз Иванс, тъагмашкит, аяхташ атытку храшкит. Лэ: «Си алях дъынатос». «Йох, – лэ атъарпус атос. – Тен, го икса пас тун пату, нэ апану, нэ апкату с дуня хуат хундро ах Иван – пруват тун йо». Го Иванус. С иси гакам. Эла дъымас страта с пякум. Ай ас дъум ты эн с дуня. Пос тынчлэйв ки пос паня?

Пейнны дъытын – пиран страта, лэс педъыя х эна тата. С дъыс ту страта эн лафро дреш эм страта эм тиро. Эркны с эна василию, пу дранас, панду-па клыю. «Ты эн? – ротсан, – ты каймо?»

«Иртын панумас хамо. Аджидэр н та трия фтяла, мис ти лэгум-се масаля, иртын докин ан ту зор, пирин эш васлэя н кор. Дъаван пал та аяхташа: «Мис цаконум та ямбашат» – лэ Иванус ап хулы. Гака-т мону тилалы. Пейнны арта эна мина, тен, чим-чир, каные-па бдъына. Эна мера ту врадъы с та убайдъа сонны ты эмбру идъан саатна кучарейв палкарс уба. Кучарейв, кам иcу страта на аныкс с дуня юмату. Калмиризны ке тъагмашкны, аяхташ атытку храшкны: «Алях иси дъынатос».

«Йох! – лэ ту палкар ато, – тен, го икса, пас тун пату нэ апану нэ апкату пес дуня хуат хундро ах Иван – пруват тун йо». «Го Иванс. Ас иси гакам. Эла тримас страта с пякум. Ай ас дъум ты эн с дуня. Пос тынчлэйв ке пос паня?»

Пейнны палы та педъыя лон ту алу василию... Дъо-па клэгны ке гугкун, хашумитка дъо-па зун. «Ты эн, – ротсан, – ты каймо?» «Докин панумас хамо, аджидэр н та экс та фтяля, мис ти лэгум сас масаля, дропясин мас лыгус зор. Эклыпсин васлэя н кор.

Лэ Иванс та аяхташат: «Мис цаконум та ямбашат, тыла хразит уртахка мону с эврум то н така.

Пейнны палы эна мина, ти дранун канына бдъына, Ас та джапя арта сма шкин тынчлых, ама басма. Ис тъагмаз та аяхташа... Пер скон джапя-хараташа кутуру тиро ти хан перагму хундро хты пян. Страта олу тымизлэвту, ту мидан тукот тмаревту козмус дъо, дэц, на перна ту дуня на ту драна. Калмириз Иванс, тъагмашкит: «Аяхташ атытку храшкум, ян ды сена дъынато». «Йох! – лэ ту палкар ато. Тен, го икса, пас тун пату нэ апану, нэ апкату с ту дуня дагат хундро ах Иван – пруват тун йо». «Го Иванус. С иси гака-м, с парум страта мис ту пякам. Ай ас дъум ты эн с дуня. Пос тынчлайсин ке паня?»

Пейнны тэсира палкаря, н та арканя х та дамаря, м ту тупуз, спатъы-па эн, тыс пури атыц на бен? Сонны с ээна василию. Дъо-па клэгны, дъо-па клыю...

«Ты эн, – ротсан, – ты каймо?» «Иртын панумас хамо. Аджидэр инэяфтялу, мис ти лэгум сас масаля, иртын докин лыгус зор пирин эш васлэя н кор.

Дъо хулястан та педъыя: х ина камум, н пякум дъыя, Мону пу зун? Тыс ту ксер? То ту агру аджидэр. Пейнны-эсусан с ту орус на статъун ты иртын ора. Финны инатын ащи, ал? Хадрейвны чиря ты. Пэс ту орус болку креяс – страта кам адъо тъылэя. Дъо пула тъа-на статъун на лустун, амбалутъун, дъынис гуцку на юмосны дъаван тыпут на скутосны.

Враз паста пас ту уджах пефт палкар ке флай уртахс. Эркит еру манакица: «Калымера ту педъыцум. Ти силейвсме? – Ты рута. «Кацы, валусе паста. Пнать паста тын фанын лыгу. Тялу аратэв катлыгу. «Йох, мана, – лэ ту палкар, – арта эпиксис н ту хляр. С эртны ста такам т адърефья ты каныс-па кома тъэфайн. Катъум лоря-с ту чугун, ты каныс х ту хляр тукос ти хнун. Эн, дранас, паста пула, фай тот тыгала фила». «Тъа се пу педъы та исат, эла дамас с пулумисум, тыс инка – пас-та тукот...» «Тытку тиксин атъарпот, – ныз тукомас ту палкар, – ама валусе ханяр». Пястан, текаман уюш. Валтун кату манакуш дъэн та бдъара-т ке та шера-т, катъыт смас чугун ты стэра, трой н паста ато, ту итун пес ту орус хатъын-лытъын. Ту палкар те кофт та шкныя-т. Тъа ирисны та педъыя ты нац пи, абре, друпис, ан туты тос нац фаис? Вал чугун, арискус, пану, катарон н джаду то т мана... Ирсан иртан аяхташ, кныз ащис карфа ямбаш. «Ты айц арьипсин н паста?» тун а щи Иванс рута «Пстэвит айц ме брайсин тьлыя-м. Тытку тиртату камия. Ос та тора-па угрос, айц ке пемна го аргос». Тъагматэфкны та педъыя: псема лэ, то титун тьлыя. Препна тьматындун, купекс, ос та орис ос та экс. Пал паста чугун майревны, трогны, на тьмитъун ол пефтны... Скотъан арта тун пирно финны алуна адъо. Дъаван илюс пуваслэв, пемнын дъо ащис – майрев.

Враз паста пас ту уджах, пефт палкар ке флай уртахс, эркит еру манакица...» Калымера, ту педъыцу-м. Ти силейвс-меты рута. «Кацы, валусе паста». Пнать паста тын фанын лыгу. Тялу аратэв катлыгу. «Йох, мана, – лэ ту палкар, – арта эпиксис н ту хляр. С эртны ста такам т адърефья. Ты каныс-па кома тъэфайн. Катъум лоряс ту чугун... Ты х ту хляр тукос ти хнун. Эн, дранас, паста пула, фай тот, тылага фила». «Тъа се пу, педъым, та исат, эла дъмас с пулумисум. Тыс инка – паста тукот». «Тытку тидъын атъарпот», – ныз тукомас ту палкар, – ама валусе ханяр». Дъраган – текаман уюш. Круйтун кату манакуш пидъыклондун н ту аркан, трой н паста, ама хуван, фин ке пейн айц тун дъымену, смас удажах – смас мсо взымену. Ту палкар то кофт та шкныя. Тъа ирисны та педъыя. Ты нац пи, абре, друпис, Ан туты тос нац фаис?

Вал чугун, арискус, пану, катарон н джаду то т мана. Ирсан иртан аяхташ, кныз ащис карфа ямбаш... «Ты айц айрипсин н паста?» – тун ащи Иване рута. «Пстэвит, симуру с кардъыя-м тетындун како футыя. Нунза«хатъа» «эс-ис-хал». Протос ныз: «Кало масал». Пал паста, илбет, майревны, трогны стера тиндынэвны. Скотъан гнэфсан тумбурно. Фин тун гака-т – тун стырно. Ас ту хляс марея страта хатхахес, хая юмату, чир хадрейвны т аджидэр та курича пую пер.

Чир ти фин, абре, т аера, айц пратун ты лын ды мера... Тен, тъарис-ке харус лын. Пас тун пату чир ти фин.

Враз паста пас ту уджах, пефт палкар ке флай уртахс, эркит еру манакуш: "Ти силейвсме си, ауш?» ан т хулы аты рута». «Кацы, валусе паста». Пнать паста тын фанын лыгу тялу аратэв катлыгу. «Йох, мана, – лэ ту палкар арта эпиксис н ту хляр. С эртны ста такам адърефья, ты каныс-па кома тъэфайн катъум лоряс ту чугун, ах ту хлярс аты ти хнун. Эн, дранас, паста пула фай атот тыла фила».

«Хьевсту? Пе-ту иса-иса. Эла дама-с с пулумисум. Тыс инка – паста тукот». «Тытку тидъын атъарпот, – «ныз тукомас ту палкар, – ста, го валу-се ханяр».

Дъраган. Тъэкаман уюш... Круйтун кату манакуш, пидъы-клондун ан т аркан трой н паста, тыкмил хуван. Фин ке пейн айц тун дъымену, смас уджах ту мсовзимену.

Те тос – кофт такат та шкныя... Та ирисны та педъыя Ты нац пи? Абре друпис, Ан туты тос нац фаис? Вал чугун, арискус, пану катарон джаду то т мана... Ирсан иртаян аяхташат, кныз ащис карфа ямбаша-т... «Ты айц арипсин н паста? Тун ащи Иванс рута». Ту фтял-м тралсин-ме, педъыя. Тытку тиксира камия, тъа тараган та мяла. Айц го эпифта здвала. Пал майревны, трогны, пефтны... Апсаври пимен т адърефтын. Дъаван гакис ас ту чол, хаханышкны алях ол: «Тъа майрепс Иванс паста – хи-хи-хи ке ха-ха-ха. На тутыт тъана пунэс», – нызны гакист н та харес? Пейнны шенку талака, нэ лаго ке нэ така тот ти докан та педъыя, тыла тьитуны камия.

Враз паста пас ту уджах, Ваняс пэфт ке флай уртахс, эркит то ту манакуш: «Файси-ме-на, эй ауш!» «Э, атыткус на фаисс? Пос, джаду, ти калмиризс? Кацы здыш ас пирилыгум, ас урмас н паста катлыгу. Ндена финусе ныстки. Машким хасис си друпи?» «Сонду! Эла с пулумисум, ти пуру ныстки на нысу. Тыс инка – тукот паста». С тун Иван то тна пета... Хамалэйвтын с т ангкалэя. Шки н ту шер-т хундро дъриндея, цхлэв манакас та малыя с т аралых ас т финдирия финдын стыкит пкас дъэндро-пкас дъриндея-пкас хундро. Эркны гакист на-на ста... Итму эмбрутын паста: «С ту чугун кацет, педъыя, флаймас симур шенку дълыя». Каццан трогны ке илун, забулнухьятын тъа кзун. Иврa го ту забулну хсас, ма ти ксеру эркит пухтъы. Тырканлайса то н джаду пу тъа пейн ты на ту дъу. Сурифтэт айдэт ас т страта тора пую ты пернату, ама фин аписуц чир... Млотъыт, тьипитту, мкутир. Пиган – тьен дъэндро, а

дълыя эвгалынду н та арзыя. Феныт траванынду пу лон ту орус то н джаду. Чир такамас та педъыя фер с джапи катамисию – ас ту алях мега хью... Дъо катэн, аты, джаду.

Дъэнны олатын та шкныя та адърефья – та педъыя пян на би ас хю ато ис, ма хлыз: «Како зысто!» Вглалндун. Эдъысан тун алу. Дъайн акату гуцку тялу. Тос-па хлыз: «Како зысто! Тъа ме псисит сис адъо!» Вглалндун. «Дъэсит тора мена, – лэ Иванус тушнымена, – тъа кадву атькату го, тъарус эху с тун тъыго ке апанусас, та гакис-м Тътъа куносум симур дъакрис. Дъосит логу флайтме дъо ти джунейвит ападъо трия хроня эна тна, н ти ирису саатна. Стэра иртытме тирия, ан ме хьевит сис – педъыя. Ангкалыз тыц ке флышкаты ке джунайсин исакату. Хлызу го «зысто» пати, чалка сис бушейсит шкны».

Айц катэн Иване атькату ас ту алу – ас тун пату, ас ту алу ту дуня. Пейн ту чир ато драна. Арта ерн ас ту врадъы иртын. Спит драна педъы ан бахча мурфияс мега, иксин кат инэкис лэгны. Иса-иса пай драна, агнуриз н джаду сатна ан дъриндея писус т рашац ан та шера пас ямбашац лэ с ту омурфу куриц, ян пирнэшу чичакиц: «Оспу гуцку го тъа кросу ту малы-м дра на глытос си, – лэ хулчарка ту исан с курасея-с ту фидан, ян ту астру ту пирнэшу, ян тиро кало авьешу, ян айдъона – ян ту плыц стыкит омурфу куриц, – сена го тъа се хаврейсу дама-с дъына на артрейсу на ту шкису ту дъндро. Брумца пас прyват ту мкро». Кзен Иванс писух куше: «Калимера! Мега ше на ту эврс храсим тукомас. Пос ту пирис ту дъэндромас?» «Храста го канунс дъэндра. Матя эшс си лоря-с дра. Глыту мону ту малым нышкум мана-с, ту педъы-м». «Мана эху. Ту дъэндро тъа ту пару ап адъо. Ан ту фтял-с эн, н ту малы-с, манакуш, атытка дълыс». «Ты си экама како си на парс ту фтял туком?» «Пкансис си та трия-м гакис, эмбрус вегла кома дъакрис фенны пас курци япи. Тъэшс, инэка, си друпи».

«Ту малы-ц эш мега дъына, ти фуваты ты канына, симур иртын н ту дъэндро васанлэйвме ты тиро». «Фер псалыдъ ас тын глытосум, Тътъа пратэкс дъэндро ато-су». Фер псалыдъ – ты кор васлэя круй с джаду ту фтял псалдъэя, клэ манака – ты пуры? Итун фову ты хуры. Тора дъына тътъа-на эш тъа прата ке тъа-на веш. Крев Иванс тыкмил атына – хутхарев х ту мега т дъына, ах ту гмар ато дъэндро ке х т алшия х ту хундро. «Сон! Ксапела дълыс хамена, фкритъ, манака, симур мена. Прат с килсия – с тун тъыго Тос схоразсе, тыла го. Зысит тынчка ан царевна, дълыс мегала мас хадрейвны, го хадрейву плогум та... Клыю лон дуня прата. Клэфт-ны омурфа курича, та ящуцка василыча... Пу эн? Пре-пна эн адъо. То фулэя дъавулко?

Зун дъо трия аджидэря, тыс ту ксер тунс инны теря. Ис эш трия, алус экс фтяла мас на завулекс. Триюс фтя-ля эш инэя – дъавулу тос эн хапэя, дамат досму эн вары. Си, палкар хлюро хуры... Эхны алях мега дъына. Ти фувунны та канына. Спернны клыю ке каймо пес ту зысму ту кало. Хразит гуцку нац матъысум – ас тун коз-му нац ирисум. Пер тупуз тукот, джунэйв т аджидэр на ту хадрейв.

Пейн ке пейн тос эна мина ти драна с ту чол канына. Эмбру-т перагму – путам, спит хундро, бахча мидан... Пейн каныс ти феныт бдъына на рутыс тен ах канына. Порта ныз, илбэт, перна спты та болымис драна: «Мар-гатар, хая, флюрия... тоса тидъын тос камия. Олу эн то кузмуку – иныку ке андрику» ныз палкар-мас та пар-лакаря. Оса эгдъырнын базаря дъо – атутус сурбаджис! Алу болыма аныз, катъэт песу курасея, феныт кор ты эн васлэя, алях катъыт клыюмен. Ту палкар апесу бэн калмириз, рута румека: «Си куриц иси, инэка?» «Васи-лыца ими го, – н ту мегалус лэ адъо: Пухтъы иртыс? Ти фувас се? Аджидэр, ан эрт, драна-се, тос зданыс адъо те фин, угурсузс на пин на пнын». «С эрт, дранумду, лэ Ивану-м, препна тыпут-па ти ханум. Андрас н тен – кундэну т дъына-т алу нами тев канына.

Скотъын анымус шуриз т аджидэр ас спит ириз. Ир-тын: вегла-на, хунаху! Иртыс ты, го на се фагу?» «Инк-си, стэра махтанэфт пас амблатя-с ан ти пефто».

Пякян кругны – тремит патус, ма Иванс ти нышкит катус... Докин мия – эна фтял тълын, ян копра пкас ту фкал. Хлыз н та дъыят аджидэр: «Арта эсусин мисмерс. Эла с парум мис анаса». «Йох, го дъына, ксерс, ти хаса. Сонме на кундэну н пши-с, ми гунка с дуня каныс». Круй даглэв аджидыри фтял, тъаркиске, эн то кты. «Сонду, матъсисме, – гунгка, ас та дълыс такам кака. Афме фтял туком атуту, калусинс го ти змунуту. Ис-па алу пес дуня какусиня ти драна». «Зыси, – лэ Иванс, – схоразу, пшес артыхка го ти хразум, мону козму нами тьевс ингклын-дже анда хадрейвс. Ан васлэя н кор джунэйв, ты бухча кало сурев осу сикусан флюрия ке пес мерис пес та трия ас манакас спит тын фер алу страта панут пер.

Пейн ке пейн тос эна мина ти драна с ту чол канына. Эмбру-т перагму, путам, спит хундро, бахча, мидан... Пейн, каныс ти феныт бдъына на рутыс тен ах канына. Порта ныз, илбэт, пернаспты та болымис драна... Мар-гатар, хая, флюрия... Тоса тидъын тос камия. «Олу эн то кузмуку иныку ке андрику», – Ныз палкармас х та палкаря, – оса эгдъырнын базаря! Дъо атуту сурбаджис». Алу болыма аныз. Катъыт песу курасея – феныт кор эн ты васлэя, алях катъыт клыюмен. Ту палкар апесу бэн калмириз, рута румека: «Си куриц иси, инэка?» «Васи-лыца ими го, н ту мегалус лэ, – адъо. Пухтъы иртыс? Ти фуваси? Аджидэрс, ан арт, дранасе. Тос зданыс адъо ти фин, угурсузс на пин на пнын». «С арт, дранумду, лэ Ивану-м препна, тыпут-па ти ханум, андрас н тен – кун-дэну т дъына-т нами тев с дуня канына.

Скотъын анымус, шуриз, аджидэр ас спитт ириз ир-тын: «Эху го хунаху! Иртыс ты, го на се фагу?» «Инкси стэра махтанэфт аджидэр – куричас клэфтс». Пякан кругны – теты патус, ма Иванс те нышкит катус, круй н ту агру-т ту тупуз – спан та фтяля-т, ян халпуз. Пемнан

трия т аджидэр хлыз: «Дранас, катэн месмерс. Эла с парум мис анаса». «Йох, го дъына ксерс, ти хаса. Сонме на кундэну н пши-с, ми гунгка с дуня каныс». Круй кримиз тос фтяля дъыя, т аджидэр вгал шклы лалыя: «Сонду. Матъсисме, – гунгка ас та дълыс такам кака. Афме фтял туком атуту. Калусин го ти змунуту Ис-па алу пес н дуня какусиня ти драна». «Зыси, – лэ Иванс, – схоразу пшес артыхка го ти хразум, мону козму нами тьевс ингклындже анда хадрейвс». Пер васлэя н корджунэйв. Ты бухча хундро сурев осу сикунан флюрия пес та мерис пес та трия ас манакас спит тын фер. Алу страта панут пер.

Пейн ке пейн айц эна мина ти драна с ту чол канына. Эмбру-т перагму, путам, спит хундро, бахча, мидан, ма каныс ти феныт бдъына, на рутыс тен ах канына. Порта ныз, илбэт, пернаспты на болымис драна... маргатар, хая, флюрия, тоса тидъын тос камия... «Олу эн то кузмуку – иныку ке адрику, – ныз палкармас х та палкаря. Оса эгдъырнын базаря, дъо атутус сурбаджис!» Алу болыма аныз – катъыт песу курасея феныт кор ты эн васлэя. Алях эн ты клыюмен. Ту палкар апэсу бен. Калмириз, рута румека: «Си куриц, йохса инэка?» «Васильца ими го, – н ту мегалус лэ хурсо, – Пухтъы иртыс? Ти фуваси? Аджидэрс, ан эрт, дранаси. Тос зданыс адъо ти фин, угурсузс на пин на пнын». «С эрт, дранумду, – лэ Иванум, – препна тыпут-па ти ханум. Андрас н тен, кундэну т дъына-т алу нами тьев канына.

Скотъын анымус – шуриз аджидэр ас спитт ириз. Иртын: «Эху го хунаху! Иртыс ты, го на си фагу?» «Инкси, стэра махтанэфт аджидэр-душману, клэфт! Пякан кругны – теты патус, ма Иванс ти нышкит катус, круй н ту агрут ту тупуз, фтяля спанны, ян халпуз. Пемнан трия. Т аджидэр хлыз: «Дранас, катэн мисмерс. Эла с парум мис анаса». «Йох, го дъыныс, ксерс, ти хаса. Сонме на кундэну н пшис, ми гунгка с дуня каныс». Круй

кримиз тос фтяля дъыя. Т аджидэр вгал шклы лалыя: «Сонду! Матъсисме суста ас та дълыс такам кака. Афме фтял туком атуту. Калусин го ти змунуту. Ис-па алу пес дуня какусиня ти драна». «Зыси, – лэ Иванс, – схоразу. Пшес такасас го ти хразум, мону козму нами тьевс инглындже анда хадрейвс». Пер васлэя н кор – джунэйв. Ты бухча кало суров осу сикусан флюрия ке пас алга с мерис трия ас манакас спит ириз.

Кзен ас т страта флай, виглыз курасея сифтызно то, ту иврин тос адъо. «Ирсис Ваня ке зданос! С пар тъыгос матым ту фос, мону с иси си кала. Осу перасис пула».

Тыпус тьен. Го тосу тялу пас амблатм пуру на валу ас т агап тукос зысто. Ас ту дъы тъыгос ато. Тора лат с джунэйсум тъпану кутуру тиро ми ханум. Иртан олтын ас то хью перс Иванс катэвин пу. Катъсин т эна н курасея н та флюрия ан та шея пас хундро пас кслы табах – тъпану брейвны ту таях – сконны пану н кор васлэя. Гака-т пертын с т ангкалэя-т. «Си тъа иси, – лэ, – туком иныкица-м кардъако-м».

Пелсан палы ту табах три Иван калы уртах. Вгалны т алу кор васлэя – пертын алус с т ангкалэя-т: «Иныкицам с иси си, – лэ-тын алу ту педъы». Пелсан пал табах атькату трию ту хисмет рутату. Вгалны трию н курасея н та флюрия н кор васлэя-тялус омурфус аты. Протос пякин брайсин мты. Пелсан пал табах атькату алс на вгалны пках тун пату. Тун Иван ныфица-т лэ «Нами катъыс, Ваня клэ тъа се хасны аяхташас. С ту табах вал хараташа». Филсин, катъсин с ту табах: «Флайсме. Тими го ахмахс». Вгалны ту куриц атьпану Ты пширин, маныцам мана! Пканышкун, тъа скутутъун, катъа ис с атына хнун... «Ныфсас ими, – курасея лэ ато куриц васлэя. Вгалыт, андрам флай ати, камит, гакис, харати».

Пелсан тькату ту табах – хавгалэвны три уртах хавгалэвны ке травун, кругны, тъа-на скутутъун шкны исис ато петай, ис тун алуна тъа фай. Клэ мурфица,

мурлуга: «Тъэмум! С пемна ан т яга, с копа каны хараташ, тыткс ми идъа аяхташс. Пу эн то ту дъокит логу? Та мяла-сас тета флога. Го кримашкум – те змуну тун Иван го агапу».

Кацдан нызны та палкаря, ах друпи ты копан джгкаря. Лэ дъо мегатын: Хамо тос ан тен ати зданос. Н ти скутотъын, вришк чара ксен с апану ту дуня. Эн тиро.

Мис тъа тун флаксум стэра эмбрут тъа-на клапсум, крима тос змуна, тъару. С хтысум спит ато суру». Стыгны спитя хоря-хоря, зун та трия та лухторя ферны креяс ке пурка ми пименны та ныстка василенка та курича, та хлюруцка чичакича. Тъа-на ц фикум, эс-ис-хал, тъа кадвум атькату пал.

Ту табах кримин акату – Ваняс олу агрикату ан ту джгкар ту талфиро, ма ти хан атос тиро. Ас т манака иртын лэтын: «Тыла кзенышкис си пету ас тукомас ту дуня?» Ах т хулы аты паня «Си ту курипсис то т дъына». «Алу зер ти ксерс канына?» «Эш васлэяс, лэгны, плы, ти уюшиван пулы. Хутхарай, н пурис та плыят трой ата кат катъа мия, мону то х т фулэя ксен, эна плы-па ти пимен Мону то пури атьпану на си вгал пури ас т манас». «Назыс, – лэ атос т манака, – дълыс кала си арта пякис. Си схурепс ас дъок тъыгос ас ту пшириму тукос». Пер апану-т палы страта ту педъы тъарес юматус. Мера нытха пейн ке пейн с ту базар хундро катэн. Ту базар ато мурфияс – василенку василыяс пиран – эклусан душман пес халха. То мону пян. Арта птэвнеро тукотын, пес халха ты ах та поты. «Храшкны алях ты ярдым», – Ныз Иванус – ту педъы-м Пейн апанутын аппису. Мисарея круй кам ису, пу тупуз тукот шуриз ту мидан х душманс аныз. Шашмалайсан – камны пису. «Ста ту стратасас с фкалысу! -хлыз Иванус апхулыс, ма ти фкратытун каныс. Фьевны, лэс-ке, ах т футыя. Тытку тьидъан ты камия ас та тута та марес. Ту базар ан та харес инксан базари ири на перас Иванс ати. Флайтун симуру васлэяс ан ту сайму ту арею пес ту мега-т ту парадъ ан та соя-т ан ту пкадъ...

Катъсан, файсандун, рутундун, ол тъагмашкны ке рутундун... Тытку тьидъан ты палкар. Хутхарайсин ту базар. «Ты иревс? Рута васлэяс, – эмбру-с эхум мега хреюс. Ты х та мас н ти аратэпс, то ту хреюс тьтъа-на птэпс».

Эш-с, го икса, плы мегалу на ме вгал с дуня ту алу. Збдъазу. Эху хасивет». «Го хаилс, палкар илбэт, ма ту плы а поса минис тьтъэл на дъы х та мас канына. Алях эвгалан т хулы-т. Уюшепсит, ан пурит. Катъа хрону эна мера клэфт та плыя-т. Ты? Ти ксеру арта ала поса хронс. Белти си ато скутонс».

«Дъава. Пу эн то т фулэя?» – Ваняс ротсин тун васлэя. «Пес ту орус врищкс дъэндро х т ала алях эн хундро, ма тъа пайс какакарфа, плы, сахин, на си драна. Хатъыс тоты си педъы. Пемны дъо хамо с хатъы». «Йох, аязмас, алях збдъазу, го-па плерпна тыпут кшазу.

Дъайн Иванус пес ту орус баштахлэв а поса орис – иртын идъын ту дъэндро, млотъын пкас чатал хундро. Флай – ти тьматы нытха – дъыя фаныротъын ас ту трию фидъ армехкит, ян дъэндро айц паши ке айц хундро. Вайвалайксан пес т фулэя плыя плы ато васлэя. «А унучим си клыфтарс симур т мирас тъа ту парс». Ту тупуз апану скотъын фтял фидъы то тна лапотъын. Брейфкит, сиркит то н гкувда, чарчаризны та дъэндра. Хлызны плыя пех т фулэя: «Чалка эба пас дъриндея эркит манамас адъо, ми си кам аты како». Эбин млотъын пкас та плыя. Иртын плы, ян синыфия, идъын то ту фидъ ранда ке та мкрац такац здана. Шки ту фидъ – фаиз та плыяц. Ах т хара чах трем кардъыяц. Фонды хортасан ата кацдин ты ке пян рута: «Ты дъо итун петту мена, итун сма дъо дъына ксену?». Иртын, мана, туту фидъ, дама экруган намлыдъ, ма ти инканын каныс. Эфтайн то камена дълыс. Арта бенышкин с та мас – ас та плыя – ас такас, ама ксен палкар – ханыя идъыс си тукот дъо т дълыя». «Пу эн? Дъайн падъо тос пос?» «Ксер зысто ту фтял тукос». Зер го эка-

ма камия бдъына ацциму, пет, дълыя? Назыс тьипатун, брего» «Мана тос палкарс эн дъо». «А, палкару! Калымера! Дълыяс лэсмиту си стэра. Апар мана-с митаны, си-па осивис пес кны. Катъа хрону-па та плыя-м эклыфтын. Фулэя крию ивришка, халабалых ке тъанатыко тынчлых. Хутхарайсис си та плыя-м плугаришкум го камия? Тун Иван ато рута. Хреюс писус ти прата. Вгал с дуня апану мена метра иси плугарзмена». «Вгалусе. Вары эн дълыя, скумны тьпану го камия. Креяс храшкумас пула ке краси ах та кала». «Дъуй, ту хразум, мае васлэяс эм краси кало, эн креяс». «Ба, атипа арта пис?» «Дагатрайса эна дъыс». «Тот джунайсам, с кзум ас т страта. Фер варел краси юмату, креята кала прuват на артрейву го хуат». Ола ифиран фуртонны, ту варел хундро юмонны, катъыт Ваняс пас амбла-т на петас на кзы с дуня-т. Клотъ ту фтял-т – петайту креяс – плугариз ту плы ту хреюст. С алу клотъ – кунон краси ас дуня с тукот на кзы. А на кзун – битэв ту крея-с кофт Иванс х ту бдъар-т хапея пес ту стома плы петай... Кзеван. Плы халхайдъа фтай кацции, ротсин ту палкар: «Креяс файсисме х ту бдъарс? Ачувлыдъка аяхташа тытка тьидъын кома раша-м. Эфцин, фиссин пас т ира-т – Ваняс палы пас така-т. Плы ато бириитлэйв лахардэс кала хадрейв. Митанлайсан тэн н т алу ке ириз ту плы мегалу ас та синьфис такат, ас та плыя кардъака-т.

Пейн Иванус – страта ису агнуриз та топс та иса, идъын орус то ке хью, спитя стыкны. Песу зун. Пай агнорстус ке шкизменус. Песу гакист клыюмена. Ротсин эхны ты каймо... Лэгнду апатъан ты дъо иса-иса, тыла итун. «Тора дамамас ан итун Адъарфомас ты хара. Тен хапар. Кака макра... Эн зданос? – ти ксер каныcмас. Клыюмена эн та дълыс-мас. Мат на скосум ти пурум. Тыла эш чара на зум? Белти пэфт ати тос бдъына нэ ярдым, н ту хитку дъына. Ахмахлайсам эна тна хабаятмас ти перна. Плэгум шкны а эна хрону. Ас мас

сос то, тъэмум, ону. Чир мис вришкумду тукот. Мега ишин атъарпот». «Калымера, гака! Сонду. Ти агнорсис мена т фсондя? Страта-м итун х ту вары с вулуны ту фты хури». Харан ола та палкаря, та курича, ама шнаря катъсан файсандун кала. Этруйн. Ротаныин пула. Лустын, курипсандун, пал Ваняс фанын эс-исхал. Пал Иванс – прувату йос эмбру итун тылус тос. Кацции лэ та аяхташа-т: «Эшит сис платэя рашис, гмар апанусас парет с василыс ата пратэт с тына белыксит инэкис. Калусин каметы тэка пу пернат, ас чичакья, мкро, гарипс ас пян ила. Зысит иса. С исас пану, ми змунат камия мана. Ке, илбэт, аяхташлых ми, сахин, фер аралых. Тэна н г алу ас саевит, пес та досмис с бикитрейвит, мас, хардаша, ми змунат ке ухлэйсит, нда фтират. Тора сонду. Финумия! Флагны мас-па с ксинытия, пухтъы эн туком куриц-ту мурфуцкум ту арныц.

Ангкалыган аяхташа катъа ис бухча пас т рашат, курасея ахту шер ке ту ису страта пер.

Стратыс тэсира хуриган. Хоря страта пирилыгун. Пейн Иванс ас тун васлэя. Ах ту шер пай н курасея. «Ты тъа камум, н камны нят, нунсис си прuват ивлат? Уксуписус итун мана-м». «Ушаныя эши пану-м Мана-м кам-мас, с ксер, ярдым». Иртан. Папу тайфадъыца иврин провата ата, н ту иргах, илбэт, ан т вица писус провата прата. Пас ту сирт кало килсия н та стынуцка та ялыя лоря омурфу бахча... Эркит дъо Иванс н бухча. Кзен калмерсиндун пупас: «Сон, педъыму, ту пратас. Хляны тута та марес. Пел адъо кала арзес. – Айц смарлайсин сена манас, анда эсусин с ту тъанус. Мис парахусамдын дъо, пу эн сма ас тун тъыго. Сири ста пас ту мурмор, стэра перна гуцку фор. Фикин сена фурисия, пуя кшазны василыю».

Пиган с манат ту мурмор ан васлэя яшку кор кацции гуцку клыюмена. С тун Иван пупас пал кзен. Пайц апесу – фурисия, тытку тьидъан ти камия. Олу х илю

ту ахтидъ, акирво како дъахлыдъ, х ту флюри кала цангкия, знар плыгмену х та флюрия... Форсин – омурфу зивгар кзен х килсияс ту авзар... Флайц флюритку талыке пиринц дъайн алулыкет с курасеяс василыю алга пагнц зивгаря дъыю ас ту мега ту базар. Эмбру дреш кало хапар. Хапарчис ас тун васлэя збдъаз лон мега т мисарея на ту пай тукот хапар пас тын кор-т, пас тун палкар. Пякан хпун панду камбаныс – инксан – тъэн какос душманус, фову лытъын, клыю тьэн, кзенны оксу ол млумен. Хлыз пупадъс то тна васлэяс, фурисис фурен варея, стэфанонц ан т мегалыя та кузму мурфядъыс дъыя пас ту «трон» атыц катъыз, ан т хара пратащуриз.

Дъо ол птрейвны парамитъа, го-па, ерус, туту фкритъа Хуландрейв Иванс кала. Дълыс пшира кака пула. Козмус, тыла хразит, зун: калусин, адэт вастун. Ис ти фьев ати ах т дълыя. Козмус хортасан. Плушия иртын, лэгны, с катъа спит, металайн тыкмил япит х та мурфес то василыю.

Аяхташат мия-мия эркны камны хунушма. Го-па клошкум ати сма ке кафтипа, эркит, скону та ашиля-м мону шлону.

Иксин-ду пес эна румеку хора ас ту Приазовья ки эграпсин-ду Дмитрий Папушс
хора Сартана
1989

ІВАН – ОВЕЧИЙ СИН

Десь, колись, у якійсь далекій державі був собі, кажуть, старий зі своєю родиною. Чи вони від щастя добре сховались, чи воно зовсім зір загубило, але жили ці люди дуже важко. Обсіли їх злидні, й давно забули бідняки, а може, й не знали ніколи, що то поїсти досхочу. Та жили ж, перемагались якось і дітей ростили. Ось вже й підріс старший і по наймах пішов. А що ті найми? Роби до поту, а заробіток – карбованець! І не за день, не за тиждень, навіть не за місяць – карбованець за рік служби! Хіба вистачить того карбованця на численні бідняцькі дірки? Думав старий думу, з синами радився – не розбагатіти по наймах! Тож вирішили піти на ярмарок й подивитись, що там та як.

А в цей час прокинувся Бог, побачив бідняка й вирішив спуститися з неба і продати бідоласі одну вівцю.

Як вирішив, так і зробив. Обернувся селянином, взяв вівцю й опинився біля Івана.

– Продам тварину, – каже Бог, – за один зароблений карбованець. Беріть та «спасибі» кажіть, якщо, звичайно, не турки.

Не став старий вередувати – вдарили з Богом по руках та й розійшлись по своїх хатах.

Ось доходять новоспечені хазяї до воріт – глип, а за вівцею біжить приплідок.

«Ой добре ж, – думає собі Іван, – все ж продав мені без брехні!» Радіють, посміхаються бідняки. Ще б пак – дві вівці за карбованець! «Це від Бога!» – кажуть. А й справді що від Бога... Бо стала вівця кожен день дарувати новим хазяям по ягняті. Ось вже й повне подвір'я тварин. Дивуються сусіди щасливому придбанню невдахи-бідняка.

До весни мав уже Іван чималу отару. Й пішло життя зовсім непогано. Три роки по приплідку в день мав від чарівної вівці господар. На початок четвертого року все припинилось, наче хтось незримий перетяв золоту жилу. Забув Іван, чим зобов'язаний вівці (що то – людська жадність?), й вирішив зарізати її.

Відчула тварина господарську підступність і вночі з божого наказу відкрила кошару ногою, відокремила половину отари і повела її світ за очі. «Що ж, – подумала сердешна, – доведеться поки мені самій чабанувати». Тож вела своїх підопічних й вела, поки не відкрився їм густий, високий ліс.

Зупинились мандрівники, й подумала вівця: «Не можна нам без чабана» і у ту ж мить народила хлопчика Івана. Ріс овечий син не по днях, а по годинах – ось уже й богатир готовий – стрункий та могутній, наче дуб. Б'є запросто вовків та ведмедів. Звів вівцям велику кошару – стіни склав із каменю, укрив очеретом. Грає своєю силою – валуни за іграшки має. То валуном шпурне у хмарину, то висмикне сторічний дуб. Наче тільки вчора народився, а вже має за спиною двадцять років.

Відчув себе дорослим Іван і пішов до ковалів. «А зробіть-но мені булаву вагою з вашого сільського бугая», – попросив майстрів.

Заходились умільці біля замовлення, весело задзвеніли ковадла, й через три тижні казкова палиця була викована. Узяв її Іван, вийшов за село на підгірок, підкинув під хмарину. А сам сів і чекає, коли вертати буде. Аж чує – свистить, підставив палець – булава й розскочилась, немов кавун.

Знов іде Іван до ковалів:

– А зробіть тепер палицю в шістдесят пудів. Можна й більшу. Спробуємо, чого варта!

Задзвеніли, заспівали ковадла. Цілісінький місяць билися над замовленням три майстри. Вийшла зброя – диво та й годі. Уся в шипах – не доторкнешся.

Узяв богатир палицю, став круг себе крутити. Розітнула повітря палиця зі свистом та ще й зблиснула, немов блискавка.

– Оце те, що треба! – зрадів Іван. – Беріть половину моєї отари. Така зброя варта того.

А сам пішов у дорогу лаштуватися. Надумав парубок світ побачити, себе показати, а, може, якщо пощастить, і наречену собі знайти.

Підійшла до нього мати-вівця й каже:

– А зачекай-но, синку! Послухай рідну матір – не поспішай. Треба спочатку міць твою випробувати. Припади-но до моєї дійки і постій так три години на одній нозі. Якщо витримаєш, то й іди у світ, відпущу тебе зі спокійним серцем.

Припав до дійки Іван і три години, стоячи на одній нозі, ссав материнське молоко. Перемінив ногу і ще три години простояв, припавши до дійки.

– Ось тепер я спокійна, – мовила вівця. – Йди, хлопчику, і хай щастить тобі на усіх твоїх дорогах. І пам'ятай: хочеш зустріти добро – сій його кожного дня.

– Добре, матінко, – низько вклонився Іван і рушив на схід.

Йшов, йшов, багато верст залишив богатир позаду. За цілий місяць не стрів на своєму шляху жодної живої душі. На початку другого місяця прибився нарешті до великого лісу і бачить: могутній богатир висмикує з корінням величезні дерева – дорогу розчищає.

Здивувався Іван, привітався з силачем і каже: «Від такого товариша я б не відмовився! Ну і дужий ти, брате!»

– Ні! – відповів незнайомець. – Якщо і є справжній богатир у світі – то це Іван – овечий син. Чув я, що немає дужчої людини ні на землі, ні під землею.

– Я Іван, – признався мандрівник. – Будь мені старшим братом та продовжимо путь разом. Подивимось, що є у світі і чому життя стало пригасати.

То й пішли удвох по розчищеній дорозі, наче діти одного батька.

Для двох й дорога веселіше біжить, і час швидше минає. Прийшли названі брати у якесь царство.

Дивним здалось їм те царство, бо не почули хлопці ні гомону людського, ні дитячого сміху, ні веселих дівочих пісень. На всьому неначе лежала печатка суму.

– Що це? Яка біда трапилась у вас, люди? – питають.

– Велика біда, – відповіли їм. – Прилетів у місто злий дракон триголовий і украв цареву доньку.

Спалахнув гнів у Івановому серці: «Ну, зачекай, злодію! Отримаєш від нас на горіхи!». А брат його – нічичирк.

Йдуть собі. Вже цілий місяць в путі – нема ніде ні душі. Та ось нарешті вималювались перед ними кургани. Дивляться: гінкий богатир відіпхнув з дороги курган – відкрив шлях у просторий світ.

Привітався Іван, мовив захоплено: «Ну і силач ти, чоловіче! Мені б такого друга!»

– Хіба це сила? – відповів парубок. – От, кажуть люди, Іван – овечий син усім богатирям богатир. Немає дужчого у всьому світі.

– Я Іван! – не став ховатися мандрівник. – Будь мені за старшого брата та ходімо далі утрьох! Подивимось, що є у світі і чом життя в ньому стало пригасати.

Ось йдуть уже утрьох. Стелиться їхня дорога через нове царство. Та й тут те ж саме: стогін та сльози. Шестиголове чудовисько утягло у своє лігвище красуню-царівну.

Ще більш розгнівався Іван.

– І цей отримає своє! – мовив.

І знов проминув місяць без жодної зустрічі з живою душею. Нарешті дійшли побратими до високих гір. Вибухнула тиша, до якої так звикли мандрівники. «Що це?» – здивувались. Коли дивляться: стоїть дужий велетень, бере величезні брили і будує міст-дорогу у просторий світ.

Привітався Іван і мовив з серцем:

– Ось такого дружка мені і не вистачало. Ну і дужий ти, парубче!

– Ні, – відповів моцак, – не такий я вже і дужий. Чув я, що є на світі справжній силач: Іван – овечий син. Нема йому рівних ні на землі, ні під землею.

– Я Іван, ходімо з нами! Дуже треба взнати, чом життя пригасає.

Йдуть богатирі. Мають у руках і булаву, і аркан з жил, і меч булатний – не підходь!

По якійсь годині приходять у нове царство. Повитий смутком увесь край. Здається, що і сонечка нема.

Та й тут біда та сама – прилетів дев'ятиголовий змій і викрав царівну.

Гніваються богатирі, погрожують: «З одного зробимо двох, тільки де живуть ці злодії?»

Йшли, йшли – прийшли до якогось лісу. Настав час зробити зупинку й перепочити як слід. Зупинились. Залишили одного за кухаря, а всі інші розбрелись хто куди вечерю здобувати та сліди драконів шукати.

Ой і багато ж у цьому лісі дичини! Радіють богатирі, бо стояти їм у цих місцях довгенько таки доведеться:

треба ж і помитись, і одяг попрати та полатати, та й міць свою підживити. Отож полюють хлопці, а у кухаря каша кипить на кабиці. Лежить богатир – чекає друзів. Й раптом – гульк! – стала перед ним старенька бабця.

– Здоров будь, синку! А чи не пригостиш стару? – питає.

– Сідай, бабцю, дам тобі каші.

Не примусила стара ще раз просити, сіла – миску каші ум'яла й стала ще вимагати.

– Ні, матінко, – каже кухар, – треба братів зачекати. Ще ж ніхто не їв. Як зійдуться усі, посідаємо круг казана – то й їж собі на здоров'я.

– Ну що ж, – мовила бабця, – ти своє слово сказав. А тепер моє послухай: давай, хлопче, змагатися. Хто переможе, той і над кашею господар.

«Та де ж таке чуване? – посміхнувся про себе богатир. – А зачекай-но, зараз я тебе загнуздаю!»

Зчепились у боротьбі. Бабця – раз! – і поклала молодця на обидві лопатки. Зв'язала його добре, сама сіла – учистила кашу та й в лісі пропала.

Розірвав богатир пута й замислився. Скоро товариші з полювання повернуться – чим їх нагодувати?

Знов виставляє казан на вогонь, сам лається та боки потай почухує.

– О! А чом ти так спізнився й досі каші не зварив? – здивувались друзі.

– Повірите, так мені живіт скрутило, що вмився я потом і якусь годину навіть з місця рушити не міг. Тому й припізнився.

Здивувалися богатирі: «Бреше, мабуть. Який там живіт. Певно, задав хропака сучий кіт!»

Ну що ж, достигла нарешті каша, поїли та й відпочивати повкладались.

На другий день вже іншого куховарити лишають, а самі на захід подались сліди злодіїв шукати.

Кипить каша на кабиці, а богатир лежить – друзів чекає. Хруп! – і вродилася перед ним стара бабця.

– Здоров будь, синку! Не почастуєш?

– Сідайте, бабусю, нагодую кашею, – запросив куховар.

Вілась бабця, убрала миску каші та ще вимагає.

– Ні! – відмовив хлопець. – Ще ж брати мої не їли. Ось повернуться усі, сядемо круг казана, то й їжте собі на здоров'я!

– Ось як... – проказала гостя. – А тепер мене, молодче, послухай: зараз будемо битися, то чия перемога, того й каша. Зрозуміло?

Здивувався богатир, посміхнувся потай: «Зараз я тебе загнуздаю, хвалькувату!»

Зчепилися у боротьбі. Бабах! – і богатир на обох лопатках. Зв'язала його підступна стара, сама сіла, усю кашу з'їла та й пропала в лісі.

Розірвав богатир пута і заходився біля нової каші. «Повернуться друзі – на серце поскаржусь», – вирішує.

А вони тут як тут:

– Давай їсти!

А що їсти, як каша ще не готова?

– Вибачайте, брати, але я захворів, – скаржиться куховар. – Так мені щось у серце шпигонуло, здавило, думав, що смертонька моя прийшла за мною!

Слухають побратими, а перший кухар думає: «Знайомий анекдот!» Ну що ж, нічого робити, доварили якось кашу, поїли та спати повлягались. Прокинулись уранці, полишив Іван третього брата за кухаря, а сам з іншими на південь подався – чи немає там слідів драконових. Не зберігає слідів повітря, а на землі шукають, шукають – нема, як не було.

Кипить каша, пахтить на весь ліс. А куховар лежить – у носі длубає. Коли – шусть! – стоїть перед ним стара бабця, очицями блимає.

– Чи почастуєш мене? – питає.

– Сідай, бабуню! – припрошує.

Поставив перед гостею повнісіньку миску. Бабця уклала її за мить та ще вимагає.

– Ні, матусю, братів зачекаємо. Як прийдуть із лісу, посідаємо круг казана – наїсися досхочу.

– Шкода, значить? – проскрипіла стара. – Кажи відверто, шкода? Ну, то давай боротися. Як переможу тебе – моя буде каша!

«Оце так пригода! – думає богатир. – Та я ж тебе за мить загнуздаю!»

Зчепились, і за ту саму мить, про яку молодець подумав, лежав він уже на обох лопатках, та ще міцно зв'язаний. А стара кашу укутала – та й в ліс.

Звільнився хлопець від мотузок – і до кабиці. Поспішає, хоче з новою кашею встигнути, а сам усе мозок сушить – що ж друзям сказати.

А вони як тут і вродились:

– Їсти нам швидше! Ось тобі й на! І ти вчасно не нагодуєш! Що ж з тобою трапилось, кажи?

– Ой, друзі мої, як розболілась моя бідна голівонька, думав, що й розколеться. Замість каші мій мозок кипів у голові, і я навіть пальцем поворухнути не міг від болю!

Знов усі разом доварили ту нещасну кашу, поїли та спати лягли.

Наступного ранку залишився куховарити Іван.

Пішли брати шукати слідів, по дорозі відкрились одне одному й посміялись до кольки у боці:

– Тепер Іван нам каші наварить – ха-ха-ха!

– Цікаво, що в нього заболить? Хі-хі-хі!

Хихотіли друзі, а ось ні слідів не знайшли, ні дичини не застрілили (а такого раніш не траплялось!)

Кипить каша на кабиці. Іван лежить та друзів підждиає. Шелесь! – з'явилась звідкілясь стара бабця.

– Ану, нагодуй мене, нездара! – вимагає.

– Е! – каже Іван. – Таку та ще й годувати! Привітатися забула! Ану сідай, побалакаємо, поки каша достигне. А ні – то полишу голодною. Що ж це ти, стара, сором загубила?

До казки «Орлик»

До казки «Півпівника»

– Досить! – закричала бабця. – Не потребую твоїх нотацій. І потім... голодна я зовсім не вмію думати. Давай краще боротися. Хто переможе, той і кашу з'їсть!

Й по тих словах – до Івана.

Та ба! Схопив її богатир, розщепив дуб та й затиснув у розщелині її волосся.

Повернулись друзі – і до казана.

Оце так! А каша, виявляється, давно готова.

– Сідайте-но швидше, друзі! – припрошує куховар. – Нас сьогодні веселі справи чекають!

Посідали, ідять й посміхаються – знають же, що зараз усі їхні «хвороби» з'ясуються. І правда. Заговорив Іван:

– Розгадав я, браття, ваші хвороби. Стоять вони до дуба прив'язані. Не знаю тільки, звідки з'являється ця відьма. Треба піти по її слідах.

Пішли до дуба, аж його вже нема – висмикнула відьма з корінням, тільки слід є, куди тягла. Привів їх той слід до ущелини. Дивляться, а там глибокий колодязь. Цим хідником й спустилась відьма під землю.

Позв'язували хлопці аркани, щоб було як на дно дістатись.

Почали найстаршого спускати – закричав той по якійсь хвилині: «Ой-ой, гаряче! Тягніть угору швидше!» То й витягли. Почали другого спускати – і він закричав: «Ой, хлопці, тягніть назад, бо спечусь!» Витягли й того.

– Прив'язуйте тепер мене, – каже Іван. – Покладаюсь на Бога і на вас, брати. Обіцяйте, що чекатимете на мене рівно три роки. Якщо не повернусь за цей час, можете йти й ставити свічки за упокой моєї душі. А тепер спускайте. Якщо стану кричати «Гаряче!» – спускайте ще швидше.

Так і опинився Іван у підземнім царстві. Дивиться: й тут тягнеться слід від дуба. Тримається того сліду хлопець, а сам йде та йде. То й прийшов до великого

саду і побачив білокам'яні палати. Стоїть серед саду відьма – волосся у дубі затиснуте, руки в боки уперла. Стоїть і лає дівчину. А дівчина та – наче квітка ранкова. Може, й є де краща, та Іванові бачити не доводилось.

– Поки я трохи охолону, ти коси мої звільни, – каже красуні відьма. – А потім я тобою займуся. З'їм тебе, то й повернеться моя міць і розщепну цього дуба, розтрощу на друзки проклятого. Спіткнулася я на Іванові – овечому синові.

А тут раз – і став Іван перед нею.

– Здорова була! – проказав. – Велика справа – знайти свою втрату. Чом забрала наш дуб?

– Дуже мені потрібно чиєсь там дерево! Подивись краще навколо себе. А тепер звільни мене швидше – стану я тобі рідною матір'ю.

– Мати у мене є. А дерево заберу звідси разом з твоїм волоссям та твоєю головою, – відповів Іван.

– А що ж я зробила поганого, що бажаєш моєї смерті? – поцікавилась стара.

– Ти знущалась з моїх братів, та й тепер перед тобою плаче людина, – вказав хлопець на красуню.

– У волоссі її міць, – тихо озвалася дівчина. – Сьогодні притягла цього дуба і мучить мене, стращає.

– Неси ножиці, – наказав Іван, – звільнимо її, не носити ж їй вічно цю деревину.

Принесла дівчина ножиці, став парубок відьмі волосся скорочувати. Плаче та, але що поробиш? За усе в житті розплачуватись треба! Була стара сільською відьмою, а тепер буде ходити та покашлювати.

Стриже її Іван дочиста – звільняє від дуба, і від сили дурної, і від несамовитості.

– Досить! Кинь свої погані звички і візьмись за добрі справи! – каже бабці. – Йди у церкву, помолись. Бог простить тебе, як я прощаю. Живи мирно з красунею, не ображай її. У світі і так багато печалі. Викрадають царівен у державах. Де вони? Мабуть, десь тут знайду

їх. Відчуваю серцем, що десь поблизу диявольське лігвище.

– Тут здавна живуть три змія, – відгукнулась стара. – Один має три голови, другий – шість, а третій – усі дев'ять. Останній – справжній чортів виродок. Перемогти його буде важко!

– Я сільській богатир, – мовив парубок. – І хоч які вони дужі й підступні, незабаром провчу їх. Не будуть більше сіяти поміж людей смерть і тугу.

Узяв палицю і пішов на розшуки. Йшов-йшов – вже по підземному царстві. Цілий місяць проминув – не стрів Іван живої душі. Аж ось одного ранку привела його дорога до великого гарного саду, який ріс перед величезним чудовим палацом. Пройшов по саду мандрівник – ніде нікого, ні з ким привітатись, ні в кого розпитати, що це за хороми і хто в них живе. Ні в когото й ні в кого! Відчинив Іван двері і зайшов у палац. Дивиться-дивується: сяють кімнати, бо прибрані усі смарагдами, перлами та золотом. Ніколи не бачив парубок стільки коштовностей. І подумав богатир: «Скільки ж народу пограбували хазяї цих розкішних палат, скільки сліз і крові на цих холодних осяйних камінчиках!» Пішов далі. Багато кімнат пройшов, багато награбованого добра побачив і, нарешті, в одній із кімнат зустрів дівчину гарну-прегарну. Одразу видно, що царівна. І така сумна...

– Хто ти? – спитав її. – Дівчина чи жінка?

– Я царівна! – відповіла та з гордістю. – А ти звідки тут уродився? Не боїшся? Незабаром змій повернеться. А він нікого в живих не лишає, щоб він луснув!

– Хай повертається! – мовив Іван. – Певен, що я нічого не загублю тут, а ось знайду багато! Уже знайшов... Якщо він тобі не чоловік, я скорочу йому міць, щоб не чіпав більш нікого.

Тільки вимовив ті слова, аж ось летить змій.

Прилетів, віддихався – глип, а дома в нього гість непроханий.

– Що, – звернувся до гостя хазяїн, – тобі захотілось стати моїм обідом?

– Спочатку переможи, а потім й похваляйся! – відповів парубок.

Стали битися – задрижала земля. Змій дужий боєць, а Іван – ще дужчий!

Вдарив раз – злетіла одна голова зі змієвих плечей, немов смітинка під мітлою. Закричав змій з двома головами:

– Вже обід достиг! Давай, молодче, перепочинемо.

– Ні! – відмовив богатир. – Мені моці вистачить, доведу справу до кінця – звільню землю від стогону і сліз.

По цих словах ударив... Скочила друга змієва голова, й заволав той, запросився:

– Досить, парубче, прошу тебе. Вже ж провчив мене на все життя. Залиш мені останню голову. Обіцяю викинути злодійські думки із неї. Нікому більше не буду зло чинити.

– Живи, – погодився переможець. – Прощаю тебе. Тільки ніколи більш не чіпай людей, коли шукаєш собі розвагу.

Зібрала царівна з собою трохи речей й на конях за три дні разом з визволителем дісталась до бабиного дому.

Не став Іван довго відпочивати. Того ж дня вибрав напрям і рушив на пошуки інших злодіїв.

Цілий місяць був у дорозі молодець. Не стрів ні чоловіка, ні жінки, ні дитини. Нарешті, прибився до річки. Дивиться, міст є – то й перейшов на другий бік. Бачить сад – великий та гарний, а посеред саду – хороми білокам'яні. І ніде ні душі. Ні привітатись, ні розпитати. Отож входить не питаючись. І знов бачить смарагди та перли, срібло й золото. Багатьох, багатьох пограбував господар розкішних палат!

Походив по кімнатах та й дійшов нарешті до тієї, в якій сиділа дівчина-красуня. Без слів зрозуміло, що царівна. Гарна та ніжна, тільки сумна дуже.

– Хто ти, дівчина чи жінка? – спитав богатир.

– Я царівна! – з гордістю відповіла полонянка. – Звідки ти тут узявся й навіщо? Хіба не страшно? Скоро змій повернеться, а він в живих нікого не лишає, щоб він здох!

– Хай вертається! Подивимось, чи загублю щось. А знайти... так я вже знайшов! Якщо ти йому не жінка, то вкорочу його міць, не чіпатиме більш нікого!

Тільки встиг вимовити – здійнявся вітер, розлігся гучний свист – і змій на порозі.

– Добре! – мовив. – Бачу, у нас гість. Є кого з'їсти на вечерю!

– Переможи – тоді й похваляйся, викрадач красунь!

Почали битись... Горить земля. Багато сили у змія, а в Івана – овечого сина ще більше. Вдарив своєю палицею раз, вдарив вдруге й втретє – відскочили три голови змієвих, наче кавуни.

– Зачекай! – закричав той Іванові. – Давай перепочинемо, парубче!

– Ні! – відповів рішуче молодець. – На те, щоб злодієві життя вкоротити, у мене завжди моці вистачить.

Ударив раз, ударив вдруге – й загубив змій ще дві голови.

Почав він благати Івана:

– Досить! Добре провчив ти мене за усе погане, що скоїв я у житті. Залиш мені останню голову. Ніколи не забуду я твою доброту й обіцяю сам робити людям добро до останніх своїх днів.

– Живи! – сказав Іван. – Прощаю тебе і дуже радий, що повернув твоє серце на добрі справи.

Зібрала царівна свої речі, і через три дні були вони з молодцем в бабиній хаті. Залишилась дівчина з подругами по лиху, а Іван вибрав собі третій напрям і рушив третього злодія шукати.

І знов проминув місяць без зустрічей, без спілкування, бо знов таки не стрів хлопець на своєму шляху жодної живої душі.

Нарешті, як і перші рази, побачив шукач і гарний міст через річку, і чудовий сад, і розкішний палац, біля якого не було ні жінки, ні чоловіка, ні дитини – нікого... Тож і зайшов до палацу, не вітаючись, не питаючись. Надивився досхочу на коштовності награбовані, якими були набиті численні кімнати, і царівну зустрів... Вродлива, як весна, але сумна-сумна. Хоч медом намасти, а полон все одне гірше полину.

– Хто ти? – спитав Іван, – чи дівчина, чи жінка?

– Я царівна, – відповіла вона з гордістю. – А ти як тут опинився? Повернеться змій – не залишить тебе в живих, щоб він здох, триклятий!

– Хай повертається! – не злякався молодець. – Подивимось, з ким що трапиться. Якщо він тобі не чоловік – підкорочу йому міць, не схоче більш нікого викрадати.

Тільки вимовив – здійнявся вітер, загуділо, засвистіло у верхів'ях дерев. Це змій додому поспішає. Прилетів. Побачив гостя, зрадів. Дивиться зухвало, говорить насмішкувато:

– О! Добре, що прийшов. Є чим повечеряти!

– Зачекай похвалятись! – відрубав молодець. Спочатку переможи, а потім кепкуй, дівочий викрадач!

Почали битись. Загорілась земля, пішла великими тріщинами. Таки дужий змій! Ще б пак! Дев'ять голів – це вам, любі мої, не жарти! Але і йому, страховиську багатоголовому, далеко до Івана – овечого сина. Як ударив Іван змія раз, удруге, утретє – не стало в того трьох голів. Вдарив ще тричі – і став змій на молодшого брата схожим. Закричав знервовано:

– Зачекай, зачекай. Он вже обід приспів – треба перепочити!

– Не буду я відпочивати! – відмовився богатир. – У мене моці вистачить, щоб вік тобі вкоротити, щоб визволити землю від наруги, яку ти їй чиниш.

Ударив ще два рази – і став Змій звичайною істотою, з однією головою на плечах.

Почав він благати свого переможця:

– Не губи мене, Іване. Добре ж таки провчив за все погане, що я накоїв. А тепер прости й залиш мені останню голову. Обіцяю, що ніхто більше не почує про мене жодного поганого слова.

– Добре, живи! – простив Іван й третього супротивника. – Тільки ж слова свої пам'ятай, облиш лихі звички.

Налаштувалась царівна у дорогу – то й рушили. На конях – не пішки, тож через три дні були у бабиній хаті.

Коли під'їжджали, побачив Іван на порозі царівну, яку визволив першою. Визирала дівчина парубка, якого покохала з першого погляду.

– Ти повернувся, Іване! – кинулась вона до коханого. – Хай візьме Бог світло моїх очей, тільки б ти, любий, був завжди при здоров'ї. Бо ж стільки лихих пригод припало на твою долю.

– Нічого. Я ще стільки можу витримати, бо гріє мене твоя велика любов. А тепер час на землю рушати. Ходімо усі до виходу з колодязя.

Прийшли. Посадовив Іван одну царівну в кошик, золото, речі коштовні туди навантажив (бо кошик той таки величенький був – одне слово, казковий!) та й гукнув побратимам, щоб витягували. Тягнуть брати кошик дружно, та швидко й опинилась царівна на землі-матінці. Побачив її молодший з побратимів – мало не зомлів. Обняв ніжно і каже: «Ти будеш мені любою дружиною!»

Знову кошик полетів униз і незабаром виніс на білий світ другу царівну. Обійняв її середній побратим: «Будь мені дружиною, красунечко!»

І знов полетів кошик униз... Швидко по тому побачила сонечко третя царівна, що була гарнішою за перших двох.

Старший брат закрутив носом.

Знов спустили кошик за останньою царівною та Іваном.

Каже царівна коханому, а сама плаче:

– Коли настане твоя черга, не сідай у кошик, Іване. Поклади каміння. Відчуваю серцем, що надумали твої друзі згубити тебе, любий!

– Нічого не бійся, серденько, бо маю ж голову на плечах. Ти тільки чекай мене...

Витягли друзі кошик з четвертою царівною, а вона гарніша за весну, стрункіша за тополю, ніжніша за квітку. Боже правий, що тут почалось! Б'ються названі брати, один одному синці наставляють, кожен тягне красуню до себе.

– Зупиніться, хлопці, я невістка ваша, – каже царівна. – Краще зробіть добре діло – витягніть мого чоловіка, брати мої.

Спустили друзі кошик, сперечаються. Стали тягнути – сперечаються, б'ються, один одному від корби руки відривають. Ось уже й останній покинув тягти – полетів униз кошик із страшною силою. Заридала царівна, затужила: «Боже ж мій, Боже, краще б залишилась я з відьмою, легше весь вік свій пробути каменем, ніж бачити таких друзів. Ви ж обіцяли, присягались. Який вогонь глузд ваш висушив? Скоріш помру, ніж забуду Івана, бо ж люблю його навік!»

Сіли друзі, замислились, палають від сорому. «Лихо, якщо він загинув, – перемовляються. – А як живий – знайде вихід і повернеться у білий світ. Будемо чекати. Як прийде – виблагаємо прощення, може, й забуде наш гріх».

Перемовились отак і вирішили поки збудувати усім будинки. Зводять окремі будинки ці три півні, здобувають їжу, щоб прогодувати царівен та й себе.

А ми залишимо їх на якийсь час і подивимось, що там з Іваном у підземному царстві?

Упав униз кошик з камінням, яке поклав туди Іван... Подивився хлопець гірко, головою скрушно похитав і рушив до старої.

– Скажи, бабцю, – попросив колишню відьму, – як ти на землю піднімалась?

– Була в мене сила, та ти постриг її – чи забув?

– А що, більш ніяк не можна у білий світ дістатись?

– Та є ще один засіб. Має наш цар великого птаха (правда, останнім часом вони щось не ладять) – ось той птах і може тобі допомогти. Врятуй його пташенят, бо щось їх губить багато років поспіль, то й віддячить тобі мати.

– Спасибі, – мовив Іван, – ти, бабцю, вже почала добрі діла – то хай Бог тебе простить і здоров'я додасть!

І знову день і ніч, ніч і день у дорозі. Йшов богатир, а поряд з ним ступала його надія. Йшов він, йшов, й звелось, нарешті, перед ним велике гарне місто. Але що це? Наче чорні круки, обступили його стіни люті вороги.

Тяжко довелось обложеним – скінчилась у них питна вода, а нової дістати ніде – перекрив ворог її доступ у місто.

«Треба їм допомогти», – подумав богатир, й одразу ж кинувся на ворога.

Де вихне палицею – там вулиця відкривається. Здивувались супротивники, зупинились вражені, а потім і побігли. Наче водою нечисть змило.

Зраділи мешканці звільненого міста, відкрили ворота і гучними вітаннями стріли героя. З великим пошануванням провели його у царські палати, де встав йому назустріч сам цар, з усіма своїми прибічниками.

Посадовили молодця за стіл, нагодували як слід та й питають:

– Кажи, що хочеш, герою, за свій подвиг, за наше визволення? Ми твої боржники, і, що б ти не попросив, не зменшиться наш борг довіку...

– Спасибі за теплі слова, – промовив богатир. – Є у мене одне палке бажання – повернутися у білий світ. Чув я, що маєте птаха, який може доставити мене туди.

– Ми згодні, богатир, – сказав цар, – звичайно, згодні! Але ось уже кілька місяців не хоче бачити нас ця птиця. Мабуть, чимось розсердили. А може, просто сумує. Бо багато років поспіль хтось викрадає її пташенят й губить. Жодного не лишає матері! Може, тобі пощастить вбити того викрадача.

– То я пішов! Тільки покажіть мені, де знаходиться її гніздо, – попросив Іван.

– У лісі знайдеш найбільше дерево. Але підходь до нього потай. Якщо побачить тебе птиця – ти загинув. Краще лишайся у нас – тут не будеш знати ніякого лиха!

– Ні, не можу залишитись, – відмовився молодець. – Дуже поспішаю на землю. А крім того, повинен я знайти й перемогти злодія.

Пішов Іван у дрімучий ліс, проблукав поміж деревами якийсь час і, нарешті, знайшов ту деревину, на якій цар-птиця гніздо влаштувала. Сховався під великою гілкою – стоїть, чекає.

Чекає день, чекає другий, ось уже й третій день на схилі – раптом бачить: повзе до гнізда величезний змій, товщиною в добрячий стовбур.

Занепокоїлись, запищали пташенята.

– Ось хто проклятий крадій, – обурено промовив Іван. – То сьогодні буде катюзі по заслузі!

Змахнув палицею і зі страшною силою опустив її на злодійську голову.

Крутиться, б'ється тіло змія, аж дерева навкруги тріщать.

Чує Іван, кличуть його пташенята:

– Влазь, добра людино, до нас на дуб. Та поспіши. Швидко матінка наша повернеться, то зопалу може лиха накоїти – згубити тебе, рятівнику.

Послухав Іван малих та й сховався під ними.

Невдовзі прилетіла птиця – велика, мов хмара. Побачила вбитого викрадача і врятованих дітей – очам не повірила, сповнилось серце пташине великою радістю.

Почала змієве тіло шматувати та малечу свою годувати, а сама дивиться на них, не надивиться. Як наїлись пташенята, вона їх і питає: «А скажіть, любі, що тут було і яка сила вас, рідненькі мої, порятувала?»

– Приповз до гнізда, матінко, величезний змій. Та ти й сама його бачила, – почали розповідати малі. – Багато богатирів намагались перемогти його – та де там. А сьогодні опинився тут красень – його роботу ти й приймала.

– То де ж він? Чом пішов звідси?

– Мабуть, чув від когось, яка ти жорстка.

– Та що ви кажете таке! – обурилась мати. – Хіба я коли чинила погане? Я ж йому й не подякувала.

– Матінко, той богатир тут!

– Ой, здоров будь, богатир, – зраділа птиця. – Про справу твою поговоримо пізніше, а зараз прийми мій низький уклін. Кожен рік знаходила я своє гніздо порожнім і холодним. Це перші мої пташенята, що залишились жити. Не віддячити мені тобі довіку.

– Винеси мене, матінко, у той світ, де я народився, – попросив Іван. – Більшої віддяки й не може бути...

– Винесу, молодче... Тільки дуже важка то справа. Давно-давно колись піднімалась я у твій світ. На тую путь багато треба м'яса та найкращого вина.

– Усе, що треба, дасть цар.

– Ба, та ти й там встиг? Мабуть, допоміг цареві чимось? – поцікавилась птиця.

– Допоміг... Розбив його ворогів.

– Якщо так, лаштуймося у дорогу! Прикоти бочку вина то якомога більше баранини – підкріплювати мою міць, – наказала цар-птиця.

Швидко принесли Іванові усе замовлене, то й сів він на спину цар-птиці і рушив з нею у рідний світ.

Поверне птиця голову направо – дає їй хлопець м'яса, наліво – напуває вином. Важко птахові, але піднімається все вище і вище, бо дуже треба їй віддячити тому, хто врятував від нестерпного болю материнське серце.

Довго-довго летіли. Нарешті став їх путь наближатись до завершення, аж тут скінчився в Івана запас м'яса. Що робити? Не став молодець впадати у відчай – відрізав швиденько кусок від свого стегна і вкинув у пташиний дзьоб.

По якійсь хвилині вихопились у божий світ. Сіли. Цар-птиця й питає у Івана:

– Що, останній раз пригостив мене своїм м'ясом? Ну й ризиковий ти, хлопче!

Виплюнула, приклала до стегна, дмухнула на рану – вмить загоїлось й сліду не лишилось. Попрощались і кожен пішов своєю дорогою. Птиця поспішила до своїх дітей, а Іван рушив знайомою стежиною. Добре відомі йому ці місця: ось ліс густий, ось колодязь, який веде у підземне царство. А це що? Бачить Іван будинки – з димарів димок в'ється.

Входить мандрівник в один з будинків... Сам натомлений, зарослий, обірваний – де там пізнати!

Бачить, сидять його побратими сумні й згорьовані.

– Що з вами, молодці, – запитав в них Іван, – яка печаль гризе ваші серця?

Розповіли йому побратими усю правду, все, як було.

– Якби був з нами наш молодший брат – жило б у цих будинках щастя. А так – поселилась в них туга. Немає звісток. Дуже далеко той світ, де покинули ми брата напризволяще. Чи живий він, чи загинув – не знаємо. Сумні наші справи. Важко й очі звести – як же далі жити? Може, лежить він десь безпомічний, знесилений. Втратили глузд на якусь хвилину, а вини вистачить на всеньке життя. Сучимо мотузку вже цілий рік – дістанемось у підземне царство, відшукаємо сліди Івана. Щирої душі була ця людина.

– Здорові будьте, брати, – признався богатир. – Що, не пізнали мене, пройдисвіта? Важким таки був мій шлях. У нитку не витончиш і в голчане вушко не протягнеш!

Зраділи брати, звеселились царівни. Посадовили довгожданого, нагодували. Їв хлопець, розпитував про все.

Потім вимився, підстригся – і став перед очима друзів знайомий Іван – красень-богатир, овечий син.

Посідали, й звернувся Іван до братів:

– Велика сила у вас, хлопці, й неабиякі можливості. Тож обов'язок ваш – оселитись у тих державах, звідки дружин собі маєте. І хай розквітне там земля, хай посміхаються і малі, і старі. Живіть по правді, сійте добро. Ніколи не забувайте своїх матерів і, звісно, нашу дружбу. Поважайте один одного, підтримуйте і в трудах і в битвах. І нас не забувайте, навідуйте, коли скучите. А тепер прощавайте, рушаю і я зі своєю коханою на її батьківщину.

Обійнялись друзі, взяв кожен свою поклажу на спину, а наречену під руку, і вийшли на пряму дорогу.

З цієї дороги виливаються ще чотири, отож і розійшлись по них побратими будувати свої долі.

Йде Іван з коханою і думає: «А якщо цар затнеться, що робитиму? Ні, не відступлюсь від своєї нареченої! І моя мати була затятою, а я її син!»

Ішли-ішли, і доходять до тих місць, звідки Іван родом. Бо не міг хлопець не побачити своєї матері, не вклонитись їй, а, може, й забрати її з собою.

Отож прийшли у рідні Іванові місця. Дивиться Іван, а вівці, яких увела його мати, знов у колишнього бідняка, котрому Бог подарував чарівну тварину. Збудував той чоловік гарну церкву і сад чудовий зростив.

Вийшов гостям назустріч священик і сказав Іванові:

– Досить тобі, сину мій, по світах блукати, зігрій ці місця, пусти тут коріння. Так наказувала перед смертю твоя мати. Поховали ми її тут, де вона ближче до Бога. Піди, постій трохи біля її могилки, а повернешся – перевдягнись. Залишила тобі мати одяг, який вартий держави.

Пішов богатир разом з нареченою на материну могилку. Посиділи, посумували й повернулись до священика.

Запросив їх батюшка у приміщення, де побачили вони одяг, від якого очей відірвати не можна. Неначе із

сонячних променів сплели його невідомі майстри. Були тут і каблучка коштовна, і золоті чоботи, і пасок, плетений із золотих шнурів. Вдягся Іван – гарна пара вийшла із церковної огорожі.

Сіли у золоту карету, й понесли їх коні щодуху на батьківщину царівни.

Швидко домчали їх добрі коні у столичне місто. А ще швидше долинула туди блага звістка про те, що визволив богатир царівну, що повернулись вони у білий світ та ще й покохали один одного.

Задзвонили усюди дзвони: «Перемога! Перемога! Перемога над лютим ворогом, над чорним страхом, над глибоким сумом!»

Скликає цар священиків, одягає шати царські, і рушають усі до церкви. Там молоді до шлюбу стають, а по тому саджає їх государ на трон, а сам ходить по палацу й від задоволення посвистує.

Тут і казка до свого кінця дійшла. Добре Іван – овечий син державою керував. Багато добрих справ зробив. Люди у тих місцях стали заможними. Але й доброту свою, щиросердість не загубили. Ніхто від роботи не ховався, звичаїв, що віками складалися, не забував. Розквітла держава. Красою вражали око і міста, і села. Часто навідувалися до Іванової родини названі брати, минуле згадували, про майбутнє міркували, чим могли, братові допомагали. Одним словом, мир, злагода, щастя і в родині Івановій, і в державі його.

Тож і виходить: не важливо, звідки ти родом, багатий ти чи бідний, хто твої батьки, а важливо те, чому вони навчили тебе, що в тобі виховали, які почуття до людей вдихнули у твої груди.

Почув у грецькому селі Приазов'я
та переказав Дмитро Папуш
село Сартана
1989

МИТРЕЯ МАНА

Ас хора-с т акра эзнан андра ке инэка. Ихан эна мкро курциц – Варка.

Андра ке инэка зинышкан гарипка, ма алях бирлыкка.

Бирдэн бери сурбаджава забулнайсин ке апса схуревтын. Пемнын сурбаджис ширеюс ан ту мкро бала. Вари итун ту зисму-тын лыгус мана.

Эна врадъи сурбаджис ифирин алу инэка ке ипинт Варка:

– Аут на эн мана-с.

Андра ке инэка эзнан бирлыкка, ма митрея мана чи агапсин т орфано.

Дъината ке пихта купанзин т Варка лыгус хабат. Ту курмену ту бала ола-па даянэвин, аты млутындун пес клуня тынчка эклыйн ке хадрайвин т кардъако-ц т мана.

Варка са хроня-ц гкуре итун ахилдарку курциц, мурфуцкус.

Тыс иксирин т Варка ол-па хиивандын ке илыган:

– Тъе-му пот катэсусин ту бала айц на кри – матыхтын? Схора ту бала.

Мегалнын Варка. Апса на гумон та дъекатрия. Осу мегалэн, курменса, тосу мурфен.

Эна мера сун илю эмпру митрея мана пелсин т Варка су чол.

Дъайн эдъисин ту хураф дъимача ке ирсин ас спит. Иркидун лон путами т яга.

Анда эсусин т хура идъин педъича пякан эна хисхач ке сирныту апачи – ачи.

Варка хиипсинду ке нунсин: «Айц баро, мена-па камны Христу та васана. Ас ту хутхреву, белчим, каныс вришкат камия ке хутхарев мена-па.

– Педъича, пулсет-ме ту хисхач, го эхо дъекапендэ капикя, – паракалсин Варка.

Та педъича харан ке аман пулсан ту хисхач. Кома чесусин ас спит, Варка пелсинду песу путам ке катъа мера файзинду стариц.

Митрея мана мия ацевтын т Варка ке пширсин чорипсин:

– Анафелыту бала, ты петайс песу путам? Тынтайсин на чопис-ц, пякиндын са малыя, кремсиндын акату ке пширсин лахтатын.

Хумшава-ц идъиндын ке хулксин: “

– Си инэка иси, йохсам джанавар. Ты ту ку паныс ту орфано? Анда псуфас с апану ту дуня на врас песа катраня ке на хлыс гариб тун Лазар на стас нду дъахлу-т пес стома-с нэро, тот смас каныс-па чи тъа на пай.

Митрея мана эфипсин апесу ке нунсин: «Ту дълыя на ту кам-с храс аняджитъка».

Са гурга олу хурят пистэван ина дъраку. Псела пасу дчап эн эна мкро спиты-ц. Сма су спиты-ц эн ватъи нэро. Песу нэро зи энас дъракус. Аман щадъев прама я антъропос, дъракус траса-тун песу нэро ке тройтун.

Олоира су нэро усевны омурфа чичакя.

«На тын пилыгу ачи на ме фер чичакя. Олдугу апачи чи ирис ке глытону-тын ап пану су фчалу-м», – айц нунсин митрея мана.

Варка итун лон омурфу куриц пес хора ке ола та педъия бигкенывандын, ама итун гарипса, орфаны, форнын палэя шея ке амбалумена.

Эна мера митрея мана ангалсин т Варка ке лэ:

– Туком т акирво-м ту курциц, ту ком т хапеца, Си инсисту, козмус лэгны пасу дчап усевны чичакя. Пулы ферны ап ачи чичакя ке ятревкны дама. Энас папу-с, идъа сун ипну-м, ипин-ме на мрихкис атытку чичак ке на ларус. Ан чи мрихкис апса на путъен-с. Хутхарай-ме асу аджел. Прат, ту ком ту курциц, фер-ме эна чичак. Го сена айц хиевусе.

Дъайнын, дъайнын, эсусин пес эна орос. Мия чалу агрика дауш:

– Лыгу арьипси. Го на скутону эна майму, нами кана лугас кругу сена.

Варка дрансин су орос марея. Пасу дъенро катъит эна майму.

Ту курмену катъит ке няшкит, тъарис ке ирев на лэ:

– Хутхарай-ме!

– Вай, афенти-му, – паракалсин Варка, – ста нами ту скутон-с.

– Го ими охотник-с. Скутону прама, плыя ке ан да топа зум ан тын инэка-м, – ипин охотник-с.

– Афенти-му, эхо го трия кумуша (митрея дъокиндын анда джунайсин) эпарта ке нами скутон-с т майму, – паракалсин Варка.

– Вай, ханыя-м, ан ту мега ту иштах фукрум-се, – пирин та трия гкумуша ке дъайн охотник-с.

Варка хулксин т майму смац. Т айван эвалын та бдъара-т харшу с кардъия-ц ке валышкин митанынис. Варка ипинду:

– Симур хутхарайса-се, атос аври-па на эркит на се скутон. Фепси бдъина макра ап адъо. Го сбдъазу. Христос ас се пратыс!

Варка дъайн пула, лыгу иврин ту спитыц.

– Ас пагу лыгу апесу, перу анаса, – ипин Варка. Хтыпсин ту ялы. Ап песу халыс анэмос кзейн эна яшку омурфу педъи. Тъарис ке дьокин фос, тыла пес скутныя фенкус.

– Вай, ханыя-м! Яшку курасея! Тыла лугас ке пос иртыс адъо? Адъо эркит мону юронт тыс безипсин ту зисму-т. А си, кома чи катэсусис на зис, иртыс адъо. Тыс се пелсин адъо эш чурукку кардъия, – айц ипин т Варка ту педъи.

– Мена пелсин-ме митрея мана-м, на тын пагу чичак на мрихкит ке на ларут. Ан чи пагу-тын, на путъен, – ипин Варка.

Ап песу кзеван трия инэкис.

– Эх, хуцуза, кутуру на ханыс. На хан-с та яшка-с та хроня.

Ап адъо каныс-па чи йирсин. Аксаписа, – ипан та инэкис, мис пула икса-м пас ту кос т митрея т мана. Та пула даяныпсис, апса на битэны та кас Христу та васана. Сма су нэро на ми пайс, – ипан та инэкис.

– Го дъока логу. Ан чи пагу т мана-м чичак ты на путъен, – дъакротъин Варка.

Эсусин сма су нэро, иплотъин пасу нэро Варкас ту щадъ.

Мия чалу эна купатъ хисхача пширсан жамбурлайсан, тъелусан то нэро.

Псела пасу дъентро т майму ранда ас эна кладъи с алу.

Песу вело ту нэро дъаракус тыпус-па чи драна ке мону дингкайви ты кам ту майму. Варка катэсусин идъин эна хисчах ан эна бдъар. Ато итун ато ту хисхач, пую гурга агорасин аса педъича.

Варка апса-апса экупсин эна чичак, пуви каныс чи йирсин.

Айц Варкас фил экамандын ярдым пирин я т мана-ц чичак.

Митрея мана харин ан да идъин ту чичак, ама чекаминду хаил Варка ту йирсин ке пемнын сданы.

Эна мера экамен халачича ан ту агу ке лэ т Варка:

– Ту мурфуцку-м ту курциц, прат су дчап ке сорипсиме манакицис. Анда пнас фай халачича. Варка дъайн сорипсин капуса манакици-с ке катсин с путами т яга на трой халачича.

Эфайн ке лыгу стэр дъината ныстаксин. Иплотъин пасу хлуруцку хуртариц ке чимитъин. Анда гнэвсин чи пури на скут. Дрансин асапану, пасу дъентро катъит майму.

Майму тынаксин эна кладъи ке пасун пату ян ту вруши кремитъан флурия.

Сма с Варка вретъин ис алгадъус пас флуритку села. Плогут ян ханыя. Василка фоременус.

Иплусин пякин Варкас ту шер ке сикусиндын паса бдъара-ц. Варка сурев флурия.

Алгадъус ипиндын:

– Яшку курасея, эпар ауту т фамалидъа ке инысту ас спит-сас. Са трия мерис стэр на пагум с килсия на стэфану-мас.

Атос итун тыс лахирдывин дама-ц сма су спиты-ц.

Варка ифирин ас спит болка флурия ке манакицис. Пал ларуцкус ке сданы. Митрея мана чалу дъината хулястын. Ан хулы хунцин пирин с Варкас ту шер та нанакицис ке т фаламидъа.

Анда идъин та флурия лыгу пиферныи.

– Ту ком т ханыца, пу иврис атоса флурия? Варка ипин су сира пу иврийн та флурия. Митрея мана экамин чала халачича тыла дъокин т Варка, дэп на фер чалу пула флурия. Митрея мана дъайн иврийн ато тун топу, пу ипин Варка. Катсин с путами т яга ке трой халачича. Ке пин путами нэро.

Лыгу стэр дъината ныстаксин ке иплойн пас хуртариц чимитъин. Олдугу ты алу чи гнэвсин.

Иксин-ду пес эна румеку хора ас ту Приазовья
ке эграпсин-ду Дмитрий Пенезс
1990

МАЧУХА

В убогій хатині на краю села жили собі чоловік та жінка. І була в них маленька донечка Варка. Хоч жили вони бідно, та були поміж ними і мир, і злагода. Тому щастячко знало стежки до бідняцького гніздечка.

Але ж не тільки щастя по землі блукає! Чорне горе до дверей підходить – не стукає, не грюкає і дозволу не питає... Тяжко захворіла Варчина матуся, а швидко по тому й померла.

Чоловік без жінки – мов хата без тепла, а дитина без матері – трава при дорозі: хто схоче – скубне, хто схоче – ногами столоче.

Одного разу привів батько у хату нову господиню і сказав доньці:

– Оце тобі, Варко, друга мати.

І знову зажили вони утрьох.

З чоловіком нова жінка жила у злагоді, а ось дитині не стала другою матір'ю, а стала лихою мачухою.

Хоч як годить Варка мачусі, а все не так, не по її. Картає, карає дитину хоч з приводу, хоч і без нього.

Мовчить сиротина, зносить образи. Тільки часом, коли вже терпіти несила, сховається у клуню та й поплаче тихенько, питаючи тужно: «Де ти, матусенько!»

Гірко чи солодко минають дні, а таки минають. Росте Варка – не за віком розумна та розсудлива. А що гарна! Мов квітка навесні. Дивляться люди – жаліють сиротину: «Господи, чим же дитина ця грішна? Прости і захисти її, Отче!»

Ось вже й виповнилось Варці тринадцять років. Росте дівчинка, гарнішає собі день по дню – чи на щастя своє, чи на лихо...

Одного разу, ще тільки до сонця, випроводила мачуха Варку у поле – снопи в'язати. Цілий день працювала дівчинка – потом вмивалась, сльозами спрагу гамувала. А ввечері повертає додому повз річку степову і раптом біля хутора бачить: зловили хлопчаки рака і знущаються з нього – то в один бік кинуть, то в інший.

Шкода стало Варці живої тварини, і подумала вона: так і я терплю муки у житті, так і мене розпинають безжально. Може, знайдеться колись і мені рятівник.

– Хлопчики, – мовила вона стиха, – а продайте мені цього рака. Є у мене п'ятнадцять копійок – візьміть.

Хлопці охоче погодились.

Взяла Варка рака і випустила його у річку недалеко від свого дому.

Кожного ранку приходила вона до берега і приносила врятованому кілька зернин.

Якось помітила це мачуха і зчинила цілу бучу – кричить, лається:

– Ти що це, нечупаро, у річку кидаєш?

Вивернула Варчині кишені, але нічого не знайшла в них. Ще більше розлютилась! Вчепилась дівчині у волосся – і ну її тіпати та штовхати! Далі – більше: кинула сиротину на землю – і ногами її, ногами! Б'є, толоче.

Побачила цю наругу сусідка – закричала обурено:

– Чи ти жінка, чи ти вовк-людожер? Чого знущаєшся з сиротини? Кипіти тобі у смолі на тому світі і не врятує тебе ніхто, навіть бідний Лазар, що жаліє усіх, не подасть тобі і ковтка водиці.

Сховалась мачуха у хатині і подумала: «Ні, треба бути хитрішою!»

З давніх часів усе село знало про страшного дракона – чутка про це страховисько передавалась із покоління в покоління.

Високо у горах стояла маленька хатинка, а біля хатинки тієї, наче люте око, хижо виблискувало глибоченне чорне озеро... Там і жив дракон – чатував на свої жертви. Ні людину, ні тварину не минала лиха доля, якщо забредуть вони зненацька у ці зачаровані місця.

Але диво-дивне... Поряд з чорним прокляттям поселилась зухвало краса небачена: щороку навкруги драконового озера, біля самої води розквітали й тяглись до сонечка найкрасивіші у світі квіти.

Тож і вирішила мачуха послати Варку по ці квіти – хай піде і не повернеться ніколи!

А Варка й сама розквітла вже як ружа. Парубки очей не зводять – усім до серця дівчина-красуня. До того ж ще й до праці беручка, швидка, мов вогонь. Тільки що їй від того старання? Сиротина і є сиротина. По зношеній сукенці не квіточки й кружальця розбіглись, а латки.

Обняла мачуха Варку і лагідненько так промовила:

– Дівчинко моя люба, красунечко моя! Чула, що люди кажуть? Ростуть-розквітають у горах квітки. Та не тільки красою небаченою радують вони усіх, а й тим, що лікують усі хвороби. Бачила я сон. Прийшов до мене уві сні сивий дідусь і мовив: вдихни аромату чудодійної квітки – й згине твоя хворість-слабування, наче й не було. Якщо не вдихну того чудодійного аромату – невдовзі помру. Врятуй матір від смерті, йди, моя доню, й принеси мені тую квітку. Я ж тебе завжди жалувала!

Обняла мачуха Варку, поцілувала й зронила сльозу лукаву.

Погодилась Варка і пішла.

Йшла вона, йшла – таки довгенько! Але ж усьому буває кінець. Дійшла до якогось лісу й почула голос:

– А зачекай-но, дівчино! Зараз вб'ю мавпу, а ти поки стій, не рухайся, бо боюсь тебе зачепити!

Подивилась Варка на лісове гілля й побачила на дереві мавпу. Сидить, сердешна, тремтить і наче промовляє очима: «Порятуй мене!»

– О, господарю, – почала благати дівчина, – зачекай, не вбивай її.

– Я мисливець. Вбиваю тварин та птахів – цим і живемо з жінкою.

– Добродію мій, є у мене три карбованці (мачуха дала їх на далеку путь) – візьми їх і не вбивай мавпу, – попросила Варка.

– О, красуне! З великим задоволенням зроблю так, як ти кажеш, – мовив мисливець. Узяв гроші і пішов додому.

Підкликала Варка мавпу до себе. Підійшла тварина, притулила лапки до дівочого серця, вклонилась низько.

– Сьогодні я тебе порятувала, – сказала Варка, – а завтра він прийде знову і вб'є тебе. Тікай звідси якнайдалі, а я поспішаю. Поспіши ж і ти, мавпочко, і нехай боронить тебе Господь!

Ще довго-довго по тій пригоді йшла дівчина – і надибала врешті маленьку хатинку. «Зайду в дім, відпочину трохи», – подумала Варка. Постукала у віконце, а назустріч їй вискочив із хати парубок, наче вітерець молодий злетів. А гарний! Наче молодик серед темної ночі!

– О, красуне, дівчино молода! Навіщо прийшла ти сюди? Багато років приходять сюди лише старі, які вже втомились жити. А ти ще не встигла життя скуштувати, то чом прийшла? Той, хто послав тебе сюди, носить у грудях жорстоке серце!

– Послала мене мачуха, – сказала Варка. – Мушу я принести їй чарівну квітку. Вдихне вона чудодійного аромату і відразу одужає. А інакше помре...

По тих словах вийшли із хатини три жінки:

– О, безталанночко, даремно гинеш в молоді літа. Звідси ніхто ще не повертався назад. Дійшли й до нас чутки про твою мачуху. Багато знущань стерпіла ти від неї, але вже незабаром скінчаться твої муки. Тільки до води не підходь. Дивись же!

– Я ж пообіцяла. Якщо не принесу квітки, помре моя мачуха, – заплакала сиротина.

Підійшла до води й впала тінь її на хвилі. Раптом кільканадцять раків почали воду мутити, а високо на дереві почала мавпа з гілки на гілку перестрибувати. У мутній воді нічого не видно драконові, та й, по правді сказати, очима він у мавпу вп'явся.

Варка тільки встигла помітити, що в одного рака бракує клешні, і зрозуміти, що це врятований нею.

А по тому швиденько схилилась до озера і зірвала одненьку квітку там, звідки ніхто ще не повертався. Так допомогли Варці друзі дістати чарівну квітку для лихої мачухи.

Зраділа мачуха, побачивши квітку, та засмутилась, що не згинула сиротина біля заклятого озера.

Якось напекла мачуха бубликів з отрутою і каже Варці:

– А піди-но, моя красунечко, у гори і збери мені шавлії. Коли зголоднієш, покуштуй оцих бубличків.

Пішла Варка, зібрала багато шавлії й присіла біля річки попоїсти. Через якийсь час стало її забирати у сон – несила терпіти. Прилягла вона на травичці і міцно заснула.

Коли ж прокинулась – відчула, що не в змозі підвестись.

Подивилась угору і бачить: сидить на дереві мавпа, гілки трясе, а на землю, неначе блискучий дощ, падають золоті монети. А біля самої Варки опинився раптом вершник у золотому сідлі. Сам красень і шати на ньому царські. Узяв він Варку за руки, підвів й звелів монети зібрати.

А потім мовив:

– Візьми-но, дівчино, оцю скриньку, але відкриєш її тільки вдома. А через три дні, якщо я любий тобі, поберемось, моє сонечко! (А це був той юнак, що розмовляв з нею біля драконового озера).

Прийшла Варка додому, принесла багато шавлії, а ще більше – золота.

Розлютилась мачуха, що повернулась падчерка жива та ще й багата, вихопила з її рук шавлію разом із скринькою. Та, поміркувавши трохи, заспівала своєї:

– Моя ж ти донечко, моя красунечко, де ж ти знайшла стільки золота? Скажи-но своїй матусі?

Варка й розповіла їй усе, як було.

Знов наготувала мачуха бубликів. І собі отрути не пошкодувала. Пішла у гори по золото. Знайшла те місце, про яке Варка казала, сіла при березі, бублички уминає й водицею річковою їх запиває. Посиділа, попоїла, й зморив її сон. Уляглась злодійка на зеленій травиці та й заснула навік...

Почув у грецькому селі Приазов'я
і переказав Дмитро Пенез
1990

АЙТУЦКУ

Пширишкаты ту парамитъ, тылага панда, ах тун папу ке ах т манака. Эзнан аты гарипка ке ихан пес т сурбаджлыхтын эна фтухо ширдъиц ке эна шклыц, ту илыган Айтуцку. Ту шердъиц на ту фаисны тихан, ато хаталайвин эмбрус т авлы-тын, згалнын пес та копратын, кзенышкин пес т мисарея вошкиндун хуртариц ке палыс ирзин пес то мандри-т. Эна мера баба хулястын ке лэ тун папу:

– Пос ти нуныз-с тыпут? Ту ширдъиц-мас ныстко, хаталаэв пес та мисарес, а си тыпут-па ти нуныз-с. Сорепси кана дъия щивала, сири ас ту анымумлар илиси, ас ту фаису-м, катлыгу пашен ке всагнум.

– Алытъа лэ-с, манака, алытъа, – ипин папус, – ас пагу катлыгу ас алэсу, ке дъайн. Катъит папус ас ту млар, флай потыс на эрт градъа-т ке на алэс, адъо, ас спит, ту ширидъ чарадъи тен – хаталэв пес т авлы ати, адъо ныстку цку. А манака дъината ирев на фай ширдъи креяс, ма папус ипиндын айц: «Ту ширидъ кома эн фтухо, ас пашен ке стэра фсагнум-ду».

Манака ирипсин на кумбос тун папу ке дъайн ас т хумшава-ц хросин эна пнатиц ширдъи алма. Ипиндын: «Всагнум ту ширидъ-мас, феру-се-ту». Иртын ас спиттын эвалын пес то лапачиц элсин-ду, дъайн пес т араныц конусин пес шердъи та фтыя алма, маляйсин н траша-т, та бдъаря-т, ту радъ-т, ту фтял-т. Конусин пес та рутъондя-т па, ре алма ах та ола та марес-т. Ту шердъиц кумалэв вьиз пес ту олу т мисарея. Пула тирос ти перасин иртын папус пас т амблат-т ан ту сакул апесу илызмена щивала.

Манака идъин тун папу ке хлыз:

– Папу, папу! Чалка эла дра, ту ширидъ-мас пашнын, ах ола-т та марейс ре алма! Храшкит на ту фсаксум!..

Папус иртын сма, виглыз ке тъагмастын:

– Алытъа лэй-с, манака, алытъа. Ту ширидъ-мас фенып от пашнын, ян ах та ола-т та марейс ре алма. Илбет, тъа ту фсаксум, алу исап тен на ту эхум... Ора-т иртын!

Аконсин папус ту машер ке дъайн пес т аран эфсаксин ту шердъиц. Алыкусин сала, креяс, а стэра лэ т манака:

– Тъа камум колбаскис-па. Сири ас ту путам плыны та дэря тылага храшкит ке пула на ми арьев-с!..

Ама пагу ас ту путам плышкута.

Манака дъайн ас ту путам, апису-ц эдрамин дъайн ке ту шклыц-тын Айтуцку. Манака эплын та деря, эвалын-да пас эна плати хая ке нуныз: «Омурфу, тымизку, хлыцку нэро, препна, ас лусту го-па!» Гдъистын ке ранцин пес ту нэро экамин ялдай чах ос т мест, ама тылага ас та яшка-ц та хроня, а та дэря змонсин-та от та фикин пас ту плати. Кзен пас т яга, виглыз, пас ту плати тен та дэря! Вай, мана, та ты пурун на индан? Хаталаэв ати, адъо, а та дэря тен бдъина-па! Манака ан та луш-киндун, ту шклыц Айтуцку пийн хапусин-да ке эфхин с эна марея. Арта пякин на та масис. Манака ащефтын ту Айтуцку ке пширсин паракалсин:

– Айтуцку, Айтуцку! Ирси-ме та дэрича, а то тъа пагу ас спит, папус мена кремаз-ме. Айтуцкус лэ т манака:

– Сири прат пес ту орус, ати зи Цлыдъ-плы, ирипситын эна плыц. Го трогу-ту ке иризу сена та дэрича-с!

Тялу дъината магкрайксин манака, ма дъайн пес ту орус ке иврин ту Цлыдъ-плы! Манакица статъин ас та гоната ке лэ:

– Мурфула Цлыдъ-плы! Хар-си мена эна плыц, го ас ту пагу ту Айтуцку-мас ас ту фай ке ас ме ирис шердъи-мас та дэрича, ан тенас, пагу ас спит-мас папус скутон-ме!

– Сири, манакица, ас ту чол, фер-ме ап ати тимизку стариц, го ас фаю, а стэра иризу-се шердъи-с та дэрича, – ипин ту Цлыдъ-плыц.

Мангкрайсин манакица, эвгалын агру дауш, ма олу эна дъайн ас ту чол на хадраэв тимизку стариц. Пула тирос дъайнын манакица, я лыгу, ма иврин хураф ту стыкиндун ян т гунэя ки тиматзин ян ту яло. Пийн чах сма, эщипсин хамила, каццин ас та гоната ке паракалсин:

– Хурафиц, ханыя ки мурфия! Фер-ме кана дъия кутия, ас та пагу ту Цлыдъ-плыц, ато трой-та ке дъуйме эна плыц, го пагу-ту ту шклыц-мас Айтуцку, ато иризме ширдъи-мас та дырича, ан денас пагу ас спит-мас офтира папус скутон-ме.

Ту хурафиц лэ т мана ица:

– Сири, прат ати, пу уранос змихкит ан тун пату ати тъа дъис эна синыфия. Паракал ас эрт апану-м ас врекс, го пнэшку хуртэну нэруцку ке стэра дъугу-се стариц...

Манагкрайксин манакица, эвгалын агру дауш, ма олу эна дъайн на хадраэв синыфия апису сту.сирт. Пула тиро дъайн манакица, я лыгу, апису ас ту сирт идъин эна синыфия. Плэв ке эркит т синыфия арта сма ке сма. Манакица эдрамин харшу, каццин ас та гоната ки пширсин паракалсин:

– Синыфица, синыфица! Хийпси мена т манакица,, пел пас та хурафича врушица, ту хурафиц дъу-ме стариц, го пагу-ту ту Цлыдъ-плыц, ато дъуй-ме эна плыц, го пагу-ту ту шклыц-мас Айтуцку, ато ириз мена шердъимас та дэря – пагу-та тун папу-м, анденас, ан пагу шеря офтира, папус скутон-ме.

Т синыфица хийпсин т манакица, от перасин атосу макристратыю ки лыгу-лыгу мегалнын, катэн хамила. Кзен анымус, синыфясин тирос, пширсин врондыксин ке дъайн сирюцку врушис.

Манакица далдрайсин эна фухта вруши нэро, пийн потсин ту хурафиц, ту хурафиц дъокин атына эна стари фтялыц. Манакица эдрамин дъокин ту стари фтялыц ту Цлыдъ-плыц, ато дъокин т манакица эна плыц ке манакица збудъаксин, хаталайксин дъайн ас ту шклыц Айтуцку. А дъафтыц нуныз: «препна, арта Айтуцкус эфайн та дэрича!». А ма йох! Катъин ту шклы-ц, флай т манакица на эрт.

Манакица дъокин тун Айтуцку ту Цлыдъ-плыц, ато катъит трой, а манакица хунсин пирин та дэрича ке хаталайксин дъайн ас спит-тын. Иртын ас спит, а папус махтаэв-тын:

– Чалка ирси-с уксуписа! Кало курасея! Атора пяс-с ками колбаша, дэря эхум пула...

Манака экамин колбаша, йомусин ленды хушхалахя, катъа хушхалах ап кана ифта циберкис... Го-па пераса, ато ту сат сима ах спит-тын, папус лалсин мена апесу, эфага колбаша ке манакица дъокин-ме дама-м, на пагу ас спит, кана мсо сакул, ма ан та пига ас спит ке дранса пес ту сакул-м, титун кана хапеца колбас-па. Го статъа тъагмазменус ке нунза: ас та фаныра итун а туту ту сас ипа ола, йохсам ас тун ипну-м. Препна, ас тун ипну-м...

Иксин-ду пес эна румеку хора ас ту Приазовья ке эграпсин-ду Леонтий Кирьяковс хора Сартана
1937

ОРЛИК

Починається казка з діда та баби. Були вони бідні й мали у своєму господарстві лише худе порося та песика Орлика. А ось зерна, щоб змолоти і вигодувати порося, старі не мали зовсім. Бігає бідолашне по дворищу або на вулиці, травку скубе та у гною корпається й росте собі потроху.

Якось почала бабця сварити старого:

– Що це ти, діду? Наш Васька кувікає, бігає голодний, а тобі й за вухом не свербить! Наскріб би якихось відходів, вівса трошки та й сходив би до млина – дивись й змолов би чогось для поросяти.

– Правда твоя, – відказав дід. – Зберу, мабуть, усе, що збереться, та й піду.

Сидить дід у млину, чекає, коли змелеться, а стара вдома його чекає. А Васько кувікає і по дворищу ганяє.

Чекала бабця, чекала – та й терпець урвався. «Коли ще той дід прийде, коли ще того Васька вигодуємо, – думає, – а свіжини мені зараз хочеться – хоч помирай!

Піду до сусідки й позичу трохи смальцю, а Васька заколемо – то й віддам!»

Прийшла й просить:

– Сусідонько! Дорогенька! Позич мені трохи смальцю, бо сьогодні й обід нічим зашкварити. Пішов мій дід до млина – вигодуємо порося, заколемо – поверну з лихвою.

– Гаразд! – погодилась сусідка і дала старій ложку смальцю.

Прибігла та додому, розтопила на сковороді смалець та й понесла у сарай, де лежав знесилений від голоду Васько.

– Зачекай, Ваську, зараз будеш ти жирний і ми тебе заколемо, – порадувала бабця порося. По тих словах влила йому смальцю у рот, у ніс, у вуха та під хвоста. Запекло Ваську – ще дужче заверещав він, а смалець з нього – кап-кап! Не може бідолашне звестись і втекти – кувікає на всю вулицю.

А баба й собі репетує, діда кличе:

– Діду! Діду! Біжи-но швидше додому! Наш Васька зажирів, з нього смалець тече! Вже час колоти!

Почув дід крики (поросячій та бабин), прибіг додому і бачить: Васько лежить – звестись не може, а рот й вуха повні смальцю.

– Й справді жирний. Ну, якщо так, то й колоти час!

Нагострив старий ножа й пішов у сарай порося колоти. Заколов. Накраяв сала, м'яса, витяг кишки і каже бабі:

– Ну, стара, тепер можна й ковбасок наробити. А підино на річку, вимий кишки як слід та не барись там!

– Гаразд, – відмовляє бабця, – зроблю усе, як ти кажеш, і не забарюсь!

Пішла, а за нею побіг Орлик. Вимила вона кишки й поклала на камінь. А вода у річці чиста, мов сльоза, до того ж ще й тепла – так і вабить до себе.

Постояла, подивилась старенька: «Яка водиця! Скупаюсь, освіжусь трохи, а старий зачекає з ковбасками – неспішна справа!»

Шубовсть у річку – й попливла до середини. Плавала, пірнала, як у далекі молоді літа, а про Васьчині кишки й забулась. Вилізла з води – глип, а на камені порожньо! Куди ж вони поділись? Де ж Васьчині кишки? Вона й туди й сюди – нема! В той час, коли бабця хлюпотілася собі у воді, Орлик підкрався до каменя й поцупив кишки. Вже й гризти почав.

Побачила це старенька, заплакала:

– Що ж я дідові скажу? Він мене тепер залає! Й стала просити Орлика:

– Орлику! Орлику! Поверни мені Васьчині кишки, а то хоч додому не вертайся – залає мене старий.

А Орлик їй у відповідь:

– Сходи, бабцю, до лісу, там живе жар-птиця, випроси в неї одне пташеня й принеси мені. Як з'їм його, відразу віддам тобі кишки.

Ще дужче заплакала стара, але до лісу пішла й жар-птицю відшукала.

Вклонилась їй низенько й мовила:

– Красуне жар-птиця! Подаруй мені одне пташенятко! Я віднесу його песику Орлику, щоб з'їв, то він поверне мені кишки поросяти, а інакше дід мій залає мене.

– Піди-но, старенька, у поле, знайди там добірної пшениці й принеси мені. Подзьобаю її й віддам тобі пташеня, – сказала жар-птиця.

Заплакала стара, але шукати добірної пшениці пішла. Довго йшла, вже й натомилась сіромаха, але ж прийшла-таки у поле, де пшениця стояла стіною.

Підійшла поближче, вклонилась низенько і почала, просити:

– Пшениченько! Красунечко! Дай мені трохи зернят – віднесу їх жар-птиці, вона дасть мені пташеня – віднесу його Орлику, він поверне мені Васьчині кишки – віднесу їх діду, щоб не залаяв мене, стару.

Відповідає пшениця бабці:

– Піди раніш туди, де небо з землею з'єдналися, – побачиш там хмарку. Попроси в неї дощу. Як нап'юсь, дам тобі зерен.

До казки «Пастух і багатій»

До казки «Юхим та Єлизавета»

Заплакала сердешна і пішла хмаринку шукати. Довго-довго йшла, вже й надію втратила – аж тут хмаринку побачила. Пливе вона по небу – все ближче і ближче її пухнасте тіло. Побігла стара їй назустріч, на коліна впала й почала благати:

– Хмаринко, хмаринонько! Зглянься на мене, стару, подаруй землі дощику – візьму я кілька крапель й віднесу пшениці у далеке поле. Пшеничка дасть мені зерен, а я віднесу їх жар-птиці. Пташеня, яке подарує мені жар-птиця, віддам своєму песику Орлику. Він поверне мені Васьчині кишки – віднесу їх дідові, щоб не залаяв мене, невправну.

Зглянулась хмарка над старенькою, що пройшла таку важку путь, й стала темнішати, більшати й мало-помалу спускатися нижче. Повіяв вітер, зовсім низько спустилась хмаринка, ось-ось торкнеться руками старенької. Вітер ще подужчав – стало небо чорнісіньким. Загримотів грім, заблискотіли блискавки і пішов дощ: кап! кап! Багато крапель – і великих і дрібних! Назбирала тих крапель бабця, подякувала хмаринці – і до пшенички. Віддала їй краплі, а пшеничка їй зернин, ще й подякувала за дощ. Подякувала й стара і поспішила до жар-птиці. Отримала пташеня і бігцем до Орлика.

А сама думає: «Мабуть, уже з'їв Орлик Васьчині кишки, не дочекався мене!»

Коли – ні! Сидить Орлик, чекає на хазяйку.

Віддала йому бабця пташеня, сама узяла кишки – і швидше додому.

Прибігла, а дід їй:

– Ну й розумниця ти у мене, стара! Швидко упоралась! Тож будемо з ковбасками.

Почув у грецькому селі Приазов'я
і переказав Леонтій Кір'яков
село Сартана
1937

МСОЛУХТУРИЦ

Камия гурга, пес кана хора эзнын ас н дуня алях гарипка эна юронтку манакица – шира, пос на лэс, аты тун андра-ц гурга парахусин-дун, а балайдъа аты тихан камия-па. Тишин аты пес то сурбаджлых-ц тыпутпа: нэ алга, нэ войдъа, нэ кана хнуцку, нэ кана прувантыц. Ишин аты мону эна арныть. Манакица т арныть катъсин-ду клокса ке нуныз: «Тъа вгал т арныть-м плыча, атот го-па тъа эху тыпут сурбаджлых. Тъа эху кана вгуцку пес спит, креяс-па тъа эху. Атот ту зисму-м тъа эн катлыгу лафро». Илбет, ан та тъа вгал н клокса плыча ке ан та тъа мегалэнны ке тъа фсакс ке на фай манакица, ас атына тъа эн лафро ту зисму, ама симур на фай теш.

– Ты на каму ке тылага на хазанэпсу кана хапеца псуми ас ту файму, – нуныз манакица, – препна, ас пагу ас хадраэву пудъина дъулыя, белтим, вришку!..

Дъайн ас эна хора ке иврин дъулыя – статъин туварчава – на вушкис хори та мскарича, ос тун стурутер. Ас т дъулыя-ц хорят эдъугандын псуми ке файму. Айц, галя-галя перазин ту зисму-ц. Тун пирно гурга вгалышкин та мскарича ас ту чол ке вожгкзин-да ос ту илювасилыму. Ке айц катъа мера. Вушкихны та мскарича пес ту чол, лон та хорафя, лон та тарамадъича, а макица праты апису ке кам рока.

Эна мера, тылага панда, эвгалын пес ту чол та мскарича-ц а дъафтыц паэн апису галя-галя ке кам рока. Илюс арта кзен капуса псила, патсин зестс, та мяныс ке та канаря дъината дъакишкан, анэнгказан та мскарича, ата анангкашкандан ке кунупистан, эфхан пес та куканэс ке хамгахес. Манакица дъайн на та ирис ке патсин пас эна гайдъри, хундро хант, пую катсин ватьея пес ту бдъар-ц ке ти порнын на ту вгал.

– Ас кацу, белтим пуру вгалу ту хант, – нунсин манакица.

Манакица эщипсин, ирипсин на кац ке тъагмастын: акату, пес та хуртарича ащефтын фулэца ке апесу эна мсо арнытъи вго. Велксин апану ке нунсин: пула хроня эсса ас н дуня, ма атытку тъагма кома тидъа!

– Ты на каму? На ту пару, йохсам йох? Ас ту пару, – нунсин манакица, – валу-ту ап кату с н клокса-м, тыпут нышкит.

Пирин ту мсо ту вго пес ту бешкир-ц, сорипсин та мскарича ке картаколсин-да ас т хора, пос на лэс артах катэн илюс ас ту василыму. Иферин ту мсо ту вго ас спит ке ама пийн эвалын-ду ап кату сн клокса-ц.

Эсусин ора ке н клокса эвгалын плыча ке меса ас та плыча итун эна тъагмастко плыц: ан эна матыц, ан эна бдъариц, ке ан эна ханатыц. Мегалэн ту лухтуриц мера с мера, ранда ке праты ан эна бдъариц, панда-па праты апису с т манакица.

Эна мера хулястын манакица ке лэ:

– Туком ту мсолухтуриц! Атосу дъината го сена безипса-се, пес та бдъаря-м катадлыхкис, апису-м пратыс. Теху го ах та сена анапапс! Тъа се плысу, я тъа се фсаксу!..

Пширсин паракалсин ту мсолухтуриц:

– Туком кало манакица! Нами-ме плыс-с ке нами-ме фсагнс-па, го сена кома тъа се филэсу. Пагу бдъина ке хазанэву пула заире ке капитя ке си нышкис сурбаджава.

– Ан эн айц, кало, – ипин манакица, – атот прат... Ке дъайн ту мсолухтуриц на хазанэпс т манакица капитя. Дъайн, дъайн лон та чоля ке идъин эна мега спит. Ато итун васлэя ту спит. Сиртын петасин пас н ташхура, ап кату васлэя ту ялы ке трагодъсин:

– Адъо зи катараменус васлэяс, пос ти дъуй-с сурбаджава-м ту хреюс!

Велксан пах ту ялы васлэя ялчидъ ке нунызны: «Тылугу тъагма эн? Лухтор-па ти мяз? Ты храшкит ке хлыз ке хлыз?» Ялчидъ пиган ипан-ду тун васлэя. Атос дъафтот ирипсин на дъи ту мсолухтуриц ке кзен оксу, а ту лухтуриц тукот ксер:

– Пос ти дъуй-с сурбаджава-м ту хреюс, масхара?

– Тылугу укум эш-с, врумярку мсолухтуриц, на лэс атытка ацима лахардэс тун васлэя? Картакулысит-ту ап адъо ас паэн!

Картаколсан-ду пах н ташхура ту мсолухтуриц, ма ато ранцин эбин апану ас спит ке палыс хлыз:

– Пос ти дъуй-с сурбаджава-м та капитя? Фер-ме та ама, ан денас, перу ту фтял-с!

Фувитъин васлэяс ах атытку ту фуверзму ке ипин ялчидъ-т на ту пякны ке на ту петаксны пес ту мурси, пу васлэяс сахиндрайвин та флюрия-т. Таплос ас фай ос на псуфа!

Олу т мера этруйн флюрича: масанын ке куртанын, а ту врадъмер, эна лугас кзен пах ту мурси, иртын ас спит ке лэ т манакица:

– Туком ту хурсо манакица! Атора го сена тъа се харетосу. Мону си дъеси-ме ах ту бдъариц пас ту кундар, апар вериц ке дос-ме пас ту радъиц, го фтюронусе эна чараныц флюрия. Го ти лэгу се псема...

– Пу докис апану ас та флюрия? – типстэв-ту манака.

Манакица ан та дрансин н курта-т, фанындын кат апесу эш, эн дъината фускумену ке эдъисин-д ах ту бдъариц пас ту кундар. Пширсин пкансин ан ту вериц. Тылага уряз ке круй-ту, ато ама пай оксу флюриц. Манакица пкансин ке пкансин ту мсолухтуриц, ос пу ато экамин эна мега чараниц флюрия. Стэра ту мсолухтуриц рута т манакица:

– Атора шерис дама-м, йохсам йох?

– Шерум, дъината шерум, – ипин манакица ке песин ту мсолухтуриц оксу на пекс, а дъафтыц дъайн ас т хумшава-це на ирепс кошкну, пос на лэс та флюрича итан тарагмена ан та цлэс, ан та копра, ке храшкандан кушкинзму.

Ипин-ду – экамин-ду.

– Туком т акирво хумшава, фер-ме ту кошкну-с, ан пую кушкныз-с стар. Иреву катлыга щивала на кушкнысу, белтим, пагу алэтъу катлыгу алевриц ас кана птыца.

– Кало, дъугу-се, – ипин хумшава-ц, – мону чалка на ту фер-с, го тъа ту храс-ту.

Пирин бабица кошкну ах т хумшава-ц ке чалка дъайн ас спит-тын, кушкинсин та флюрия ан та цлэс ке пийн ту кошкну уксуписа. Хумшава-ц пирин ту кошкну ас ту шер-ц ке тъагмастын ах ту идъин ту ше:

– То ты эн пес туком ту кошкну кат ламбриз? Манакица, ама дохтын лугас ке стэра ипин:

– Ти ксеру, мандыпса...

– Пос лэс-ме псема, – ти перишкин апису хумшава-ц, – то эн, баро, эна флюриц! Пу докис апану ке мена ти лэй-ту?

Манакица клостын ати, адъо, титъилын на лэ т алытъа, ма стэра инксин ту карфо:

– Эдъиса ах ту бдъариц ту мсо-м ту лухтуриц ас ту кундар, пира эна вириц ке пканса-ту пас ту радъиц, ато конусин пес ту бишкир-м эна чараныц флюрия, ан та цлэс тарага. (А пух пийн иферин ту мсо ту лухтуриц та флюрича ти пинду!).

– Ас ту иcу-с т лахарды, на зис, – ипин хумшава-ц ке нунсин: «Манакица-с ту мсолухтуриц ан дъокин эна бишкир флюрича, ан та цлэс тарага, атотыс поса пури на ме дьок флюрича, го ан дъесу ту мега-мас ту лухтор?»

Манакица дъайн ас спит-тын, а хумшава-ц дъайн пес ту зуму, пякин лон ту мега-ц ту лухтор, эдъисин-ду ах ту бдъар пас ту кундар, пирин эна паши вири ке пщирсин сипилайсинду пас ту радъ. Ту лухтор, т ариску, хлыз, паралаэфкит на глытос, ма хумшава пканыз ке пканыз пас ту радъ, ато йомусин ту бишкир-ц мону хундра цлэс. Атосу дъината пкансин ту лухтор-ц, ос пу на ту скутос. Элсин-ду ах ту бдъар, эсирнын-ду с эна марея пныгмену ке дъайн ас т манакица на тын чурепс...

Перасин тирос, манакица плушаным, экамин кало спит, ан ту псило ту фрахты ке т хумшава-ц, т зляра алу ти пелнын пас ту ири-ц, ма гарипс ке арфаныс, пандапа эфтайн ярдым: эдъуй-ц эм капитя ке эм файматя.

Ту мсолухтуриц пула тиро ишин-ду сма-ц, хийвинду ке ти фсагнышкин-ду.

Го-па пига ас ато т манакица на виглыксу ту мсолухтуриц ан эна матыц, ан эна бдъариц ке ан эна ханатыц...

Манакица мена-па дъокин-ме эна хапея флюри, хундро, ян агли ту фтял, эвала го флюритка дъондя, ма ос на эрту ас спит-мас, ата лытъан пес ту стома-м...

Ту мисабет, ту сас ипа, го дъафтом-па ти пстэву-ту ке сис-па на ми ту пистэвит...

Иксин-ду пес эна румеку хора ас ту Приазовья ке эграпсин-ду Леонтий Кирьяковс хора Сартана 1936

ПІВПІВНИКА

Колись у давнину була собі убога удовиця. Жила стара самотою, бо діда свого давно поховала, а дітей не мала ніколи. Не було в неї й ніякої живності, крім однісінької курочки. Зробила стара з неї квочку і планує: «Ось виведе моя квочка курчат – матиму своє господарство. Буде й яєчко, буде й м'ясце. То й життя піде по-іншому». Але курчат тих, а тим паче, курок, що з них виростуть, ще чекати й чекати, а їсти й зараз треба.

– Як же мені, старій, бути? – думає бабця. – Де ж на кусень хліба заробити? Піду, пошукаю собі роботу, може, знайду?

І знайшла – людських телят до осені пасти. За це давали їй господарі шматок хліба – тим шматком і перемагалася бідолага. Рано-вранці вижене телят у степ – і до присмерку. І так кожного дня аж до пізньої осені. Ходять телята степом – пасуться, а бабця за ними тюпає та веретено крутить.

Одного разу, як завжди, погнала стара своїх вихованців на пасовисько, а сама услід, з веретеном в руках. День був спекотний, мухи докучали тваринам, тож вони і розбрелись поміж колючками. Пішла старенька, щоб завернути свою череду та й наштрикнулась на велику колючку. Шпичка устромилася так глибоко, що навстоячки її не можна було витягти.

«Сяду», – вирішила бабця.

Тільки нахилилася, щоб сісти – глип! – поряд з нею на землі лежить пів-яєчка. Подивилась старенька, подивувалась: чимале життя прожила, а такого дива не бачила!

«Що ж мені з ним робити? Взяти чи залишити? Візьму! – вирішила вона. – Візьму і підсиплю під квочку!»

То й взяла це диво. У фартух собі поклала й повернулася до тварин. Зібрала їх і погнала додому, бо вже сутеніло. Жене, а сама веретено крутить – уже й повне. Принесла пів-яєчка до хати, підсипала під квочку.

Прийшов час – повилуплювались курчата, а поміж ними одне чудне: з одним оком, з одним крильцем і з однією ніжкою.

Росте півник, день по дню більшає. Стрибає на одній ніжці, дзьобає, на смітнику длубається, у ногах хазяйчиних плутається.

Розгнівалась одного разу стара і каже:

– Півнику мій! Набрид ти мені! Плутаєшся під ногами, на одній ніжці стрибаєш! Нема мені через тебе спокою! Продам тебе або заріжу!

Узявся півник благати її:

– Не ріж мене, хазяйко! І не продавай! Я тобі стану у пригоді! Піду і зароблю багато хліба або грошей, і станеш ти маєтною.

– Ну, хіба що так, – відказала стара, – то йди, якщо хочеш...

І пішов півник на заробітки. Йшов, йшов та й побачив величезний будинок. Це був царський палац. Заплигнув наш заробітчанин на огорожу і зарепетував:

– Агов, царю, кате людський! Віддавай гроші моєї хазяйки!

Побачили півпівника слуги цареві і думають: «Що за диво таке? Півень не півень. І чому він тут?» Доповіли про цього півника царю.

Захотів сам цар подивитись на те диво. А півник своє:

– Віддай мені гроші моєї хазяйки, віддай, кажу, царю-кате!

– Та як ти смієш, поганий півню, розмовляти так зі мною, з самим государем? Женіть його геть! – звелів цар своїм слугам.

Зігнали слуги цареві півника з огорожі, а він на дах злетів і знов своє:

– Віддай гроші моєї хазяйки – інакше голову тобі зітну!

Злякався цар таких слів. Звелів слугам кинути півня у льох, де зберігалось царське золото, мовляв, нехай дзьобає, поки й лусне!

Кинули «злочинця» у льох, а йому тільки цього і треба. Надзьобався досхочу, випурхнув звідтіля й увечері вже був дома. Зайшов до хати і каже старій:

– Ну, хазяйко, тепер ти мені рада будеш! Прив'яжи но мене під стелею, візьми хворостину і стьобни несильно по моєму хвосту – насиплю тобі золота. Ти будеш стьобати, а я – золото сипати!

– Звідки у тебе золото? – не повірила стара.

Коли зирк, а у півника воло повне і сам він роздутий. Тож вирішила спробувати. Прив'язала до стелі свого півпівника і ну його стьобати. Вона його – стьоб, він їй – сип, вона – стьоб, він – сип. І усе золотом, усе золотом! Так і насипав купку золота, а сам усе допитується:

– Тепер ти мені рада, хазяєчко, ти мені рада?

– Рада! – відповіла старенька і відпустила його відпочити. А сама думає: «Це ж мені треба золото від посліду відокремити. Сходжу я до сусідки і попрошу в неї сито, яким вона пшеницю пересіває».

Подумала – зробила.

– Сусідонько, дорогенька, – просить, – позич мені сито, яким ти пшеницю переточуєш. Я хочу трохи зерна з відходів насіяти – може, матиму коржі. Позич ненадовго.

– Добре, бери, тільки не затримуй.

Взяла бабця сито із сусідчиних рук, подякувала і додому поспішила. Пересіяла, перечистила свій скарб і понесла сито сусідці.

– Спасибі, – сказала, але тільки-но до порогу – сусідка її зупиняє:

– А що це у моєму ситі? Наче блищить щось?

Розгубилась старенька.

– Не знаю! – каже.

А де там «не знаю!» Це ж, коли вона золото просівала, маленький шматочок застряв під обручем сита, а вона й не помітила.

Сусідка взяла у руки золото і питає:

– Це звідки ж у тебе, стара, золото з'явилось?

І тче бабці під носа той шматок.

Покрутилась, пом'ялась та, а довелося-таки правду розповісти: так, мовляв, і так, прив'язала свого півпівника під стелею, хворостину взяла, відстьобала птаха по хвосту — він і насипав мені купку золота. (А де півник надзьобався того золота – не сказала).

– Ну, за правду спасибі, – мовила сусідка, а сама собі думає: «Якщо бабусин поганий півень насипав їй купку, то що ж зробить великий півень?» Узяла свого найкрупнішого кочета, прив'язала його до стелі, вибрала довгу палицю – і ну нею шмагати бідного птаха по хвосту. Б'є, шмагає, дає наминачки, а півень кричить і сипле послід. Вона б'є, а він сипле послід.

Хльоскала, хльоскала бідолаху, поки і вбила. Зняла, кинула у бік й пішла стару за облуду сварити.

Пройшов деякий час. Розбагатіла старенька. Поставила навколо хати високу огорожу і сусідку-жаднюгу й до порогу не пускала.

Зате бідним і самотнім завжди охоче допомагала.

А півник так при ній і жив, вона його жаліла – не різала.

Я теж ходив до старенької подивитись на диво-півника, який, маючи одне око, одне крильце і одну ніжку, дістав золота.

Що ж, мабуть, правда таки, що врода – не найважливіше. Головне – бути корисним людям. Особливо тим, що варті твоєї любові.

Почув у грецькому селі Приазов'я
і записав Леонтій Кір'яков
село Сартана
1936

ХУРИ ТУВАРЧИС КЕ АЧКУС АРХОНТУС

Эзнын – итун эна хора. Лэгны итун то румеку. Ишин т хора Туварчи итун Филу. – Туварчис, ас пум та исат, итун намлыдъс. Атос иксирин тылага ту прама на ту пратэкс ке ато на хуртас, атос иксирин тылага на ту кам ярдым, ан забулнайсин кана фтял. Ту прама атос дранынын ан ту мега т агап ке ато-па агапанын атона.

Тумбурнуцку Филус кзенышкин ас т страта ке пянышкин хтыпанын ан ту макрит т вица-гнэфанын хурят-с на вгалны ту прама-тын ас т градъа. Лын ту калтер Филус вошкзин хури т градъа. Козмус сайвандун ке анда битыван та алоня ас ту прото тирити (т афота) плугаришкатандан дама-т. Каныс эдъуйндун капитя, каныс заире (Тыс ан ду ты порнын на плугарсты) Филус ти аратывин камия ах тун хуряту артыхку. Хурят-па камия-па ти комбунан атона, мону не плущус архонтус панда-па маганайвин на тун кумбос. А симур-па ифирин дъыя ифта меру траича тун филу.

Филус лэ: «Архонту, мис уюшипсам го на вушкису дъэка фтяля олу тун калтер, си наме дъокс эна траи та мкрам на эхны гала».

Архонтус лэ-тун: «А го дъугу-се дъыя. Ос та крията ата усевны ке нышкны траия».

Филус драна от на иришепс ан тун архонту эн офтиру дълыя пирин т градъа ке дъайн ас ту чол. Симуру атос алгименус ке пунытъыменус ти скон ту тьфал-т апану. Ифирин ту прама ас ту мега н тарама (тарама то илыганду «Пишидъы») Ато итун платы ке ватъы ан ту болку хлюро ту хуртар. Лон н тарама эдришин мкуцку пут'амиц ан ту крию тымизку нэро. Ас та марес ато н тарама тъыгос даглыпсин псила ке хундра хараташа... Пес та хараташа итан фуля. Тыс ке пот экаманда ата та фуля каныс-па тиксиринду.

Та фуля ата фуватандан на та ухлэйсны ах та болка та фидъа. Филус ифирин ту прама ас ту кало хуртар, дъафтот кацции ас та псила на виглыкс ке на ныс такат та пикра нунзмата:

«Тыла пал на шмас ан та мкра-т ке ан ту еру-т т мана?» Ушаныя, на эхны та мкра-т гала, хатъын. Ачс архонтус пал ти плугаристын тыгала уюшипсан. Пот на усепсны та трача-т ке та мкра-т на дъун гала. Ата та траича, ама клутича клошкны сма-т, мону ти здышендун. Эвгалын Филус пех н тувра-т псуми силяйсин та траича-т, цинсин ан ту крумидъ эна коха псуми ке дъафтотпа эфайн. Катэн ас ту пегадъ эпнын крию нэро ке ирсин ас ту пселус, пухтъы порнын на дъы олу ту прама. Ту прама ти даглэфкиндун – хортасин ке ляшкиндун пес та хуртаря. Филус пал дъайн апису с та нунзмата-т: «Пот тъа усепсны та педъыча-т ке на тун камны ярдым на кзы н тайфа-т пех ту иксиклых? Тыгала на лафрен катлыгу ту зысму забункут т инэка ке еру-т т мана? Сондун псуми ос т аныкс ке тыгала на шмасны?

Пес атытка нунзмата Филус ти агриксинду тыгала дъайн ас ту ипну. Тъматы Филус ке драна орима: Ту траиц-т здышен дамат румека «Нами няшкис, Филу ке сику сорипси т градъа-с ке дра кала нами хан-с ту хисметс».

Тъагмашкит Филус, ама агрикату от храшкит на гнефис. Тнахтын, гнэфеин, виглыз. Ту прама вушкихкит, илюс хамила. Арта иртын ора на джунэйс ас т хора, ама

та траича-т тен. Дъайн лон тарама на та хадрейс, ама бдъына-па ти драната. Арта перасин ах ту верц апану ке ныз: «Ас сосу ос та мегала хараташа, ан тен – хатъан. Препна эфаганда та лыкс...

Сон ас та псила хараташа ке драна т эна-т ту траиц стыкит смас ту фул. Филус иксиринду ато ту фул, ама камия-па ти перасин ато ос т акра, тэкас ти итун ах фувинджарс. Харин от иврин т эна-т ту траиц, ама ато ти дъохкит-тун ке мону ти лэ-тун:

«Прат апэсу, пес ту фул».

«Ас пагу, – ныз Филус, – белти вришку т алум ту траиц».

Джунайсин апесу. Ту траиц дреш эмбру-т ах ту клосму с ту клосму. Фос ти иксилэв. Ахтидъа финдиризны пес та спасема та хараташи. Ас та марес пула булэмата. Ныз Филус: «Вришку уксуписа страта?» Ту ну-т лэтун: «Ту траиц вгал-се».

Гнэв ту траицт ас эна болыма ке эмбрус тун Филу аныхкит фусиро мега болыму. Месас ато ту болыма чаран лугас-лугас капитя флюритка ке аспра. Т алу-т ту траиц стыкит ке пез – даглэв ан та бдъра-т ата та капитя. Филус шапмалайсин ке стыкит ама палы. Сабахтан пес ту мялот дъайн нунзму: «Ты стыкис? Пурефт, т градъа-с флай-се». Филус пирин пес н тувра-т капоса капитя аспра ке флюритка на тун сосны на скос н тайфа-т ас ту бдъар ке джунайсин уксуписа. Та траича-т эдрихан эмбру ке эдъыгнан атона страта.

Кзен Филус пех ту фул ке ирсин ас т градъа-т, иврин кало топу ке мулусин та капитя-т, фикин на гурас хно, вудъыча, катлыгу заире ке прусфай. Ирсин Филус ас т хора ан т градъа ке лэ хурятус: «Хадрейсит алу туварчи. Го тъа сперну дъафтум тун допу. Сонду ту каму ялчлых». Тъагмашкны козмус, ама шерны гарип. (Сорипсин, дэп, Филус хуат) ты кало. Тоса хронс на вушкисс кузмуку ту прама ке дъафтос нами эшс) Мону плушус архонтус ананглкашкит ке рута: «Ама тыгала си тъа зысс?» Ан туты тъа камс алэтр?» Филус ипин: «Авр эн

тиритис. Го тъа пэйну ас ту юрмалых на гурасу хно ке вудъыча». Хаханыстын дамат плушус архонтус ке нунсин «Ас та фтыря тъа гурас».

Ндирити хури ту прама пемнын ас т хора.

Филус ке инэка-т дъаван ас ту юрмалых. Ах ту месмер акату хури та педъыча ифиран хапар: «Туварчис эркит ах ту юрмалых пас н талыке взигмену ан та войдъа ке апису эркит омурфу хно. Мсо хора кзен на дъы Филу ту ирсиму ас ту спитт ах ту юрмалых.

Хурят тъагмашкны ке шерны ан Филу ту хисмет. Филус кремсин кана дъэка хронс пах та амблатя-т: курименус, кшурзменус, апану-т тюнурю фурисия ке цангкия. Инэка-т-па морфянын, ке, лэс-ке, инксин та поняц эркит фуримен пес ту тюнурю ту фистан, чичакяр ку шалыц Пас н талыке сакул ан та шея ас т мана-т ке та дъыя-т педъыя, пкас ту калать кана дъэка арнатъа:...

«То пу ту иврис атосу калузой, – рутун хурят, – йохса иврис хазна?»

«Иврa, иврa, – лэ Филус, – икус хронс ан хури градъа хадрайвату, атора ан архону та траича ивpату».

Андр аратыпсан эна четвертына рахи.

Филус йох ти ипин. Козмус катъандан ас спит-т ос аргос ке уюшипсан на дъы т градъа ос та криядъыс (ос на уюшепсны ан тун алуна тун туварчи). Хурят дъокан логу на тун камны алэтр тукот тун поту ке на тун плысны фагура, тыс эш артыхку. Ту зысму пал дъайн пес палэют ту чир... Филус вгалышкин т градъа та баджайдъа-т ис-ис кзенышкан ас ту чол ан та педъыча-т эфтаган алэтр, каныс феришкин ас Филу т авлы амакс фагура ке здываныдну, инэка-т силяйвин тун иту ан ту гала ке фсунгката. Мону архонтус хасин ту ипну-т: «Пухтъы Филус пирин хуат». Прата писус т градъа ке ах та макра авлэйв писус тун Филу. Индун тукот ту щадъ – тынтэйв ола та топс пу пай я катъыт Филус. Пес эна мина фтоханын, н тълыя-т, ту пратзин ама кулундить, кре масин, ама офтиру тувра, та вратия-т ти пянны пас та меса-т.

«То ты эпатъыс, маре архонту-архонту? Ты забулнух тройсе? Пейн-с с ту чол алэтр ти кам-с, ас спитс-па петаксис та дълыс-с ас ту хамо. Нэ дранас ке нэ акуй-с, Иохса Филу т хаза на пирин ту ипнус ке т ияе-с?»

Тыпут-па ти илын. Эклутъын дъайнын. Айц ос на эрт шмос Шумка-па перданын Филу та стратыс, пу атос ан та палкаричат фортунан феришкан хуврайдъа ас т суба. Иртын аныкс. Козмус кзеван ас ту чол сперны. Сперн Филус-па ан та педъычат. Мону архонтус прата лон мега тарама ке ахтрамиз, та пури на ахтрамис, та хараташа... хадрейв хазна. Ялчидъ-т фикандун ке дъаван (атос ти плугасин-ц), тун топут пемнын ас парту, ту прама-т адранату фтоханын ке пратанын пас та калпес йо-т вгкалнын ке апнышкин. Ос пу на эрт шмос тыкмил дагатрейфтын архонту ту сурбаджлых.

Чах стэра архонтус хатъын. Трия мерис ти фанырот ъын пес т хора. Хурят дъаван на тун хадрейсны ке ивран-тун пес эна фул путъаменус, маврус. Эдъакиндун фидъ атос анда ахтрамзин стурутиреша фила – хадрайвин чиря ту угурсузку т хазна. Айц ту ачлых эфайн тун архонту.

Филус ах ту хрону с ту хрону скутындун асапану. Та педъыча-т эфтаган та дълыс, инэка-т, ах ту кало – сусто ту фаи, индун кала манат-па катлыгу исотъын. Пихтапихта хурят иркандан ас ту ярдым ас тун Филу. Каынна-па Филус ти илын «Йох».

Та траича осипсан индан траия, ама палы пратанан аписус тун Филу ке атос панда-па хаптрайвинда ан ту псуми...

...Кутуру козмус ти лэгны: «Эши хортас» ке «Нами злэв-с тун алуна. Зысму ту трош панда-па клотъ».

Иксин-ду пес эна румеку хора ас ту Приазовья
ке эграпсин-ду Дмитрий Папушс
хора Сартана
1993

ПАСТУХ І БАГАТІЙ

Десь-не-десь в одному селі (кажуть, грецькому) жили собі люди. Як і годиться селянам, мали вони худобу; тож і був у селі пастух на ім'я Пилип.

Пастухом Пилип, треба правду сказати, був чудовим, хоч рік шукай іншого такого не знайдеш. Усе йому відомо: де і як худобу випасати, у якому місці на відпочинок зупинитись, чим допомогти хворій тварині. Словом, справу свою знав якнайкраще, тварин любив дуже, і вони йому, звичайно, відповідали тим же. Вийде Пилип рано-вранці на край села, здійме руку і гучними пострілами батога розбудить односельців:

– Гей! Гей! Час до праці!

Виженуть селяни худобу до череди і займаються своїми турботами.

Цілісіньке літо пас Пилип сільську череду. Поважали його люди, і, тільки скінчувався обмолот, усі поспішали розплатитися з пастухом. Хто платив грошима, хто – зерном, а хто і якоюсь живністю. Звісно, в кожного своя змога.

Ніколи Пилип не вимагав зайвого, та й селяни жодного разу не обманювали його.

Тільки один старшина-дукачик завжди старався обдурити пастуха. Одного разу за те, що випасав десять голів його худоби, привів багатій Пилипові двох тижневих козенят, замість обіцяної молочної кози.

Подивився Пилип і каже:

– Старшино, ми з тобою домовлялись інакше. Ти ж обіцяв мені молочну козу!

– Обіцяв одну, а даю – дві, до морозів вони попідростають, – каже старшина.

Бачить Пилип – не виграти йому суперечки, зітхнув скрушно і погнав череду у степ.

Зігнувся увесь, давить на плечі тяжка образа.

Мало-помалу дійшов Пилип з чередою до балки, яка звалась Чернечою.

Балка ця була просторою, з багатим кормом для худоби та річкою-невеличкою, холодною і прозорою. По боках балки застигли, наче казкові вершники, величезні скелі. Темно-зеленими шатами вкривав скелі оксамитовий мох, чорними очима дивились у світ рукотворні печери. Не відали люди, хто і коли зробив їх. Рідко хто зазирав у ті печери, бо було там повнісінько змій.

Пилип привів череду до розкішної трави, присів на підгірок, звідки усю худобу видно, та й пірнув з головою у сумні думки.

Як же зиму пережити? Адже на його утриманні хвора дружина, двійко хлопчиків та стара ненька... Надія на те, що буде в них своє молоко, загинула. Жадібний старшина відняв ту надію. Коли ж його діти побачать молоко? Козенятам цим ще рости й рости.

А козенята ті, зовсім як цуценята, крутяться біля нього, в очі зазирають – тільки що не говорять.

Дістав Пилип кусень хліба, присипав його сіллю і став козенят пригощати. Пригостив, а вже потім й сам попоїв. Запив їжу холодною водицею з кринички і знов поринув у думки невеселі: коли ж піднімуться на ноги

його синочки та допоможуть батькові боротись зі злиднями, як полегшити життя хворій жінці і старенькій матусі, чи вистачить хліба до весни.

Сумував, мучився тими думками Пилип та й не вчув, як заснув.

Спить він і бачить дивний сон. Сниться Пилипові, що підійшло до нього одне козенятко і каже: «Не сумуй, Пилипе, прокидайся швидше, збери череду і дивись – не упусти свого щастя!» Здивувався Пилип, але й уві сні зрозумів, що треба прокинутись. Здригнувся і відкрив очі.

Бачить: худоба спокійно пасеться собі, а сонечко таки низенько – час вже додому рушати. Та де ж це його козенята? Подивився на всі боки – не видно.

Рушив уздовж балки на пошуки. Дивиться, гукає – нема! Пройшов вже близько кілометра й думає: «Дійду ось до тих високих скель і якщо й там нема – пропала моя малеча. Може, вовк з'їв?»

Дійшов до скель – бачить: стоїть одненьке козенятко біля печери.

Пастух знав цю печеру, але ніколи не пройшов її до кінця, хоч і був не з полохливих.

Зрадів Пилип, що знайшов тварину, хотів узяти козенятка на руки, але те не дається йому і тільки що не говорить: зайди до печери!

«Зайду, – подумав Пилип, – може, там й друге знайду».

Зайшов. А козенятко біжить попереду, наче дорогу указує, веде його від завороту до завороту. Світла не меншає. Сонячні промені пробиваються крізь шпарини у скелях. По боках – багато окремих хідників. Думає Пилип: «Чи знайду дорогу назад?» А йому наче нашіптує хтось: козенятко виведе.

Повернуло козенятко до наступного розгалуження – і перед Пилипом відкрилася казкова картина: бачить він простір, схожий на велику кімнату, а посеред кімнати тієї – купа грошей та різних коштовностей. І друге козенятко стоїть біля скарбу, грається, ноженятами його розкидає.

Застиг Пилип від здивування. Та швидко схаменувся: «Чом стоїш? Поспіши. Череда без догляду. І вже час її додому гнати».

Набрав у свою торбину золотих та срібних монет – вистачить і на корівку, і на бичків, і на теплий одяг родині – і повернув назад. Козенятка попереду біжать – шлях указують.

Вийшов Пилип з печери і повернувся до череди. Знайшов добрий сховок, поклав до нього більшу частину грошей і погнав худобу до села.

На другий день сказав селянам:

– Шукайте собі іншого пастуха, а я буду обробляти свою ділянку. Досить ходити мені у пастухах!

Здивувалися люди, але й зраділи, особливо бідні: мабуть, став Пилип у силі. Як це чудово! Стільки років біля череди, а своєї худоби не мав ніколи.

Тільки багатий старшина гнівається і питає:

– Як же ти думаєш жити? На чому оратимеш?

Відповідає Пилип:

– Завтра неділя. Піду на ярмарок й куплю собі корівку та бичків.

Посміявся з нього багатій і подумав: мабуть, за воші купуватиме!

У неділю сільська худоба залишилась у селі. Пилип же з дружиною подалися на ярмарок.

А по обіді сільські хлопчаки принесли новину: іде Пилип з ярмарку на бричці, запряженій парою волів, а позаду йде добра корова.

Півсела вироїлось подивитись на таке диво!

Дивувались і раділи селяни Пилиповому щастю. Здавалось, скинув пастух з плечей добрий десяток років. Підстрижений, у гарному одязі і чоботях, сидів він на бричці, а за спиною в нього горбився лантух з подарунками для дітей і матусі та дрімали під кошиком пухнасті чубарки.

– Звідки в тебе стільки добра, – питають односельці, – чи скарб знайшов?

– Знайшов, знайшов, – говорить пастух, – двадцять років з сільською чередою шукав, а тепер знайшов з старшиновими козенятами.

– То ж став могорич, – жартують.

Не відмовився Пилип й добряче таки помогоричив земляків. Довго сиділи у нього чоловіки, жартували, балакали.

Домовились, що буде пасти він череду до холоду, а сусіди допоможуть йому зорати ділянку і продадуть корм, в кого є зайвий, для худоби.

Наступного дня усе пішло як звичайно.

Рано-вранці Пилип виганяв череду, але тепер з його подвір'я на його ж таки волах та з його хлопцями хтось із сусідів виїжджав орати. Хтось, навпаки, заїжджав й вивантажував сіно, а господиня з задоволенням пригощала його молоком чи яєчнею.

Тільки один старшина не радів за Пилипа. Куди там радіти! Загубив багатій і сон і апетит: «Звідки в пастуха такі гаразди?» Ходить назирці за чередою і здалеку слідкує за Пилипом. Став старшина другою Пилиповою тінню. За один лише місяць схуд так, що великий гарбуз його пузця скидався на порожню торбину. Штани й ті ледве трималися на крижах.

– Та що це з тобою, старшино?

– Що за хвороба їсть тебе? Йдеш у степ – не ореш, не сієш, усе покинув, нічого не бачиш, нічого не чуєш.

– Чи Пилипів скарб забрав твій сон і апетит, та й здоров'я твоє докупи?

Нічого не відповідав багатій. Повертався і уходив.

Аж ось вже й зима до порогу. Та й взимку не покинув старшина Пилипового сліду.

Поїде пастух по хмиз – і багатій услід: усі місця, де Пилип був, перевірить, передивиться. Так усеньку зиму й промучився, бідолаха.

Прийшла весна. Вийшли люди у поле – сіють. Сіє і Пилип зі своїми синами.

Тільки старшина ходить уздовж просторої балки, каміння вергає – шукає скарб. Робітники пішли від нього – кому потрібен господар, що не платить за працю. Поле його залишилось незасіяним, худоба без догляду схудла, перевелась на ніщо. Син його мало-помалу збував майно та й пропивав грошенята.

Врешті-решт згинув старшина.

Вже три дні ніхто не бачив його.

Шкода стало односельцям пропащої душі – пішли шукати. Знайшли його померлим в одній із печер. Коли розгортав сухе листя, вжалила його змія.

Так жадність згубила багатія.

А Пилипове господарство збільшувалось рік по року. Підросли сини – стала батькові добра допомога! Від тривної їжі одужала дружина. Навіть старенька матуся наче помолодшала.

Частенько звертались земляки до Пилипа за допомогою, і жоден з них не почув у відповідь «ні!»

Козенята виросли, але, як і раніше, з задоволенням пригощались хлібом і сіллю з Пилипових рук.

Довго і щасливо жив Пилип зі своєю родиною.

А старшина-багатій згинув навік.

Тож недарма старі люди кажуть:

«Живи своє життя, не заздри нікому. Роби людям добро. І пам'ятай: життєве колесо обертається весь час...»

Почув у грецькому селі Приазов'я
і переказав Дмитро Папуш
село Сартана
1993

ИФТЫМС КЕ ИЛСИВЕТ

Итун, титуны камия, лэгны ас эна василыю, ап адъо макра, я сма, пес хлюруцку н тарама, ан т хлюрядъа батраймену ке ан ту путам ангкалызмену итун эна хора. Чах ас хорас т акра, эзнан пес эна сурбаджидъку спит, папус ке манака. Мега титаны тайфа, эзнан дъи-тын, тихан балайдъа. Папус дъайнын ас ту чол, анда дъайнан козмус ол, эм тос спернышкин, эм ферзин, андун козму ас спит-тын ирзин, папус ишин-ду хара, от Илсивет атона метра.

Ас спит пеменышкин манака, эфтайн дъулыс аты лыгус акра. Эш чара зер на та метрис, поса эш т инэка дъулыс? Фкалнын, чапевин, нунарзин, фенышкин, кация пканзин, фурнзин, эплышкин ту спитыц тмаревинду янду хтыц. Эфтайн рока ке джатмайдъа, тен на лэс адъо хуратайдъа, тишин ора ах та дъулыс, исапану на виглыз. Ах ту чол Ифтымс анда ирзин, янду плыц смат клутьуирзин Илсивет. Эзнан айц бирлыдъка пула хроня, лыгус пикрис, лыгус поня, ма папу Ифтымсанду

ну-т хамно, эна мера иртын ас ту хамо: пас ту табантын эбин млотъин, лыгу тялу ти скутотъин, тыгла итун фукритъет, на ту лэгу го сас, илбет.

Калтирнэшу мера Ифтымс дъайн ас ту чол, козмус камны дъулыя ол, та хурафя каканызны, козмус шерны ке тъеризны, атос-па апису ти пимен, сбудъаз андун козму на вген. Пстатъин-хатъин, ах н кутра-т идъру стаз, настыназ, ксен дъината хулы-т, петаксин н чалгу-т ке ато т ора иртын ас ту ну-т: «Манахос зер эн ато дълыя, йох, беля эн – арнысия, лэгны козмус ап аршис – ту дъулыя агапа пулыс, ту хаймах агапа тэк ина, мону ина ке мону ина...». Нунсин айц ке ап кату ас т амакс, дъайн Ифтымс на катъит кана стакс. Пах ту ну-т ти ксен манака-т, апану-ц нуныз атос лыгус акра: «Катъит ас спит-мас лындымера, йохсам ксен тыпус ах та шера-ц? Йох, ас эрт ас ту чол аты, а го ингку та дъулыс спиты! Та тен тыпут-па ас та мена, ас эрт ас ту чол аты, а го ас спит ас пимену!». Нунсин айц ке ти дунэв, взегн т амакс ас спит-т джунэв.

...Дангкур-дунгкур пай лон т страта, от друпис эн ти грикату. Атытку вахт пес т мисарея, козмус фенандан арея, ас атона мер-хабер, ирсин ас т хора ту мисмер. Алуны заман атора, тыс пури на эн ас т хора? Катъа энас сурбаджис, эш пас т гула-т шиля дъулыс. Тэк тымбел атуту т ора, катъны пудъина пес т авора, мисабетя лэгны аты, ах тун пирно ос ту врадъи, айц-па мера аты перазны, шумкадъи махсул ти тмазны, стэра клэгны ке пратун, катъа ис ты эш аты дранун, лэгны, ста ас эрт калтерс, мис тътъа кацум, ас ту ксер-с, ама тыгла зест пата, камны пал тымбел ата: ах тун пирно ос ту врадъи, мисабетя лэгны аты...

...Ифтымс сон ки пай ас т харалды-т, юрухта клоть пес т авлы-т. Ксен ап песу Илсивет, на ту мать ирев, илбет: пе-ту чалка ты си уграйсис, мисмири ас спит джунайсис?

– Теху ах пудъина-па ярдым, – клэ та грамата-т Ифтымс, – козмус камны тайфасиля дъулыя, ос на кац илюс

ас та джапя апису, пагны эмбру хурата, ис ах т атыц ти ганахта, ан ирев-с джунай прат си ас ту чол, го катэн ту пиклысин-м...

– Теху ич-па хасивет, – ипин манака Илсивет, – го на пагу йох ти лэгу, ич ти няшку-м ке ти клэгу, ама ас спит го эху дъулыс, си, сапрея, тыпут нуныз-с? Инэку зер птраэфкит т дъулыя: храшкны драныму та плыя, чахаймах тъа наталаису, авр на пагу на ту плысу, эху плыныму ке змар, йохсам, ксеван та матя-с, эй, хушхар!

...Илсивет пула ти нястын, пякин та войдъа ах ту кузбаш ке ас ту чол джунайсин. Ас т хора пемнын сурбаджис, инэку на кам атос дъулыс. Папус апису, эмбру дреш, поса дъулыс метра атос эш. Фондыс метрисин та дъулыс-т, веглыз лоря-т ке нуныз: «Ата тен тыпутпа ас та мена, дъахла эху пас ту шер-м, ах та дъулыс пула, ас ту ксер! На ми фьевуны та плыча, ас та дъесу ола-па ах та бдъарича, ас та каму руматъиц, ос пу эхум эна плыц, тен исап тиро на хану, ас кацу ас ту щадъиц ке ас пширису, ивуй мана...

Катъит папус, ох ке ах, кам карять ах ту чахаймах. Пух вретъин ато т ора, цырилы катэн пес т хора, ке хулдайсин, каци хать, юрух ас папу ту румать. Хунсин пирин эна плыц, сикусин олу ту руматъиц, папус кспахтын, шашмалайсин, ты на кам ти ксер, абрайсин, анду олу-т т дъина хаталаэв, ту румать на сон ирев. Я пула, я лыгу ора, папус эдришин пес т хора, пес т ангкалэя-т анду хушхалах, юматуцку чахаймах. Пухтъы вретъин эна ката, брумцин пану пелсин кату, пах т ангкал-т ту хушхалах сиртын дъайн пула ас т авлах. Пес ту чахаймах маляйменус, скотъин апану маляйменус, скотъин апану ке нуныз: «птрайса артах дъия дъулыс...»

Та педъича кацму техны, та педъича лоря-т дрехныг, хаханышкны теш-чара, андун папу т масхара!

Папус нуныз: «Ты на каму тялу атора, на ми хану пула ора, ан тун илю ке ан т мера, на ми та фину ола

стэра, ас ту путам го ас катву ке ас плыну ту пуру, ас эрт манака ту врадъи, ас та дъи ке ас хари...».

...Папус пай лон т мисарея, фуртуменус апану-т шея, дъайн атос лыгу, я пула, ас путами катэн т яга. Пширсин плышк пула ти шерит, копан, хатъаны та шеря-т, пстатъин-хатъин, настыназ, паралаэфкит, ама супаз. Лыгус акра купаныз, драна лоря-т ке нуныз: «тоса шея палюфоря, катъа эна хоря-хоря, эш чара зер ата на та плыш-с, то пури на кзеныт пши-с, а бухча го ан та дъесу, сирну пес ту путам чах меса, шлунны-ханны ата суета, стэра чмазу-та брайхта...»

Айц-па экамин-ду, папус, тылага нунсин ке пес ту путам та шея-т бухча кулумпсан, дъаван акату хамила ке тъиляхтан пас эна хундро хая. Настыназ, драна ас т марея-т, тытанон на вгал та шея-т, ма н бухча-т ич ти трумаз, феныт ато мурмор на мяз. Травсин мия, травсин дъиыя ке нуныз: «Кало уграйса, уграйса дъулыя», – травсин тялу дъината, ту шкны копин ах н бухча, ке зурлыдъка папус докин акату, чах ас та матя-т эклусин патус, пефт сирюцка ке нуныз: «Птрайса артах трия дъулыс!».

...Папус нуныз: «Ты на каму тялу атора, на ми пула го хану ора, йохсам ими го хушхар, ксеру эху кома змар, тен адъо пула на нунысу, храшкит ас т хора го на ирису, ты кам тора ас спит-м ту змар-м, на драму пуны ту бдъар-м! Ах та дъулыс го тыкмил пстатъа, вай, маныца-м, хатъа, хатъа!».

Ирсин папус ас спит-тын ан ту фос, пширсин папус змар на змос. Змон ту змар – пухнувулыз, пес ту ялы пихта веглыз, атосу збудъаз, тъарис-ки, пякин, атос ирев на тмас т манака тыпут хлыцку на хапос, аты ан та ириз ах ту чол... Пухтъи вретъин ато т ора чача-т иртын ах т алу хора. Папус дъината друпястын, чах гулвотъин ке чалка-чалка, пас ту табан-тын эбин млотъин. Чача-т велксин, клутъуирсин, песу ке оксу дрансин ирсин: «Препна, ныфула-м зимусин ту змар-ц шкро ке дъайн на фер ах ту пигадъ нэро, айц, баро, эн балайдъа ан теш-с, манахис панду-па дреш-с, белтим, чалка тъа ирис, ас флаксу...»

А папу Ифтымс нуныз: «Ты на каму?», «Ивуй, мана!». Щифт виглыз пах ту табан, ап атьпану ке с ота тишины хапар, докин акату, ян ту псар! Чача-т хулксин: «Ивуй, мана! Вай тъигуцку-м, ты урайса!». Иврин н порта аты стынуцку, лыгу тялу теспасин хулыц, эфхин су ялы.

Манака Илсивет атуту т ора, ах ту чол ирсин ас т хора, чача-ц дреш ан ту олу-ц ту эш ке ту теш харшу с т Илсивет ке хлыз, лыгу тялу пемнын на тын ахтрамиз...

– Ты эпатъыс, чача, – лэ Илсивет, – йохсам цансис, чах та войдъа-м абратрайсис, пос айц зурлыдъка хаталэв-с, йохсам ну-с дъайн, ты эпатъис?

Чача-ц пер пихта анаса:

– Вай, ту ну-м тыкмил го хаса, вай, ныфула-м, ту куриц-м, го ти пуру, ато, препна, кана джаду пах ту табан-сас пелсин акату, чах айдъонксины т аран-сас! Кома теркны та мяла-м, вай анам ке вай анам!..

Манака Илсивет пула ти шашмалайсин, юрухта пес т авлытын хулдайсин, эбин апесу пес спит ке виглыз, ты драна, папус пефт ке лахтариз... Манака хунсин пирин нэро эна лакана ке журулдайсин-то апану-т, пас тун папу. Ян катыца шлотъин атос, ас папу та матя фанын фос... скотъин апану, петавришкит, ту ямбаш-т пян ке тангклышкит, дрансин лоря-т ке нуныз: «Птрайса олапа та дълыс!..»

...Иныку спиты ту дъулыя, теш, нэ мнустыя, теш нэ акра, нэ пшири, ах та ола та дъулыс эн вари, ма ти пистэвны ато андр пулы... Тыс ти пистэв-ту, от инэку ту дъулыя эн ах олас вари пес ту сурбаджлых, ас ту дынгкаис, тылага ту дынгкайсин папус Ифтымс ке атот матьен-ту...

Иксин-ду пес эна румеку хора ас ту Приазовья
ке эграпсин-ду Леонтий Кирьяковс
хора Сартана
1965

ЮХИМ ТА ЄЛИЗАВЕТА

Чи далеко, а чи близько, чи тепер, чи колись, а було ж таки десь село. Край села, у зеленому садку, за невисоким тином стояла-раювала біла хатина. Дивилися-зазирали в її віконця веселі мальви. Жили у тій гарній хатині не семеро, не п'ятеро, а тільки дід та баба. Не було у них ані сина, ані доньки, то й господарювали собі удвох. Удвох, то й удвох, а все ж мали старі і хліб і до хліба, бо ділили своє літо ні з піччю у хаті, ні з лавкою попідтинню, а з кропіткою працею.

З раннього ранку хлібороб дід у полі разом з усім сільським людом та й пишався тим, що й він селянин не з останніх.

А що ж баба?

Та й бабі вдома клопоту по самі вуха. Недарма ж мудрі люди кажуть, що раніш сам скінчишся, ніж робота домашня. То й робила баба, поки й з ніг не валилась: і ткала, і пряла, і хліб пекла високий та рум'яний, і коноплі тіпала. Ще й курчат мала повне подвір'я. А у хаті! Мабуть, і в раю приставлять бабу Богу кімнату прибирати. Одним словом, ніхто не міг дорікнути їй, що дурно хліб їсть.

Прийде дід Юхим з поля – всього у хаті доволі: і їсти, і пити. І жінка завжди весела та моторна, як і в далекі дівочі літа.

Жили собі без печалі, без чвар, як і годиться людям. Так би й далі було, та ж ні – вкусив діда якийсь ґедзь.

Одного дня жав Юхим дозріле жито. День, правду мовити, таки важкенький видався: пил курився довкола, дошкуляла дідові спека, піт заливав очі.

Кинув він косу у стерні, сплюнув: «Будь неладна ця робота! Аж кольки у боці! Ось приляжу під гарбою – хоч відчую, яке воно на смак теє життя?» Як сказав, так і зробив. Лежить і думає: «Я світу білого не бачу – цілими днями у полі, плине мій вік замарно. А баба все вдома і вдома. Ач яка! Поратись у хаті – не косою махати! Та і скільки там тієї домашньої роботи – якраз на мою жменю! Годі! Скільки мені мучитись? Хай тепер баба у полі вергає, а я вдома посиджу».

Вирішив, як то кажуть, і крапку поставив. Іде собі додому без сорому і сумнівів. Не видно на вулицях ні чоловіків, ні жінок – тільки малеча грається та півні бігають. Звісно, жнива...

Завернув дід до свого двору – вибігла назустріч баба, здивувалась.

– А що це трапилось, Юхиме, чом приїхав до обіду?

– Чом? Чом? – сердито сховав очі старий. – Покуштувала б роботи в полі, то не питала б чом! Хіба не бачиш, що швидко й ноги простягну? Досить з мене, не буду більш батракувати! Їдь, як хочеш, і жни сама!

– Добре, – не стала комизитись баба. – У поле – то й у поле. Зараз таки й поїду, і зіжну, і снопи звезу. Тільки ж і ти, діду, не сиди склавши руки. Захотів вдома похазяйнувати, тож похазяйнуй. Справ на сьогодні небагато – менш, ніж пальців на одній руці. Ото, бачиш, тісто в макітрі? Напечи, старий, хліба, ти ж їсти вмієш? В горщику сметана дожидає – збий масло. Як упораєшся з цим, попери білизну та й порозвішуй на линву – хай сохне. Та, дивись, про курчат не забудь – пильнуй від шуліки!

Дала, як то ведеться, цінні вказівки, сіла у бричку – та й з двору.

Стоїть дід посеред хати, радіє: «Моя таки взяла! Скільки там справ – одні розмови. Ось через хвильку візьмусь та й пороблю їх всі одразу!»

Сказано – зроблено...

Узяв старий мотузку, позв'язував курчат (легко буде пильнувати!) сам сидить і масло б'є. Весело дідові, неважко! Так гарно на душі, що аж пісеньку заспівав. Співає, посміхається, задоволений.

Аж раптом – шусть! – вигулькнув з-за хмаринки шуліка та й впав на ту злощасну низку. І жадібний, наче злодій, попавсь – не одне курча вхопив, а потяг за собою ой-ой-ой! Повисли, бідні, як бублички жовтенькі. Схопився новоспечений домогосподар грабіжника наздоганяти, аж тут – стриб! – чкурнув кіт через дорогу. Заплутався у діда в ногах – той і гепнувся разом зі сметаною. Порозліталась по двору черепки. Встав дід, обличчя вмив, а сам собі підраховує очманіло: «От, уже й зробив два діла! Ну що робити, брате? Сумом лиху не зарадиш. Ще ж баба загадувала білизну попрати. Зроблю ж хоч це до пуття, може, задобрю, щоб не лаяла мене».

Узяв білизну (а до біса ж того шматтям!) та й пішов на річку. Заходився прати, а роботи наче й не меншає. Занили в нього рученьки (бо ж не звик!), оніміли ноги й спина. Проклинає дід тую годину, коли з бабою справами помінявся.

Прав, прав бідолашний – урвався йому терпець. «Та що це за бабські вигадки! – обурився. – Навіщо це кожну річ прати окремо?» Взяв ганчір'я в оберемок, зв'язав добре та й кинув у річку: «Хай мокне, потім викручу – й кінець дурній роботі!» Мокне вузол, відкисає, а дід на березі сидить, віддихується. Посидів, почекав трохи і ну той вузол тягти: «Час викручувати та додому рушати». Тягнув, тягнув – не рушає вузол з місця: чи за корінь зачепився, чи за камінь. Зібрав дід усі сили, напружився – і... задрав ноги в небо, а білизна пропала, як і не було.

Потер дід потилицю: «Добре упоравсь... Це що ж виходить, одне діло тільки і лишилось. Тож побіжу хліб місити – хоч одне зробити мушу».

І радий би старий поспішити, та ноги не несуть. Ледь піднявся і доплівся. Бач, і без діла наробитись можна...

Узяв сердешний сито у руки і тільки-но заходився біля тіста, глип, – рідна тітка в гості суне.

От халепа! Що робить? Не вистачало, щоб побачила його, мужчину, за бабською роботою! Роззирнувся Юхим, кинув швидше справу та й подерся на горище.

Тітка бачить: стигне тісто, то й присіла (це ж хазяйка біля хати десь). Сіла й ну клубок мотати.

Сидить дід на горищі й міркує, як йому виплутатись. Та все визирає, чи не час злазити. Визирав, визирав – та й довизирався! Зірвався з горища – і униз. Добре, впав хоч на рядно. Бідна тітка забула вмить і про немолоді вже літа, і про хворі ноги – вилетіла у вікно. А крику наробила! Вже біля хвіртки мало не збила з ніг хазяйку. Наче відчула Єлизавета, що тут справи йдуть «повним ходом».

– Ой, що це з вами, тьотю? – здивувалась. – Де Юхим?

А у бідної тітки з переляку й мову одібрало. Ледь пробелькотіла:

– Там... там... на горищі... у вас відьмак!

Не дуже-то вірила Єлизавета у відьмаків, то й ступила у сіни.

Світе білий! Чи радіти, чи заплакати? Сидить дід і наче чума його трясе. А справ уже нема ніяких...

Отож бо й воно! Не думай ніколи, що тобі найважче. Не заздри іншим. Роби добре своє діло, бо ж кожному у житті своє місце, своє призначення. Вмій побачити чужу краплину поту, не втрачай вдячності, то й будеш мати найдорожче у житті – людське щастя.

Почув у грецькому селі Приазов'я
і переказав Леонтій Кір'яков
село Сартана
1965

ДЪЫЯ ДЪАХЛЫДЪА

Дъыя харахлотка педъия эвтаган служить с эна полк. Дъитын-па ихан оныма – Янис. Истын ишин малакуцку ян ту чири ке ису кардъия. А са то-па харахлот илыгандун Сирьо Янис. Тун алу илыгандун Аксапису Янис.

Анда битрайсан ту служба, ирсан с кардъако-тын т Харахла.

Сирьо Янис бигкеныпсин гарипку ширас ту куриц. Аты итун тырбиалыса, мончса ке сирьи. Аксапису Янис бигкеныпсин плушку куриц. Аты итун махтанджара, мегалывтраса ке хулчарса, ама ишин мега прика.

Аксапису Янис лэ т сивда-т:

– На се перу песу су плушку ту тайфа, го-па чими ас гарипку ту енус. Эпар авто ту дъахлытъ. Ато эн асу лон акирво ту флури апану нду акирво ту алмаз.

Ныф пирин ке форсин ту дъахлытъ.

– Та сундучам эн гумата акирва шея, ама лон акирво эн ту кос ту дъахлытъ, – ипин ту сивда-т. Кутъныс ту дъахлытъ халыс тазо ема, а ту алмаз тъарис тымизку дъакру.

Сирьо Янис лэ т агапименса-т:

До казки «Дві каблучки»

До казки «Жадібний мужик та бідний жартівник»

– Си исе ту ком т агал. Ос атора чи агапса канына-па тылага сена. Си кшас пула флурия, ама го ими гарип-с. Ас зесто-м ке ису т кардъия башха чеху алу тыпус-па.

Эпар, ту ком т агап, авто ту дъахлыть то эн муфт. Экаманду ах ту серебро, ама ивчагмену анда зеста та дъакрис. Дъоканмету нда дъакрис ке аныхто т кардъия. Форту ке ас исе панда-па вахтлыса.

Котънысин морфула оса фтыя ке форсин ту дъахлыть ке ипин:

– Я ты мена лон акирво эн ту кос ту агап. Ныф сипев ту дъахлыть, пую саприс ян ту шуныц ке ялыс ян ту дъакру.

Пес эна мера та дъия Янис дъаван су стэфанума. Ту килсия итун гумату козмос.

Чах эмпру стэкны дъия ныфя ке дъия гамбридъис.

Ту эна ныф фурен акирво казитку фистан, аса фтыя-ц ях ту маргатар криндждия, пасу дъахлу-ц паши флуритку дъахлыть, тылугу каныс-па чидъин.

Алса фурен муфт басмадъи фистан, пасу дъахлу-ц дъахлыт ах ту серебро.

Песу су алтар кзейн папас, стэфанусинц ке кирфа ипин та педъия:

– Элат, педъия, ту врадъи су ком ке парит дама-сас та дъахлыдъасас-па.

Ту врадъи ас папас иртан та дъия Янис ке папас тот ипин:

– Та акирва-м педъия, иреву на ме лэт пу иврит катъа исас авта та дъахлыдъа?

Аксапису Янис пширсин айц:

– Канына-па чипа ивра ту дъахлыт, ама сас батюшка, тыла тун тъего на лэгу олдугу т алытъа. Вретъа песу дугкуш. Кардъарка сихтайвам тун душману. Эна мера эбам пес эна плушку спит. Драну пасун пату певт эна инэка песа емата. Пасу дъахлу-ц ялзин авто ту дъахлыть. «Го ан чи перуту на ту пер каныс алс» – нунса.

Апса, апса эвгала пирату асу дъахлу-ц. Ту инэка айц дрансин харшум, тъарис ан ковтыро ту машер карифуси-ме пес кардъия ке кат ипин пасу ксену т глоса.

Батюшкас тот ипин Аксапису тун Яни:

– Пусурку дълыя экамис, ту педъи-м. Ту дъахлыть эн алях акирво. Ту котьну т хаядъица эн рубин, та спруцка эн брилиант. Эна хура флурия чи кшазны эна дъакру. Паракал, ту педъи-м, тун тъаго ас схора.

– А си пу иврис авто ту дъахлыть? – ротсин папас тун сирьо Яни.

– Чи тъелу эмпру сун козму на махтанэвкум пу ивра авто ту дъахлыть, а сас, батюшка, тылага эмпру сун тъего лэгу-сас олдугу т алытъа.

Кадэва го-па песу дугкуш, пу итун филу-м Янис. Ан солдат-с этрехам писун душману. Мия чалу агрику «Мама, мама!», драну дреш харшу-м эна мкро педъпц. Сипайса-ту пасу фчалыц ке ипа:

– На ми пимен-с апису, скутонысе. Пяс-ме су пеш ке хаталай, белчи хутхареву-се.

Дъината хиипса ту бала. Трехум ан солдат-с макра. Хабаристан драну эна инэка трехата клэ ке хлыс:

– Вай ту педъицу-м, туком т эна! То педъиц иксин ту дауш ке хулксин:

– Мама, Мама!

Эдрамин иртын мана-т. Лыгу чи карфодъин пасу штыки-м.

– Пар ту бала-с ке фепси,– ипатын. Ангкалсин ту бала-с ке кремийн эмпру-м са гоната. Анда дъакрис вгал ту дъахлыть су дъахлу-ц ке фурясту мена.

Ставрусин-ме ке кат ипин пас ксену ту глоса. Ты ипин чематъа-ту.

Го сбудъаза на сонышка т солдат-с,.. Айц-па ту дъа – хлыдъ пемнын си мена.

Батюшкас тот ипин тун Сирьо Яни:

– Тъегу дълыя экамис, ту педъи-м. Ас се хутхарев панда-па тъегос, си тылага хутхарайсис баладъи т имши.

Та дъия Янис филсан папа ту шер ке дъаван са спича. Катъа ис-тын нунзин пас папа та лоя. Та Янис индан сурбаджить.

Сирьо Янис индун сабанджис, а алус Янис-тканчис Яни ту хураф мера с мера усев ян ту метакс. Шерит Сирьо Янис, шерит дама-т ке тайфа-т... Аксапису Янис агурас ах ту базар пула храсимя: чалгуйдъа, машеря, тъеристэря, карфия, летала на та плы дэп, ама ос на сон с хора ола-па жанкуны. Тъелыс петата. Каныс-па чи агураста.

Сирьо Янис эш охто балайдъа: ахилдарка, сиря, олпа тъелныта. Инэка-т агапа ту дълыя, тымиска фуремен, шенкса ке мурфен. Фукрат тун андра-ц, тос-па фукрат т инэка-т.

Зун падъо кала чи тъелны. Катъа юрты эркны та сонтын.

Аксапису Янис эн атыкнус. Катъа мера ан тын инэка-т, ан тун питъирот хавгалэвны, лэгны т эна нт алу априпа лоя. Пихта пес спит суревкны агнористу мисафир, хлызны, трагудъун, хавхалэвны, купаныхкны. Аксапису Янис безипсин ту зисму-т, катарон ты ора инытъин.

Эна юрты го-па вретъа с Аксапису Яни. Аман пширсан ту хавга, усулма пира т анэпша-м ке фига апачи. Стэрас дъайна т анэпша-м олдугу ас Сирьо Яни. Нами змуна-т та лоя-м: нами пайт ас Аксапису Яни. Ишат филию ан Сирьо Яни ту тайфа.

На сас илыга кат чалу, ама эн артах аргос. Чимуны та астрис, дъайн апису су дчап фенкус на чимат. Чимитъат сис-па. Ми сахнэвит, го на-сас флагу. Калиныхта-сас.

Иксин-ду пес эна румеку хора ас ту Приазовья
ке эграпсин-ду Дмитрий Пенезс
хора Харахла
1990

ДВІ КАБЛУЧКИ

Колись давно служили в одному полку двоє хлопців-одноліткiв. Були вони з одного села – Харахли, і кожного з них звали Янісом.

Та, як кажуть мудрі люди, назви весну й зиму однаково – все одно пізнаєш за вдачею.

Так і з нашими хлопцями.

У першого Яніса серце було м'яке, як віск, ніжне та чуле. Тяжко боліла йому чужа біль, пекучим вогнем оберталось людське горе.

Другий Яніс замість серця мав у грудях холодний камінь. А камінь як камінь – ніщо йому не болить, не пече, до всього йому байдуже.

Тож і прозвали люди першого хлопця Тихим Янісом, другого – Гордим Янісом.

День по дню, рік по року – скінчили службу обидва Яніси та й повернулись у рідне село. Призвичаїлись, роззирнулися – і побачив кожен своє кохання.

Тихому Янісу припала до серця дочка убогої удовиці. Була вона працьовита й невтомна, як золотава бджілка, спокійна і чиста, як озеро ясної днини, лагідна і гарна як весна-красуня.

Гордому Янісу впала в око багата дівчина. А була вона хвалькувата, неначе павич, ледача, як ситий кіт, та люта, немов гадюка. Зате ж мала чималенький посаг.

Гордий Яніс і каже своїй обраниці:

– Беру тебе із маєтної родини, але й сам я не із бідного роду. Візьми ось цю каблучку. Зроблена вона з найщирішого золота і оздоблена коштовним діамантом.

Взяла наречена тую каблучку та й сказала:

– Повнісінько в скринях моїх дорогих речей, а твоя каблучка буде найдорожчою.

Нанизала на пальця подарунок і похваляється:

– Червоніє моя каблучка, як свіжа кров, виблискує мій діамант, наче сльоза!

А Тихий Яніс так звернувся до своєї коханої:

– Ти – моє кохання. До цього часу нікого не кохав я так палко, як тебе. Ти дорожча від золота, коштовніша, ніж перли. Але я – бідний. Крім гарячого чесного серця, не маю нічого. Візьми, моя люба, оцю срібну каблучку. Вона дешева, але освячена гіркими сльозами й дана мені від всієї душі і щирого серця. Надінь її і нехай тобі завжди посміхається щастя.

Засоромилась красуня, наділа каблучку і мовила:

– Найдорожчим подарунком для мене є твоя любов.

Пестить наречена каблучку, а вона біліє, мов сніг, і блищить, як сльозина...

В один і той же день, в одну ж таки годину стали обидві пари до шлюбу.

Багацько народу зібралось до церкви! Попереду всіх стояли дві наречені і два наречених. Одна з наречених була одягнута в коштовну парчеву сукню, у вухах її дражливо виблискували перлини, на пальці пишалась дебела золота каблучка небаченої краси.

А друга молода стояла у сукні із ситцю і мала на пальці дешеву срібну каблучку.

Вийшов з вівтаря священик, повінчав колишніх солдатів з їх обраницями і тихо, під секретом, сказав їм:

– Прийдіть-но, хлопці, увечері до мене додому й візьміть з собою оці каблучки.

Прийшли, а батюшка й каже:

– Любі хлопці, хочу знати, звідки у вас ці речі?

Гордий Яніс почав так:

– Нікому й ніколи не розповів би я, де знайшов цю каблучку. Тільки вам, батюшко, як перед Богом, повідаю правду. Тож був я на війні... Сміливо гнали ми геть супротивника. Потрапив я якось з іншими солдатами в один багатий дім – це вже було на ворожій території. Так ось, дивлюсь, лежить долі жінка, стікаючи кров'ю, а на пальці у неї блищить-сяє ось ця каблучка. І подумалось мені: якщо я її не візьму, хтось інший не розгубиться. Й взяв я цю каблучку. Подивилась на мене жінка, наче гострий ніж у серце встромила, і щось проказала на чужинській мові.

Вислухав правду батюшка і сказав Гордому Янісу:

– Погану справу ти зробив. Безцінна ця каблучка. Червоний камінь – то рубін, прозорий – діамант. Але ціла хура таких ось коштовностей не варта і однієї людської сльозинки. Молись Богу, хлопчику мій, і проси, хай він простить тебе.

По тих словах подивився на Тихого Яніса – і той почав розповідь:

– Не хочу перед людьми похвалятись, як дісталась мені ця каблучка, але вам, святий отче, як перед лицем Господа, розкрию усю правду. Був і я на тій війні, як і мій друг Яніс. Гнали ми геть своїх ворогів. Раптом чую зойк: «Мамо! Мамочко!» Дивлюсь – біжить просто на мене хлопчик. Попестив я його по голівці і сказав: «Не відставай, темніє вже. Тримайся, дитино, за мою шинелю і біжи, може, врятую тебе». Шкода мені було його дуже. Зрозуміло мене хлоп'я, біжимо з солдатами, і потом бачу – жінка. Кидається, сердешна, плаче, кричить у відчаї: «Ой, мій хлопчику, мій єдиний!» Почув хлопчик рідний голос і закричав у відповідь: «Мамо! Мамочко!» Підбігла його мати – ледь-ледь на мій багнет не наштрикнулась. «Бери дитину і ховайтесь»,– сказав я їй. Обняла вона хлопчика і впала переді мною на коліна. Плачучи, зняла каблучку і наділа мені на палець. Перехрестила мене і щось промовила на чужинській мові. А я поспішив наздогнати товаришів. Так і залишилась на моїй руці ця каблучка.

Вислухав батюшка другу правду і сказав:

– Християнську справу зробив ти, синку. Нехай завжди врятує тебе Бог, як і ти врятував дитячу душу.

Поцілували друзі батюшці руку та й пішли додому. І кожному з них вчувалися батюшчині слова.

День по дню, рік по року – стали Яніси хазяями.

Тихий Яніс хліборобствує – вирощує хліб на отчій землі. Гордий Яніс крамарює.

Вкине Тихий Яніс зерно у землю – росте, як із води, зеленіє розкішним оксамитом. Радіє Яніс, радіє його родина.

Накупить Гордий Яніс цілу хуру краму на базарі: цвяхів і кос, ножів і підків, щоб збути якнайвигідніше, а привезе додому – хоч на смітник відвозь. Майже увесь крам вкриває кривава іржа.

У Тихого Яніса – восьмеро дітей, наче вісім ясних сонечок – ростуть розумними, спокійними та лагідними, тож усі й люблять їх. Жінка завжди чисто вдягнута, весела та гарна. Поважає свого чоловіка, а він віддячує їй тим же. Живуть, як то мовиться, душа до душі, краще б і не треба. На кожне свято з великим задоволенням з'їжджається на гостини рідня.

А в Гордого Яніса немає дітей. Як то кажуть, не дав Бог.

Рік по року йде в його домі війна, без тривалого перепочинку і без перемог. Воює Гордий Яніс то з жінкою, то з тестем, чуються крики та зойки, лунають брудні сло-

ва. І у цій родині нерідко бувають гості. Приходять чужі люди – пиячать, лаються, доходить часом до бійки.

Обридло Гордому Янісу таке життя і прокляв він годину, в яку народився.

Одного разу і я з онуками потрапив на гостину до Гордого Яніса. Але, як тільки почалась сварка, ми непомітно пішли з його дому. І після цього ходили у гості тільки до Тихого Яніса.

Послухайте ж мене: не ходіть до Гордих Янісів. Товаришуйте з Тихими Янісами та їх родинами.

Адже дружба з доброю людиною, як жива вода, допомагає душі зростити усе найкраще, що вона має.

Почув у грецькому селі Приазов'я
і переказав Дмитро Пенез
село Харахла
1990

ХУРАТАДЖИС КЕ ЗЛЯРС

Пес эна хора ке пес кана василыю эзныт ис гапсхураталжис ке ис плушу-злярс. Хуратаджис агапаныи на ле хуратайдъа, ама та хуратайдъа-т илын-да айц, ама алтъыка ке козмус пистыван.

Камия стурутери, ах т алоня стэра, хуратаджис фортусин эна талыке спруцка хундра кулундитьа ке дъайнын ас ту Мариуполь на та плыс. Харшу-т иртын ис плушус-злярс. Атос ащефтын гарип та кулундитьа пас н талыке ке ротсин:

– Ты эн ата пас н талыке-с?

– Зер ти драна-с? Ата эн, баро, вга...

– Айда на, маре, сопа ас хатьи! Вга... – тъагмастын злярс, Атытка хундра вга го кома ас ту зисму-м камияпа тидъа. Ке тылага вга эн атута?

– Та вга эн алги, – кардъарка ипин хуратаджис. – Ан ти укнэс-с на кам-с псила пас кана дъендро фулэя ке ан ти бизепс на кац-с апану трия вдъумадъис, тъа вгал-с атытка омурфа таича, тылага теш пес н дуня каныс-па...

Плушус-злярс иферин мега иштах на кам кутуру тaича ке ипин тун гарип-хуратаджи:

– Го капитя ти хьеву, плугаризу-се оса тъа ирепс ас та вга-с, мону каци дъафтос апану ке вгал-ме кана тэсира таича...

– Йох, йох! – эссин ту фтял-т хуратаджис, – го ан та катъум апану на вгалу таича, ола-па кзенны халамена... Фулэя на кам-с, пуру на се каму ярдым, а таича, тъа кац-с дъафтос пас та вга ке на та вгалс...

– Хаилс ими, кало, – ипин злярс.

Экаман уюш. Иртан ас плушу ту спит, хуратаджис лэ:

– Ах та прота ола, си смарлай н тайфа-с ас се фаисны трия фурес т мера: тун пирно, ту мисмер ке то врадъи, пос на лэс, храшкит на кац-с пас та вга трия вдъумадъис, а ан скутъис ап пану, пурун на кросны ке на халасны ке на тхарамонс олу т дълыя... Си мена кала агриксис?

– Кала, кала, – ипин злярс. Атос смарласин т инэка-т на тун ферны файму трия фурес т мера ке джунайсан аты дъаван пес ту орус, пу пата арея кузмуку ту бдъар. Хуратаджис белыксин эна псило силвея ке пширсин экамин ах та вирия фулэя чах пас н кулфи-т. Эвалын апесу тэсира кулундитъа, стэра экамин ярдым на бен апесу ст фулэя тун зляр на кац пас та кулундитъа. Хуратаджис джунайсин дайн ас спит-тын. Злярс пемнын на кац пас та кулундитъа. Катъит мера, катъит дъия, катъит трия. Копин ке скутотъин лыгус тьмисму: пширсан понсан та бдъаря-т, та ямбаша-т, колу-т, иртын дъината ипну-т ке ас ту тэтарто т мера тьмитъин ке пемнын. Пес тун ипну пширсин эклусин ати, адъо ке сота тишин хапар, ан т фулэя дама, урайсин кремин акату ах ту дъендро. Скотъин апану ке виглыз: та кулундитъа даглэфтан ати ке адъо макра ах ту дъендро, а эна кулундит шкин ап меса мису. Атуту тун тиро, ап кату сту дъендро катъиндун эна лаго. Ато дъината кспахтын ке фикин ке эфхин. Злярс ащефтын ту лаго,

ма кома ти сорипсин та мяла-т, кетъарсин фьев таиц, ах ту шкин ту кулундитъ. Дъината чорипсин тун дъафтот ке нунсин:

– Вай, ту ахмахкум ту ну... Ты эн ту экама? Пос тьмитъа ке пемна? Кома катъными апану ас та вга трия мерис ке тылугу омурфу, хундро таиц инытъин, а ан катса апану ас та вга-м трия вдъумадъис, тимбилсин, тылага омурфа алга тъа экама... Храшкит на паэну на хадраиксу тун хорят, белтим, плы-ме кана тэсира вга тяла ке вгалу таича. Атора ксеру тылага на кац-с апану...

Нунсин айц ке джунайсин на хадраикс тун хуряту...

Кутуру ти лэгны имбирны козмус:

«Ту фтял-с ан та эн лафро,

Та бдъаря-с эхны замет...»

Иксин-ду пес эна румеку хора ас ту Приазовья
ке эграпсин-ду Леонтий Кирьяковс
хора Сартана
1953

ЖАДІБНИЙ МУЖИК ТА БІДНИЙ ЖАРТІВНИК

У якомусь-то селі, у якійсь державі жили собі бідний жартівник та жадібний мужик. Почне жартівник жартувати – обличчя незворушне, очі правдиві, мова серйозна – як не повірити? Тож вірили люди!

Якось восени навантажив жартівник цілу підводу білих гарбузів і повіз їх у місто на базар. Устріч йому їхав багатий та жадібний мужик. Побачив жаднюга білі гарбузи на підводі у сміхуна й питає:

– А що це ти везеш таке велике та біле?

– Хіба ти сам не бачиш, що я везу? Це ж яйця! – відповів жартівник.

– Та ти не жартуй, – відказав жадюга, – скажи краще правду, бо я таких яєць ніде й ніколи не бачив. Що ж з ними робити?

– Як це що робити? – обурився смішко. – Якщо хтось майстерно зробить гніздо і не полінується сам попрацювати – може висидіти лошат. Ну й коні повиростають

з них! Гарні, прудкі, з очей вогонь так і б'є! Одним словом, таких ні ти, ні хтось інший у цих краях не бачив.

Не став роздумувати жаднюга та й торгуватися теж.

– Послухай-но, – звернувся він до співрозмовника, – грошей я не пошкодую, але зроби мені, будь ласка, маленьку послугу – висиди хоч четверо коней.

– Ні! – відмовився жартівник. – Коли я сам висижую для когось, усі яйця чомусь виявляються бовтюками. Але коли хтось купить та й висидить сам – ой і лошата повилуплюються – мрія!

– Та висиди хоч пару! – наполягає жадюга.

– Ні та й ні! – відмовив смішко. – Гніздо звити допоможу і як висиджувать навчу, а далі сам старайся.

На тому розмови й скінчились.

Поїхали додому до жадібного мужика, він і каже:

– Дам тобі зайву тисячу, тільки ж ти гніздо зроби як слід та й навчи мене гарненько, розтлумач.

– Поперше накажи жінці і дітям, щоб носили тобі їжу, – відразу взявся до діла жартівник. – Бо ж три тижні ти повинен сидіти на яйцях і вдень і вночі, не сходячи і на хвилину. Якщо зійдеш, усе діло зіпсуєш!

Наказав жадюга домашнім, щоб носили йому сніданки, обіди та вечері і подався зі смішком до лісу. Привів його той до високого дерева, звив біля самої верхівки велике гніздо, поклав туди чотири гарбузи й допоміг жадюзі на дерево злізти і у гнізді умоститись. Та й поїхав собі далі.

Сидів жадюга у гнізді день, сидів й два, й три... Важко було сидіти! Заболіли в нього ноги, тулуб, а що спати хотілося – так і слів нема! Кріпивсь, кріпивсь, бідолага, та й заснув міцно. Став уві сні совατися – туди й сюди, сюди й туди – звісно, стільки часу сидіти майже непорушно! Так ось, совався він, совався та й звалився на землю разом із гніздом.

Очунявся він на землі і бачить – яйця порозкочувались в усі боки, а одне розкололось навпіл.

У цей час під деревом знаходився заєць. Злякався куций і дременув. Помітив жадюга, що скаче щось, але не зрозумів, що саме, і подумав: «Ой, лишенько, що ж я наробив, дурний! Тільки три дні просидів у гнізді – і то яке жваве лоша вилупилося! А що було б, якби я довів справу до пуття? Яких коней загубив! Поїду-но знайду того мужика й куплю ще білих яєць. Цього разу вже не схиблю!»

Та й поїхав.

А люди стали казати: «За дурною головою ні ногам, ні спині нема спокою!»

Почув у грецькому селі Приазов'я
і переказав Леонтій Кір'яков
село Сартана
1953

ПЕРИЭХОМЕНА

ЗМІСТ

Літературно-художнє видання

КАЗКИ ГРЕКІВ ПРИАЗОВ'Я

Грецькою (румейською) та українською мовами

Упорядник Кір'яков Леонтій Несторович
Перекладач Андреєва Анастасія Дмитрівна

Редактор Дідова А. З.

Підписано до друку 12.11.2007 р. Формат 84х108/32.
Папір офсетний. Гарнітура Century Schoolbook. Друк офсетний.
Умовн.друк.арк. 7,56. Обл.-вид.арк. 9,00.
Наклад 2000 екз.
Замовлення № 249/2.

Видавництво «Донбас»
83015, Донецьк, пр. Б. Хмельницького, 102.

Надруковано в друкарні ТОВ «Каштан»
83017, Донецьк, б. Шевченка, 29.